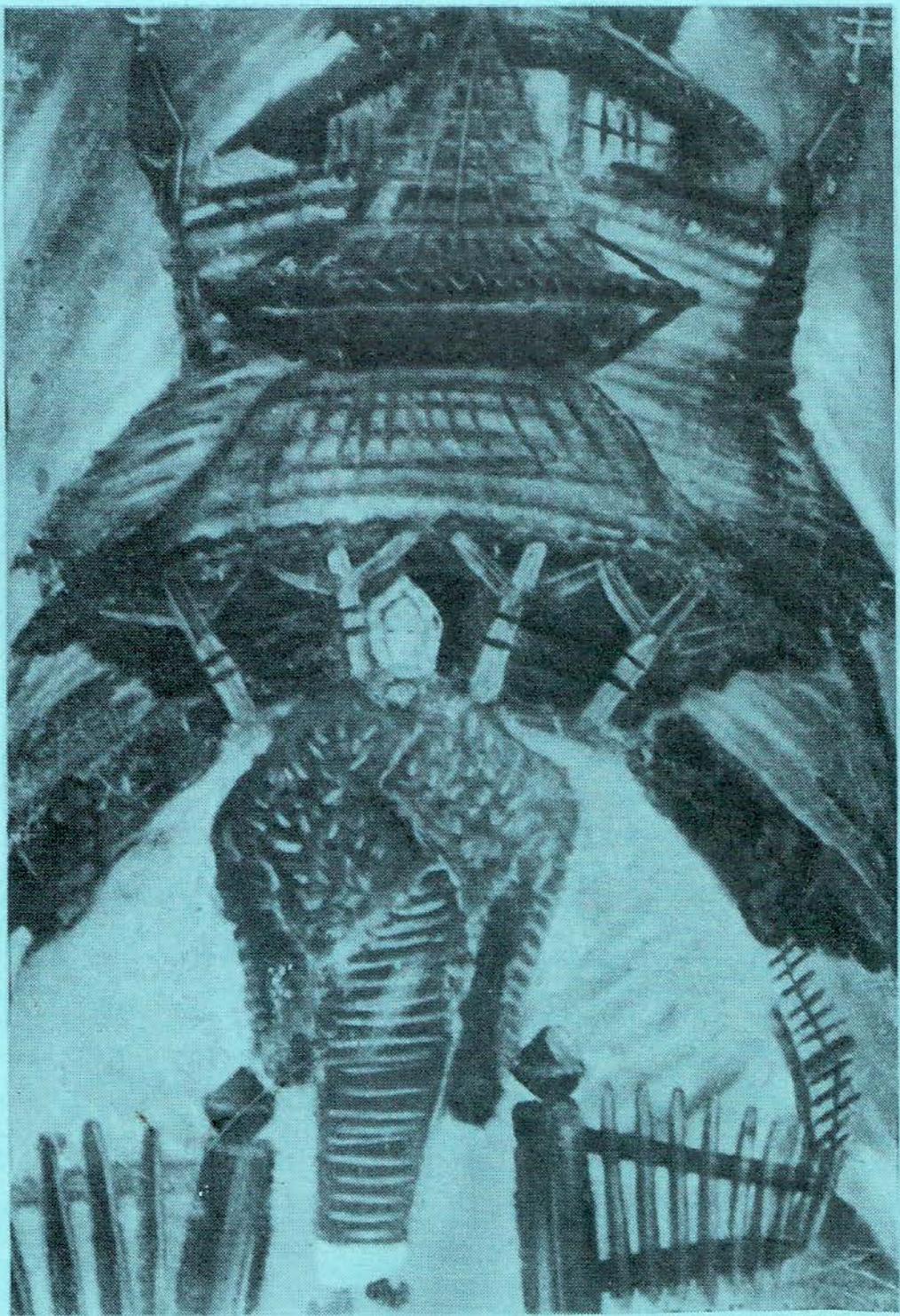
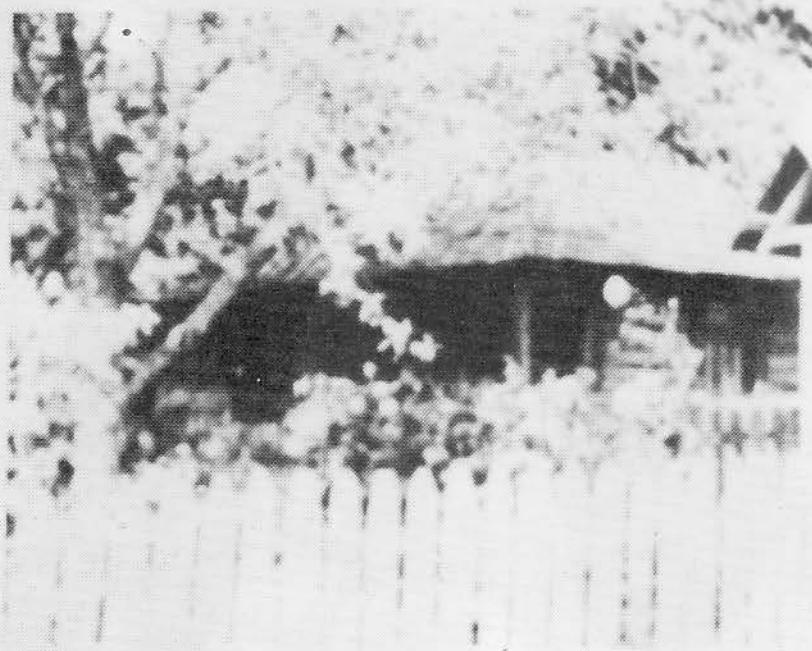
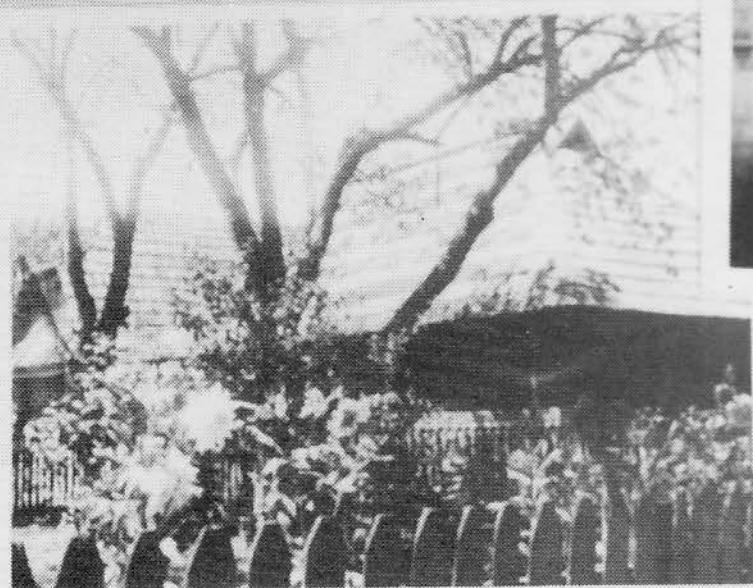
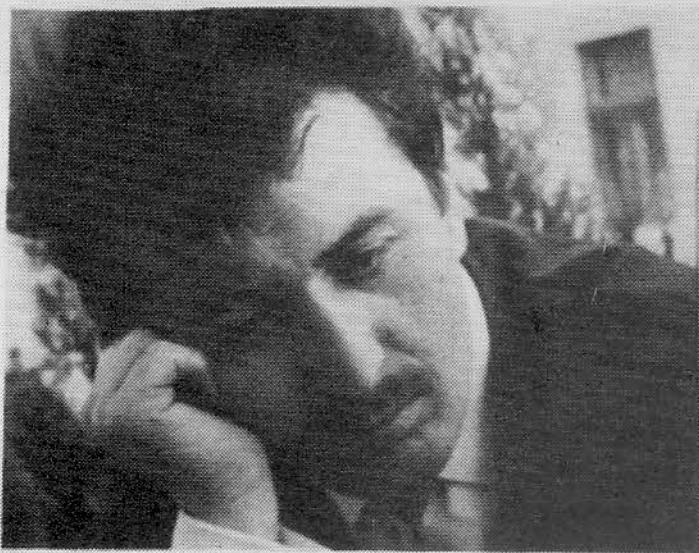

Володимир Фединишинець

БОГ НЕОБНЯТНЫЙ

Володимир Фединишинець

БОГ НЕОБНЯТНЫЙ

Релігійні та філософські есеї

Ужгород – 1996

Авторське видання власним коштом

Зібрані тут релігійні та філософські есеї,
переважно уперше друковані в газеті
Мукачівської греко-католицької єпархії
"Благовісник", –
ще одна яскрава сторінка творчого доробку
Володимира Фединишинця –
відомого карпато-русинського поета,
прозаїка, публіциста, народознавця.

На обкладинці використано
роботу Народного художника України
Федора Федоровича Манайла
"Від церкви" (1940 р.)

У світ – із Богом!

Коротке переднє слово

Письменник Володимир Фединишинець ще першого року заснування газети Мукачівської греко-католицької єпархії "Благовісник" виявив бажання співпрацювати. Він написав і запропонував виданню ряд оригінальних статей, есе ("Кличмесь на Бога, радьмесь із Богом", 1991, № 8, новембер; або "Дослухаюся внутрішнього голосу – Бога!", 1995, № 6–7, червень–липень; або "Істина віри", 1996, № 1–2, січень–лютий та ін.), які після публікації дістали схвалальні відгуки читачів.

Приємно, що письменник пройнявся болями нашої мно-гостражденної єпархії. Він висловився за повернення її колишньої споруди Василіян (тепер вулиця Августина Волошина), резиденції єпископа, де тепер знаходиться Бібліотека Ужгородського університету, а також інших приміщень по вул. Капітульній, що використовувалися чи використовуються не за призначенням, що незаконно відібрані колись режимом, який переслідував греко-католиків, їхню церкву.

Крім того, статті письменника якісно відрізняються від дописів простих вірників своїм стилем, зате вони читабельні. А пише Володимир Фединишинець широко, емоційно, майстерно.

Мені дуже приємно як редактору, що письменник вирішив зібрати і видати окремою книгою свої статті, есеї, друковані у "Благовіснику" протягом кількох років. Є тут і ще не друковані матеріали, писані для цього збірника, як огляд релігійної літератури, якому характерна ґрунтовність. Деякі з них полемічні.

Мені приємно співпрацювати з Володимиром Фединишинцем: він акуратний у спілкуванні, точно на обіцянний строк подає до друку випрацювані матеріали. І, гадаю, ще не раз порадує наших читачів-вірників цікавими виступами.

А взагалі – це його перівняно нова творча сторінка, яку цікаво перегорнути.

"Бог необиятный" – так мудро назвав ужгородський письменник свою книжку, що складається з його статей, есе на релігійну та філософську теми. Най іде з Богом у світ!

Людвіг Філіп,
редактор газети Мукачівської греко-католицької
єпархії "Благовісник"

14 листопада 1995 р.

ВЕЛИЧАЛЬНА

Ужгородській Унії 1646 року
з нагоди 350-річчя

Боже, храни золоті Карпаты!

Боже, храни золотий народ!

Віру – високо глибоку мати!

Віру – навікі і на усzych!

Радуйся, Сыне і Божа Мати!

Радуйся, Сонце на Небесіх!

Радуйся, Боже, й храни Карпаты!

Мирний і вірний Тобі народ!

(Написано 12.V.95 р.)

Істина віри

Короткий філософський есей

Скільки не старалися атеїсти посіяти в наші душі за пріснопам'ятного часу зеренце сумніву в істині, що існує Бог, скільки не насаджували своїми деспотичними методами фальш, скільки не переслідували церкву та її служителів, не кидали в тюрми, не висилали в далекі краї, звідки майже немає вороття, — як Івана Семедія, Олександра Хіру, Івана Маргітича та ін., скількох підступно не вбили, як молодого і перспективного єпископа Теодора Ромжу, — а все одно правда випливає рано чи пізно, торжествує. Жаль, що мовиться про численні жертви свавілля, про мучеництво вимушене, в більшовицьких катівнях.

Щастя, що прийшов той день, коли можна заявити, що істина, в якій мало хто коли сумнівався, восторжествувала. Це істина про існування Бога — істина безумовна! Звичайно, богообойні люди ніколи не сумнівалися, але мое покоління знало такого дикого атеїстичного тиску, що дармо думати, що між нами не заводилися невірники.

Але всяка дія породжує і антидію. Було, що скидали з церков хрести, дзвони, трощили придорожні хрести (і як приємно зараз видіти відновлені хрести на старих місцях у наших красних русинських селах: жаль, що давніші хрести — це ж і пам'ятки культового мистецтва, а знищенні), відганяли школярів від церкви, знищували стару традиційну обрядовість, ніби переосмислюючи одвічні релігійні свята на нові, що не прижилися. Десь у той час в мені стали свідомо зароджуватися зерна протидії цим псевдоатеїстичним заходам.

Мій діdo Михаїл Тарахонич був дяком, але він помер до моого народження, лишивши мені у спадок лише кільканадцять релігійних та світських видань, трохи з періодики. Бабка ж, як і мама, були віруючими. Навіть тато, що пізніше став учительювати, співав у церкви на крилосі. Отже, я зі сім'ї релігійної, побожної, де й понині висять ікони, і висіли вони в усі часи. Але мое власне свідоме, душевне, мисленне, сердечне

протидіяння антирелігійній пропаганді зачалося з тих часів, коли вчув, як той чи онтой бузувір, що скидав дзвони з церков своїми руками, бо вірники не брали гріх на душу, чи трощив придорожні хрести, – раптом, будучи доти здоровим, як бик, тяжко захворів і недовго чи й довго помучившись, знидів, відійшов на той світ, як можна не сумніватися, до Пекла Вічного, або як його ще називали античні автори – Царства Аїда.

Чому це так сталося? Чия десниця карає за провину? Може, не карає, а попереджує інших? Хто за цим слідкує? Може, людські прокльони почув хтось там, на небі? Як би не було, а це факт. Майже в кожному районі від Ужгорода до Рахова, від Ужка до Ясінія можна навести такі приклади. Не врятував червоний чорт, – не снівбися! – своїх активістів, що підло виконували його руйнівну волю.

Саме тоді в моїй душі щось переверталося. Я мимоволі шукав у науці пояснення цим явищам. Я вивчав філософію і дізнався, що чимало авторитетних філософів були глибоко віруючими людьми, не заперечували існування Бога, Творця Всесвіту і всього живого на Землі, ним же створеній, – тварин, рослин, як і Людини також. Я крок за кроком відкривав собі, що тварини мають свою мову і розуміють людину, вловлюють характер ставлення до них, відповідно реагують. Що навіть ростини ліпше цвітуть, коли з ними ласкаве поводження. Чому так є?

Зрештою, як виник Всесвіт? Дуже логічно: був першопоштовх-вибух. А хто задав той першопоштовх, яка сила? Звідки оте щось, з чого стався першопоштовх? Якщо він стався, якщо так. З нічого ж щось не може постати.

І звідки така стрункість Всесвіту? Звідки такі закони, що ним керують, і людина безсила ж їх змінити?

Ще відомий зі шкільної лавиці фізик, астроном, математик Ісаак Ньютон на межі 17–18 сторіч писав, що "чудесна будова Космосу та гармонія в ньому можуть бути пояснені лише тим, що Космос був створений за планом всевидячої і всемогутньої істоти". А це ж і є Бог. Своє сміливe судження вчений дофарбував емоційною фразою, що таке його "перше і останнє слово".

вчений, – обов'язково повинен мати відчуття дещо близьке до релігійного, бо не міг же він собі уявити, що неймовірно тонкі взаємозалежності, які він спостерігає, задумані ним першим". І ще більш відкрите судження. "Банальне уявлення про мене як про атеїста – велика помилка, – пише Ейнштейн. – Якщо вона вичитана з моїх наукових теорій, то їх не зрозуміли". Красномовні зізнання!

Гармонія, симетрія, закономірність – це аж ніяк не випадкове. Як невипадковим є Першопричина організації Всесвіту, про яку пише американець Гетеевей, кібернетик, автор електронного мозку, моделі мислення. Він вважає і зізнається, що сама "природа не здатна до самоорганізації", що "Всесвіт – це щось організоване".

А якщо спуститися на Землю і знати, скільки існує теорій про походження людини, її довголіття, переселення душ тощо. Кібернетики активно працюють над винаходом моделі мислячої людини, тобто конструкують людський розум зі всіма його складними функціями. Вчені досягли величезних успіхів. Машина уже грає у шахи, неодмінно виграє, бо не чинить помилок, як людина. Машина швидше рахує, демонструючи дива. Комп'ютерний бум охопив планету. Від теоретичних розробок чистої науки прикладна комп'ютеризація ступила в пору неоціненої практичної допомоги людині: нині поширені в поліграфії комп'ютерний набір і верстка, що є синтезом фізики, математики, хімії – для пришвидшення, спрощення друкарських потреб. Або у статистиці. Або Банк Даних.

Однак, поки що ніяка досконала машина не може те, що може людський мозок. Ніби вже все ясно, як функціонує мозок і водночас комп'ютеру не досягти деяких примітивних, на першопогляд, рішень живого людського органу. І один з відомих японських спеціалістів висловився, що в мозку відбуваються такі процеси, що їх пояснити кібернетики поки що не можуть. А якщо й пояснюють, то при найточніших експериментах не досягають практичного повтору. Такий тонкий рівень імпульсів і взаємин тут, що його ще не скоро (якщо і взагалі) досягне кібернетична наука. Навіть японська.

І знову ж таки висновок: природа сама не могла створити людський мозок-розум. Цю думку висловлюють вже й американські вчені, що вдосконалюють мислення і поведінку біороботів. Отже, був і є Творець цього всього. Ім'я йому – Бог. Тільки такий напрошується висновок.

Як бачите, це істина, в якій мало коли хто сумнівався – від фізиків-прикладників до філософів і вужчих теоретиків.

Тож, чи випадково помирає раптом, через якийсь час, здорова ще вчора людина, що валила придорожні хрести, скидала з церковних веж та дзвіниць милі дзвони чи підпаливала дерев'яні храми – перлини Карпат?! Чи випадково нестарим сліпнє більшовицький трубадур, що вчора бив себе, як німий, у груди, декламуючи свої убогі віршенята проти Бога?! (Без Бога, кажеш, ані до порога? – "дебатував" він.) Мабуть, ні. Є всьому цьому єдине й логічне пояснення. Коли та чи інша людина свідомо йде проти Бога, й чекає кара й на Землі ще, і в Пеклі. І хіба Нострадамус – також віруючий! – випадково передбачив сперед кількасот років народження на руїні безбожної Червоної імперії і день та рік (число в число) й загибелі, самознищення? Ні, невипадково. Це – провидіння, яке не кожному дано. Але звідки воно? Ким посаджене комусь з геніїв у голову?

Скільки неясних проблем з життя Космосу, – скажімо, літаючі тарілки. Або й земне, як таємничі лінії древніх космодромів, секрети єгипетських пірамід. Або різні витки цивілізацій. Все це не суперечить існуванню Бога, а лише потверджує його, які б гіпотези не творилися. Вчені йдуть протореним шляхом: лише пояснюють загадки. Але ж хтось їх колись "загадав".

Дивується сучасник з точності народного календаря чи примітивного структурою й геніального ж сонячного годинника – точнішого від сучасного еталонного, електронного.

Дивується сучасник з результатів народного лікування. Ворожінням, травами... А по-сучасному це – психотерапія, а трав'яні настої та відвари – відмінна фармакологія... Чи є це випадковим?

А скільки взагалі явищ природи пояснено лише способом гіпотез?! Істина ще не збагнuta. Бо не все їй дано сьогодні збагнути.

Ясна істина поки що одна: Бог є. Він Творець Неба й Землі і всього живого на світі. Він – Першопоштовх. Він – Першопричина. Він – загадка й відгадка. Це істина, в якій мало хто коли сумнівався, якщо чесно глянути на етапи свого видимого витка цивілізації. Хіба що нехристи... Але це їхня проблема...

4.XI.95

Ужгород

Бог необнятний

Філософський есей

Чи треба дивуватися, що наука наближається до Бога?

Сьогодні – завтра вона буде готова потвердити існування Всевишнього, Всезнаючого, Всевидящого і Всеможного. Стать відомими все нові й нові дані науки, гіпотези крупних вчених. Але добре нагадати й забути старе, або неточно колись витлумачуване. Наприклад, ще Арістотель зізнавався: "Хоч ми й не бачимо, Бог виявляє Себе через свої творини".

Загалом філософи давно підвели наукову базу під судження про незаперечне існування Бога. Показове тут висловлювання Бекона, що "небагато у філософії відділяє від релігії, дуже багато у філософії вертає до неї".

Дуже часто радянські чорнокнижники любили повторювати Вольтера: мовляв, якщо Бога й немає, його слід було б вигадати... Майже бродяча фраза таки не Вольтера в московських підручниках з історії філософії. Однак ця думка-фраза має своє продовження, яке було невигідне марксонгельсьвіцям. Дослівно Вольтер висловився так: "Якщо би Бога не було, Його би треба було вигадати; але він існує! Уся природа говорить про це".

Закоментую трохи. "...Якщо би не було...", а це вже говорить, що Бог є. В оригіналі по закінченні складно-підрядного речення стоять крапка з комою, а не крапка, де розвивається думка: "...Але він існує!". Звертаю увагу й на розділовий знак – окличний знак. Значить, Вольтер не сумнівався, не лише стверджував, а ніби кричав, що Бог існує, аби бути почутий. Та фальсифікатори не чули... І висновкова фраза, що природа промовляє на користь думки про існування Бога.

Дідро мовби продовжував "природничу тезу" Вольтера. "Ока, крила метелика достатньо, щоб відкинути аргументи безбожника". Звісно, такої випадковості у природі бути не може. А природа всуціль симетрична, закономірна. Я давно роздумую над цими проблемами, ще й тоді, коли одну зі своїх поетичних книг назвав "Симетрія".

Симетрія – це диво природи. Симетрія – від Бога.

Інший класик філософії – Руссо, випереджуючи на триста років сучасних фізиків і кібернетиків, звисновував: "Коли звертаю свій погляд на Всесвіт, я безмежно захоплююся Творцем, що відкриває Себе в ньому". Далі – про логічність структури, але непізнанність.

У даному есеї свій зір саме звертаю до Космосу. Замовчаний факт, як ще радянський фізик-ядерник Іван Філоненко еволюціонізував від так званого матеріалізму до так званого ідеалізму. Я ще раз переконуюся, який це неточний і навіть грубий поділ на білих і червоних у філософії – науці наук чи прикладній науці, як фізики чи радіохімія. Зрештою, це неоднокий приклад. Ми ще дуже слабо знаємо думки і настрої Ігоря Курчатова чи Сергія Корольова, причетних до ракетобудування та відкриттів у фізиці, як і Андрія Сахарова (чи випадково він відійшов від лабораторних занять фізика-атомщика і зайнявся політикою, творив нову конституцію для демократичного суспільства тощо?). Відомо, що навіть найпустіші ділові папірці, на яких стояла закарлюочка вченого-вчених зосереджувалася у спеціальному смітному кошику, аби була знищена й не покинула територію наукового "концтабору". Хто знає, чи не існують десь записи цих людей "для душі". Вирогідно, їх ні: недремним було око КаГЕБЕ. Все це являло собою державні секрети й пильно охоронялося. Зійшло з ними ж у могилу... Чи в комусь проросте знову?

Згадуваний Іван Філоненко – це ім'я ще вчора широкому загалу нічого не промовляло – розгорнув теорію радіації, яка іде від Бога, вона – як Його караючий меч непослушним землянам, грішникам. Якщо повірити легендам і давнім міфам, що життя людини щодалі зменшується, дрібніє і доходить нульової точки у перспективі. Від віку в кілька тисяч років людина стала жити кілька десятків літ. Протягом умовно видимого часу й можна простежити низхідну лінію. Та лише вчораши біблійно-пророки жили щонайменше 900 років. Чи мислимо це зараз? Навпаки: вік людини як істоти скорочується, регресує.

На думку Івана Філоненка та його нечисленних учнів, якщо ядерна реакція змодельована й керована у пробірці, то

чого не можна допустити, що хтось – Бог?! – вже давно цим керує у масштабах Всесвіту, бо він є винахідником і Творцем процесу. Це ж його Сонце людині світить і гріє. Це ж Він його робить незгасним. А отже, і будь-коли може згасити, – напрошується висновок.

Бог обіцяв грішникам спалити Землю. І це дуже реально, якщо підсилити потужність Сонця градом комет, які вплинуть на хід ядерної ланцюгової реакції на планеті – до її некерованості й зростання, що призведе до планетарного вибуху. Може, так Бог покарав інші планети, де – здогадуються вчені – існувало життя?! Є і зараз у Всесвіті планети видимі і невидимі, реальні й гіпотетичні, вирахувані, логічні. Де ж вони? Де їх слід? А життя на Венері, Юпітері і ...Фаetonі...

І чи не є космічні катаклізми плановані і здійснювані Богом?

Хтось з учених порівняв зарубіжні котли атомних електростанцій з велетенськими глечиками, з яких, коли їх відкрити, випльовується полум'я, іншими словами – джин, випущений з пляшки, зло, горе, біда. Чи не натяк це міститься у міфах, казках на реальне "диво" нинішнього часу, що нагадало про себе Чорнобилем?! Зрештою, і він, Чорнобиль, захований і закодований у Біблії, легко вичитується зараз. Чи не є це попередженням Бога непослушним землянам, які самі вкорочують собі експеримент буття?!

Хтось нагадує про відсутність радіоактивних речовин у мощах святих-мучеників, які постили чи харчувалися домірно і все життя молилися. Зате їхнє тіло не розкладається. І радіаційний фон у їхніх нішах нульовий. Цим пояснюється і безсмертя перших людей – Адама і Єви, коли б вони не согрішили і не були вигнані з Раю. До речі, американський вчений Френк Тіплер науково доводить існування Раю і Пекла, і... Чистилища. Як у Данте.

Староіндійські міфи, поети, як Калідаса, наприклад, а ще Біблійні оповіді засвідчують наявність літальних апаратів тоді, коли їх згідно зі вчорашніми уявленнями про процес, цивілізацію не повинно би ще бути. Чи не є колісниця грізного пророка Іллі у такому сенсі реальністю? Реально літали й

святі. З Неба на Землю і зі Землі на Небо вільно спускався – піднімався Ісус Христос. Чи не є це прообразом літаючої тарілки, що левітує без палива й процесу спалювання, без чого не обходяться нинішні літаки в небі чи авто на дорогах земних?

Задумувався над цим і ракетник Едуард Ціолковський. Він пильно вдивлявся в зорі, що висіли над його сивою головою.

Заява Івана Філоненка тяжко вкладається в розуміння мислі сучасного вченого: "...Технічні можливості Бога дуже великі. Якщо тисячі років тому Він підказав пророкам сценарій атомного самогубства землян, а тепер підвів до його здійснення, то залишається дати команду: "Да буде кінець Світу!".

Тут немає і натяку на сумніви ув існуванні Бога. Йдеться лише про його терпеливість і численні попередження. Хіросіма і Нагасакі, Чорнобиль, кометне бомбардування Землі, ЮПітера, Венери... Наскільки далеко зайшла наша планета у радіоактивному забрудненні, що вкорочує життя землянам?

Чи можливе безсмертя людини – як повернення до первісного стану, – замислююся я. Може, невипадкові розмови про еліксир безсмертя? Може, невипадкові розмови про потойбічне життя? Може, невипадково побиваються вчені над довголіттям людини, шукаючи макову зернину, коли поруч... брила, що тичеться очі, аж її ніхто не помічає. Може, суть в іншому.

Таким чином, фізики – вже не лірики! – доходять висновку про безсмертя духу, хоч плоть сьогодні тлінна. Проте і плоть може стати безсмертною, оскільки її дух, як її пара чи навіть антипод, – вічний.

Вчені розвивають найнеймовірніші гіпотези довкола Біблійних текстів і фактів у них. Кожне твердження намагається ілюструвати сучасним рівнем наукового розуміння. І так протягом тисячоріч. Наприклад, що яблука в Райському Саду, які скуштували Адам і Єва, були радійовакими, зате ті і вкоротили собі віку, а не просто согрішили, бо занесли страшну інфекцію в чистого складу тіло-плоть, що було від

Бога, як нагорода, як дарунок. Отже, вчора міфічне, казкове нині знаходить нові гіпотетичні пояснення, здогади, припущення, натяки.

Американський фізик Френк Тіплер поняття "Бог" і поняття "космологія" ставить поруч, через кому, а безсмертя пояснює законами фізики, не сумніваючись, що воскресіння з мертвих можливе наяву. Зрештою, так гласить і Боже вчення. Якщо богослови кажуть, що Сонце спалить Землю через грішників, то вчений каже, що через п'ять мільярдів років Сонце стане "червоним гігантом", буде настільки розпеченим, що втратить контроль над процесом і... поглине Землю. Це мовби одне й те ж, лише іншими словами.

В загалі фізик і філософ Тіплер вважає Бога за Могутній Комп'ютер, що здатний продукувати собі подібних (це найвища ступінь), а отже, і всі процеси, що відбувалися, відбуваються чи будуть відбуватися, – Він продукує вже. Бог – це Універсальний Конструктор всього живого і "неживого", всіх подій і процесів, як на мікро-, так і макрорівнях. Словом, Бог – це все. Річ іде, очевидно, лише про різновеликість тривалості часу у космічних і людинних вимірах.

Значить, життя – це вервечка закодованої інформації, бо тіло людини – це лише модель існування і вияву тої інформації. Конкретно вона закладається в лічильний пристрій – мозок, при якому чи в парі з яким душа є програмою.

Це щось зі світу біороботів чи кіберів, що живуть у фантастичних творах, перекочували в тій чи іншій формі до філософії, а тепер уже й фізики, біології, хімії (разом – біохімії), математики, без якої немислимий логічний ланцюг.

Бог-Комп'ютер, що містить всю інформацію про все мале й велике, який здатен саме себе відтворити й послати це зондом у незвідані краї Галактики, таким чином поширивши життя в безвимірі Космосу, – він і є безсмертним сам і несе безсмертя в собі для інших – як банк інформації, відтворення і розвитку. Отже, Бог – своєрідна машина, людина – як Його продукт також є машиною біохімічного рівня. Це новий погляд.

І Бог, мов копіювальний пристрій, поширити життя по всьому Універсуму, запобігаючи фінальній еволюції Космосу, не дозволяючи статися остаточному колапсові. Нитка думки спрядена логічно, хоч і фантастично.

Неперервне самовідтворення – це і є, гадаю, Божий перпетуум мобіле, що його ніяк не зможуть на Землі.

Якщо повернутися до Френка Тіплера, він вводить термін-мету, називаючи це "Моментом Омега" – як вічне коло, в якому "колапсую" ціла всесвітня історія, а вона у свою чергу (цитую) "являє собою не тільки неосяжний Універсальний комп'ютер, у якому міститься пам'ять про все, що відбулося на світі (включаючи й кожного з нас)", тут – випливає – закодовано і те, що має відбутися; ще складніше – це "модель Бога, який еволюціонізує у своєму іманентному аспекті (подій в часопросторі) й одночасно вічно довершеним у своєму трансцендентному аспекті – це не є ні простором, ні часом, ні матерією, існуючи поза всім цим" (кінець цитати, – виклад за працею Френка Тіплера "Фізика безсмертя", що має підзаголовок "Бог, космологія та воскресіння з мертвих").

Незвичний ракурс!

Бог, комп'ютер і комп'ютеризація, банк даних, кодування, генетика і навіть термін "Момент Омега", – все це схоже на атеїзм, якщо ковзнути поглядом. Невже людині жити в кіберпросторі? Невже Рай, Чистилище і Пекло – теж прогнозовані кіберомозком? Вважаю це однією з гіпотез, якими сповнена наука про Бога, про Священне Письмо. Оскільки Бог вічний, він необиятний ні зором, ні розумом, хіба що почуттями (звідси висока моральність віри в Бога – як Всюдисущого, Всезнаючого і Всемогутнього).

Тому викінчу висновковим висловом німецького поета Гітте: "Ця величезна й персоніфікована істота виростає перед нами як Бог, як Творець і Вседержитель, і ми покликані прославляти Його і молитися Йому на всі лади". Однак, це не виключає і логічно-наукове осягнення "необиятного", яке призводить до подиву, аби бажати нового осягнення. І так без кінця...

Енергетика віри

Есей

Давно помічено, що богобайність чи віра лікують, що лікує молитва, слово до Бога. Чому так? Випадково це чи закономірно? Як з наукової точки зору? Може, все це елементарна містика? А може, загалом поняття містика не є власне філософським, а породжене лише вчора вмерлим марксистсько-ленінським псевдовченням? Я не думаю, що відповім на поставлені й не мною питання. Очевидно, потрібні наукові висліди, спостереження.

Вірменський поет-християнин Нарекаці (Х ст.) розділи своєї об'ємної поетичної епопеї Скорботних Пісень назвав ніби однотипно – Слово до Бога. Та був у цьому художньому прийомі свій резон: емоційний ефект.

Коли молитва лікує, значить, вона – і ширше: віра – володіють арсеналом чудодійних засобів, що їх несуть біохімічні препарати, що коригують здоров'я. Значить, слово – дух – перевтілюється в конкретно матеріальну дію.

У науці вже давно узвичаєно з'ясовувати первісне: що таке хвороба і що таке здоров'я? Де межа між цими поняттями? Є тут і філософський, і медичний аспекти, хоч вони і взаємопов'язані.

На думку вченого – астролога, "хвороба – це космічна ізоляція індивідуума, як наслідок його неправильної поведінки, життя, з вимогою переглянути його" (див. газ. "Слово просвіти", 1995, грудень, стор. 16). Більше того – хвороба – це попередження людині змінити свій стиль життя. Дефініцію астролога беззастережно прийняти не можна. Бо коли людина послухається цього попередження, отже, видуєє? Тоді, практично, відсутня б смертність...

Щоправда, здоров'я чи хвороба може служити ниткою між людиною і Космосом, тобто вищою програмою нашого життя-буття, нашої заданої перфокарти Творцем.

Хвороба – це порушення закону (тією чи іншою мірою). Ослухатися застереження, попередження – поси-

лити свою хворобу, біль, сум тощо. Або й обрвати нитку життя можна...

І молитва – як зв'язкова ланка людини з небом, молитва – як посланець людини, слово – як гінець. Це реально, логічно. Усяко можна це пояснити. На філософському рівні як розмову Людини зі своїм Творцем. Раз. І два. На біологічному рівні. Самонавіювання – молитвою, вірою, словом! – що активізує організм на боротьбу з хворобою на клітинно-молекулярному рівні.

Є тут ще один аспект, який розробляється і філософами, і теологами, і лінгвістами. Це – молитва материнською мовою. І тільки материнською. Вона помагає сильніше, глибше, ширше, ніж молитва чужою, що не дає стопроцентного контакту (імпульсів) об'єктів. Я пояснюю це як від'ємну енергетику всякої чужої мови, навіть, коли вживається з добрими намірами. Гірше, коли чужа мова людині нав'язана і немає виходу користуватися рідною навіть з Богом.

Поклик до Бога облегшує страждання, хворобу. І канал зв'язку людини з Небом іде увісъ від голови, зате, очевидно, і руки людина тягне до Неба, увісъ, коли спрошується на Бога. Так само до Неба, до Бога, до висі випинається шпиль – як архітектурний елемент греко-католицького храму.

Я знаходжу тут відповідь на запитання, що "приземлена" православна "баня" (російське?) не сприяє нашему краянському (католицькому!) спілкуванню зі Всевишнім, бо в нас інша віра, вироблений інший менталітет і до іншого звука. Я думаю, що тут приховані й труднощі переходу з віри у віру, ті проблеми, які виникають при цьому у психіці людини, конфесійні проблеми. Греко-католицькі священики, яких обертали на іншу віру, що співробітнича з КГБ та безбожною владою, – не зломилися, вистояли – перед спокусою облегшено прожити день-два чи навіть до кінця життя. А ті, хто продався (іх мізер), мали тяжку кончину.

Крім молитви як поклику до Бога, свою енергетику позитивного заряду має і християнський обряд. Убранство церкви, сюжет дійства, його сценарій, що шліфувався віками, – все це неповторне, єдине для вірника постійного, стабільного у своїй

вірі, своєму слові до Бога. Вірменський поет Х ст. Нарекаці, повторюся, так і називав глави свого віршованого роману – "Книга Скорботи" – праці життя: "Слово, звернене до Бога". Це енергетичний штрих композиції. Вірмени – християни. І лише Слово до Бога помогло вижити його співвітчизникам у віках, пережити геноцид. Як це актуально й для нашого карпатського люду, народу! І на... сучасному етапі земного буття...

І не все одно, виявилося у ХХ віці – наприкінці, хоч залося ще з початку віку, – хрещена людина при народженні чи ні (обряд, енергетика обряду). Не все одно – вінчані чи не вінчані чоловік і жінка у церкві. Не все одно – дотримує постів людина чи ні. Медик тут буде прагматичним, але духовне начало в постах домінує. Не все одно – святить чи не святить людина Пасху. Зрештою, тим паче не все одно: працює він чи відпочиває в Божу неділю або християнські свята. Все це – во ім'я спілкування людини з Творцем. Або є духовний зв'язок, або зв'язуюча нить обрвана, контакту немає.

Я скептично дивлюся на виникнення всяких сект, що ворогують між собою, тим паче конфесій, коли Бог один, коли один його Син – Ісус Христос, головна дійова особа Євангелія, що стало основою породження різних релігійних течій та угруповань, коли Діва Марія одна. Може, сектантство породжене аномаліями цивілізації?

Ще вчора панівний матеріалістичний підхід до складних духовних, сказати б навіть "ідеалістичних матерій", підхід спрощений, приземлений – зневажливо висловлювався про душу, ставлячи тіло над душою. Щоправда, вчені зараз зважили й душу. І хоч важить вона лише кілька грамів, та має справді пріоритет над "ваговитим" тілом.

Суєтливі будні затуляють від людини цілий ряд питань, над якими так чи інакше приходить час і місце, коли мусай замислитися. І що це – містика вірника? Чи спостереження астролога-любителя? Чи думи, породжені перевтомленим буттям? Я певен в одному: віра в Бога – не ідеалістична річ (скільки б не було тут поезії), вона має енергетичний вимір. І коли людина, вірник, живе в амплітуді цього виміру – він має

гарант духовного здоров'я, його обтікають хвороби, мов потік повітря – корпус гоночного автомобіля. Отже, чим глибше віриш, молишся, тим легше і спокійніше, власне, надійніше мчиш життям. І мчиш, не поспішаючи чи поспішаєш повільно, та хід надійний.

Отже, віра має свою енергетику. Чи не тому підказано людині Небом: "Вірую во єдиного Бога-Творця..."? Щоб була сильною і змогла жити в земних нерайських умовах, маючи таку долю на цім витку цивілізації.

А як там, за бар'єром?!

28, 31.III.96

Ужгород

Культура і релігія

Короткий есей

Ще вчора безбожники нав'язували думку, що ці два поняття – "культура" і "релігія" – є антиподами, ворогуючими. Сполучати їх через "і" можна було лише в негативному сенсі. І річ не в зміні часів. Для чесного християнина час не ділиться на радянський чи до- або післярадянський.

Слово "культура" від латинського кореня, що означає освіта, розвиток, поступування. Поняття багатозначне. І хоч в цій статті-розмові звужую його до означення сукупності матеріальних і культурних цінностей, надбаних суспільством, людством упродовж тривалого історичного відрізу, звужую до власне духовного надбання у сфері духовній, мистецькій. Двома словами скажу про інші його параметри: культура виробництва – як довершеність. Культура поведінки... Крім цього, культура археологічна – як група пам'яток. Культура сільськогосподарська. Чи культура мови. Культура праці. І навіть культура тканин. Культура мікроорганізмів. Дехто з гумором плутає культуру з культом, – тоді й виходить: "культ" плюс "ура"... Хоча елемент поклоніння, схиляння тут є. Але вигук "ура!" у мові кочових азіатських племен означає ... "смерть" (ворогу)...

Людина радіє красивому храму – як культурі будівництва, – народного, рідного, бо наші храми мають свою специфіку, своє обличчя, хоч і ріднить їх в цілому світі не лише призначення, а й певні закони архітектурних конструкцій. Храм є своєрідним центром нашого духовного збагачення.

Філософія виробила поняття "духовне виробництво", і значить, є продукт духовного виробництва. Може, найперше треба зарахувати сюди елементи екстер'єру і інтер'єру культової споруди. Це іконостас – як продукт різьлярського мистецтва, іконопис – як продукт роботи народного чи професійного художника, майстра. А також – архітектурно-культурні елементи всієї внутрішньої начинки храму. Аж до мистецьки

різьблених підсвічників, рам для ікон, не кажучи вже про Царські Врати або що. А в усьому – духовне начало.

Завдяки релігії, іконопису, активно розвивалося образотворче мистецтво останнього витка нової цивілізації. І ті художники, хто прихилявся до релігійних сюжетів, досягали верховин творчості, як у малярстві, так і скульптурі. На їхньому рахунку й продуктивність. Перелік лише тих художників, хто малював мадонну з немовлям, зайняв би значну площину (таких близько п'ятисот), але назову своїх, карпатських, майже недавніх сучасників – це Йосипа Бокшая, Адальберта Ерделі, Федора Манайла, Андрія Коцку, Ернеста Контратовича... У нелегкий час зверталися вони до "релігійної" теми (та ж вона світська, життєва!). І які набутки! Мадонни тут (наші) – і небесні, і земні.

Я пам'ятаю, як в 70-х роках більшовицькі ідеологи розпорядилися зняти експозицію виставки художників Закарпаття, на якій домінували зображені наші милі церковці та люди біля них, чесні і ширі вірники. Але краса вічна. Вона, хоч і міліва у деталях, та постійна в головному. Зате й нетлінна.

Цінності творяться віками. Естетичний смак формується поступово. В такому разі наші храми із внутрішнім своїм убранством схильяють людину до краси. Останніми десятиріччями наші милі вірниці стали вишивати павізи, сміливіше вводити барвисту вишивку до церковних скатертин та рушників, салфеток. Це укріплює наш дух, мораль. В узорі – код нашого роду.

На полотнах Володимира Микити, Юрія Герца, Михайла Беленя, Федора Коложварія, Йосипа Чернія, Михайла Баника та цілої когорти молодших і самодіяльних митців, у кераміці Магдалини Пуглик-Белень, вишивках Ірини Куцік теж оживають храми, обряди тощо.

Людина є суб'єктом культурного будівництва, культурної творчості. Вона є головним у Різдвяному чи Великодному дійствах, будь-якому святі. Вона – носій духовного співу, в тому числі коляди. Духовний фольклор, мовби промінням і спрямований в душу людини для її очищення й піднесення до небесних висот. Який величний храмовий спів!

Завдяки релігії розвивалося не лише мистецтво культового будівництва, а й світського. Бо закони краси, гармонії, симетрії є спільними. Краса існує не для краси. Краса має і прикладний характер.

І ті митці, які шанобливо ставилися до релігійної тематики, органічно зливалися з нею, досягали незрівнянного успіху, переживали віки. А ті, хто намагався пародіювати, висміювати Бога і все, що пов'язане з Його сонячним іменем, – зазнавали фіаско.

Зі святині, як і батька-матері, на сміхатися не можна. Може, саме тому моральні принципи, закладені в Біблії – Книзі Книг – переживають тисячоріччя. Зрештою, і книгодрукуванням рухав релігійний елемент, культова потреба в літературі. Він же диктував і культуру поліграфії. Чи були це палітурки зі застібками – як витвором професійного прикладника, чи були це заголовні букви Євангелія Святого, чи це просто поліграфічний, друкарський продукт – папір з водяними знаками, шрифт і т.д.

Не є розумним протиставлення релігії і культури, вужче – релігії і мистецтва, релігії і моралі. Упродовж віків релігія відігравала позитивну роль у творенні цивілізованих матеріальних і духовних цінностей. Вона була самобутнім ферментом людського поступу. Як свого часу вона формувала архітектурні закони, пізніше шліфувала закони образотворчого мистецтва, ще пізніше – музичні закони (а може, все це відбувалося в одночасі з наголосом на тій чи іншій ділянці людського духу), – так вона, релігія, творила людську мораль, вже світські закони чи вдосконалювала їх по високому рахунку в конкретній площині діяльності духу.

Релігія, віра завжди благотворно впливали на підвалини світської людської цивілізації. Сказане стосується не лише нас, греко-католиків, а вірників інших конфесій, релігій, коли глянути на світ в його розмаїтті. Я подумав про те, як зберегти красу, уникаючи чвар, погромів і всього антиморального, що породжене не придою різних релігійних віянь, а більшовицьким режимом, що намагався посварити різні релігії, насаджуючи свою, власне, не так "свою", як ви-

користати одну віру, православну, у своїх брудних цілях. Тому право-славна віра нині потребує ще більшого очищення, ніж іслам чи буддизм. Вона повинна пройти крізь терни морального оздоровлення, очищення, покаяння. Бо більшовик і тиран Сталін-Джугашвілі поставив її на коліна, заставив прислужувати сатані.

Мені згадався наш славетний земляк Ігор Грабар, який не лише високопрофесійно досліджував пам'ятки культового образотворчого мистецтва, а й відіграв практичну неоціненну роль, щоб іконопис Російської Півночі зберігся донині. Його життя і діяльність у Москві в нелегких для релігій часах кривавого більшовицького сходження і становлення може стати прикладом чесного служіння народові, культурі, цивілізації. Власне, я і не знаю, якого віросповідання був Ігор Грабар, але знаю, що він був патріотом. У наш час негрішно нагадати його чесну діяльність.

Як треба застерегти наших вірників від неширих зальотних гостей, що нерідко намагаються видурити від наших довірливих людей старі, мовляв, непотрібні вже ікони або служебники. Все є нашим неперехідним багатством. Дуже багато охочих нині не лише колекціонувати твори культового мистецтва, а й перелицьовувати їх, за плату перемальовувати іконостаси чи окремі ікони. Це можна довіряти лише спеціалістам, а найчіпше просто не поспішати. Бо час складний, аферистів не меншає, а більшає в нашему суспільстві.

Любімо свою давнину, шануймо культ предків, бережімо те, що полишено сучасникам у спадок від дідів-прадідів. Бо за нами, сучасниками, прийде інше покоління, потому ще і ще... А культура – як система, сукупність духовного і матеріального – не може мати розірваної ланки, бо це її збіднить, обезкровить. І Боже Слово стоїть на сторожі культури в її об'ємному значенні, смислі.

Так високе, небесне, духовне береже продукт земний, прикладний. І в цьому полягає його натуральне, природне життя, взасмозв'язок. Це – буття доброї традиції.

24.III.96

Ужгород

Релігія і мораль, етика

Роздум

Як і кожна, дотична до релігії, і ця тема – морально-етична – має кілька аспектів. Наприклад, обрядовий. Від дня народження дитини, від вінчання у церкві молодих, що скріплює сімейні узи, сповідь – як щорічна необхідність душі і серця, ширше – Божі відправи щонеділі чи по святах, – аж до обрядового похорону, прощання з людиною, що відійшла на той світ, – все це забарвлене, скрашене дійством, аж до таємничості, невідомого, але високого, тихого, спокійного, доброго відчуття.

Мабуть, недарма християнську мораль, щоденні поняття християнина "добро", "честь" і в цьому роді взяли собі були на озброєння комуністи, яким забракувало фантазії витворити щось своє власне. І десять Божих заповідей раптом стали моральним кодексом будівника комунізму, що не був сумісним зі щирою вірою. Та не врятувався безбожницький режим, приречений від зачатку, навіть небесами релігійної моралі, бо практично до вишини не йшлося. Ішлося лише про механічне перенесення високих цінностей на сіячів і жниварів брудної справи. Це закономірно не сумістилося. І не могло.

Вервочка релігійних свят – Різдво, Пасха, Тройца, храмові свята по селах з усією атрибутикою вертепного дійства чи таїнства сповіді, молитви, протесії з павізами і хрестом, співом виконувало наші села барвистістю, підсилювало колорит. А в душах вірників поселялося добродіяння, співчуття до біжнього чи далекого в горі, утверджувався сенс життя і щоденної праці.

Релігія не нав'язувала високі моральні постулати, вони природньо випливали з обрядів і святковості. Не треба священикові виголошувати на службі, щоб селянин любив землю чи свою хату. Це аксіома, необхідність, без якої, як і без родини й того Різдва чи Пасхи, не мислив себе країни.

Я не сумніваюся, що і язичництво, якщо це первісна релігія, а воно й так, як і загалом власне релігія в історії різних народів, а значить різне віровчення і віросподівання, – воно однаковою мірою спричинялися до укріплення моралі. Релігійна мораль, базована на народній, сплетена з нею багатьма самостійними жилами, чинить це супліття міцним, неперервним, як у часі, так і фізично.

Аспект культурно-мистецький дотичний до моралі також у прямому сенсі. Це не лише інтер'єр житла з християнською атрибутикою, як краса іконопису чи вертепне, а отже, драматичне дійство. Це не лише краса архітектури взагалі і її поривання до вишини – готичними шпілями дерев'яних та навіть кам'яних храмів. Зрештою, культова архітектура – новий, якісно новий етап народного зодчества.

І найбільш традиційний. Західна архітектура, правда, пропонує модерні храми принципово чи в деталях. З оновленим екстер'єром та інтер'єром.

Релігія, церква причетні до розвитку, поступу іконописного малярства. Чи це далека Росія з Рубльовим, чи Італія з Леонардо да Вінчі, чи Карпатський Регіон з Йосипом Бокшаєм, чи Румунія з іконою на склі... Все це надбання національно-мистецьке. Як і робота нашого Ігоря Грабаря з порятуванням російських ікон від більшовицького варварства (20-ті роки, 30-ті роки ХХ ст.) Відомо, що Ватікан володіє найбагатшою колекцією ікон та загалом малярських полотен на релігійну, а отже, вічну тему, в тому числі Мадонн з Немовлям (кількасот варіантів мотиву).

Доля мистецтва, його історія тісно пов'язана з культовим – чи це живопис, чи різьбярство, чи вишивка, бо лише в поєднанні цих видів творчості і досягнуто гармонії іконостасу та всього внутрішнього убранства храму, каплиці, придорожнього хреста.

Якщо знати про переслідування крайової греко-католицької церкви, знищення храмів чи церковної утварі, – все одно завжди Боже слово – на сторожі добра і чесності. І зараз присмно спостерігати, як ремонтуються храми, будуються нові. Як наповнюються ще вчора напівзнищенні споруди чи

збудовані заново – красними павізами, вишиваними скатертями чи рушниками, коли до церкви вишивають кращі сільські вишивальниці. Відроджуються заборонені ще недавно церковні хори, як Ужгородський кафедральний, Мукачівський. Правда, чужинці вносять дискомфорт і в ясне, як Божий день, діло, коли паралельно організовується інший хор... Але най співають обидва! Най славлять Бога!

Терниста дорога греко-католицької церкви ще обернеться її славою, її безсмертям.

Приємно чути проповіді по радіо, телебаченню. Най це різні конфесії, різні проповідники, та зерно братерства сіють до Карпатської ріллі (так хотілося б принаймні, щоб – як в ідеалі). Вона в цьому сенсі – золота, чорноземна.

Позаду не лише переслідування греко-католицької церкви. А відродження духовної освіти, як у нашій Академії імені єпископа Теодора Ромжі, навчання юнаків, що бажають пов'язати свою долю з релігійним культом, стати священнослужителями. Вже не виловлюватимуть їх братів по вірі солдафони з військкоматів, бо є право альтернативної служби. Все це ознаки сьогодення.

Вже не спалюватимуть Біблію на території Чопської митниці. І не викresлюватимуть Біблійні афоризми зі статей, бо слово, що від Бога – незнищеннє, як Його Дух і неземна плоть.

Божі Заповіді не вчать убивати, навіть хитрувати або подібне, не вчать красти, обманювати, приховувати, лукавити. Вони, викристалізувані віками, служать дню нинішньому – як зразок чогось високого, що можна досягти, коли людина хоче цього, жадає.

Релігія і мораль, етика міцно пов'язані. Будовані на народній основі, що фільтрувалася віками, вони прозирають незримі горизонти прийдешнього простору.

2.VI.96

(із заміток грудня-95
та січня–березня-96).

Ужгород

Кличмесь на Бога, радьмесь із Богом

Есе

Тяжкі десятиріччя пережила греко-католицька церква і віра, її люди, священики і вірники. Айбо надія не згасала у серці і тепер становище вигравляється. І знову усім нам треба виявити велике терпіння, щоб справедливість восторжествувала повністю. Але русини – дуже терпеливий народ і, не сумніваюся, ми доживемо ще ліпших часів. Бо вчора й думати не могли, як може бути нині. Ми лише могли надіятися. І Бог винагородив нашу надію, наше терпіння.

Як письменник я ніколи не виступав проти Бога. В душі завжди поважав віруючих людей, хоч сам до церкви в минулі роки ходити не міг. У мене була дуже побожна бабка, яка мене викохала і яку я любив, про яку бережу пам'ять, коли вона і відійшла в Царство Небесне. Бабка мене, пам'ятаю, готувала до сповіді, навчила молитися. І це було в той час, коли у школі вчили, що Бога немає. Але зі спогадів дитинства у мене дуже яскраві сторінки-спогади саме пов'язані з церквою.

Наша старенька хижка стояла і стоїть тепер у центрі села Репинний (тепер Міжгірського району), напроти церкви. Тому у дитинстві я не лише завжди ходив до церкви, чекаючи неділю. Біля церкви завжди ми, сільські дітлахи, збиралися і гралися на її подвір'ї.

На моїй дитячій тямці нашу Репинську церкву ремонтували. Її вкривали гонтом. І моя бабка дала зрубати у дворі два файні ясени, аби вони пішли на гонт. Крім того, пам'ятаю, давала і гроші. Бабка була дуже рада, що і наш гонт є на церкві. Тоді ж ремонтники знімали й хрест з церкви. Я був здивований, як дітвак, що хрест на землі такий великий, високий, а у небі, під небом, тобто на церкві, такий видиться малий...

Я пригадую і будівництво каплички біля нашої церкви. І першу службу в ній до свята Іллі (Ілья, як кажуть по-русинсько-му), тоді в нас – храм церкви, сходяться протесії з інших сіл.

Пригадую, як наш священик Федір Роман казав перше казання з нової казателниці, яку ніби ще лише вчора кріпили до могутнього ясеня, який росте у церковному дворі.

Ми, діти, все чекали, свято Іля, як Різдво чи Великдень. Коли діставали від батьків скромні обновки, бо на Верховині завжди жилося бідно, хоч люди працьовиті. Мені досі мовби гудуть дзвони, коли до церкви близиться та чи інша протесія з сусіднього села. Ми "вилітали" на турню-вежу, аби першими видивити ту протесію і сказати дзвонарю. Потому протесії були заборонені, але прийшов інший час, і протесії знову відновилися, щоби наша греко-католицька віра, церква кріпли, розвивалися, аби будувалися нові храми, верталися старі її законним газдам.

Я згадую своє дитинство, проведене біля Репинської церкви та у дворі фари, де жив мій приятель дитинства – син священика Федора Романа, який довгі роки служить у нашему селі і довколишніх присілках. Його сина звали Іваном. Наші дороги в житті розійшлися, але спогад про свого друга дитинства бережу.

Церква, її убранство, богослужіння були для мене в дитинстві великою загадкою. Може, тому я і став поетом.

Були в нашему селі і діяльні підготовки до празників, коли люди білили свої хижі, аби до свята прийти у чистоті, купували собі й дітям анциги-одяг, варили, пекли, якщо це свято Великодня чи Різдва.

Моя бабка, яку звали Гафія, по-домашньому – Гафа (Її дівоче прізвище Галай, а за чоловіком – Тараконич) держала піст дуже ретельно, все життя постила кожного понеділка, бо одного разу Бог урятував нашу корову від загибелі і бабка дала собі таке слово – постити кожний понеділок, бо що таке корова для сільської родини знає кожен.

Моя бабка була дуже побожною. Вона мене держала в руках, навчила робити всяку роботу, бо я жив і без діда (він пропав у сталінських таборах, перейшовши кордон у Росію, як тисячі інших краян), і без батька (він мав другу родину), тому бабка була й за чоловіка у нашему дворі, на нашему обійсті.

Бабка заставляла мене не лише ходити до церкви, а й щодня увечері молитися, й учитися і була дуже рада, що я закінчив університет. Вона знала, бо померла у 1977 р. (народилася 1904 р.), що я став письменником, уже виділа деякі мої книги, хоч я ще тоді не мав офіційного визнання, знала, що я активно пишу статті для газет. Може, вона не все ї зрозуміла, що таке письменник, бо сама була неграмотна, але співати знала в церкві дуже добре, – та все хвалилася мною, онуком. Я хотів би з цією статтею і спогадом про свою бабку, як щиру просту вірницю, вмістити і її фото (внутрішня обкладинка).

А давно я задумав – як поет – написати вінок сонетів на церковну тему і присвятити їх своїй бабці. Давно у мене окреслилася ця тема і маю навіть назву цього вінка сонетів "Боже мій!", бо не раз у тяжкий час, особливо, покликаюся на Бога, раджуся з ним, що робити у тій чи іншій скрутній ситуації. Про все це – Божу красу і силу, хотілося б написати у вінку сонетів, які згодом і запропоную "Благовіснику", коли буде Божа воля і такий вінок напишеться. Поки що, може, завдяки молитвам моєї бабки Бог беріг мене у тяжкій життєвій дорозі, у ще тяжчій літературній дорозі, коли іхристи і нечесні люди гадали, що я вже повергнутий і лежачого топтали мене ногами. Але Бог уберіг мене від цієї нечисті. Вона втратила силу наді мною зараз цілком.

Я ніколи не забуду, що це Бог врятував мене, тому у моїй квартирі в Ужгороді висять скромні ікони – дві, що я дістав у спадок від бабки, вона мені їх заповіла: Ісус Христос з чашею, розп'ятий Ісус Христос, ще один подарунок мами – Пресвята Діва з немовлям Ісусом і Йосифом, сучасна чеканка "Ісус Христос". У моїй квартирі завжди висіли ікони. У тяжкий час не боявся доносу, не боявся, що се мені буде шкодити у літературній кар'єрі.

І не шкодило! Бог і ці ікони оберігали мене. Тому всім молодим людям, якою б вони роботою не займалися, пораджу, не викидайте з кіжі чи квартири старі батьківські речі, в тому числі й святі образи, ікони. А якщо зараз вони десь у вас на горищі, на поді, відшукайте їх, почистіть і

повісьте у своєму житлі. І Бог помітить се, підсобить вам у тяжку хвилину, облегшить і в легшу, що ви й самі не помітите, як він стане біля вас у потрібну хвилину.

Молитися можна мовчкі, в собі. Не забудьте про се. Так мене вчила моя бабка. Якщо не можеш помолитися, згадай Бога, покличся на Нього. І ніколи не говори проти Нього, не гніви Його. Се мудрі слова. Вони все життя зі мною. І чим більше стає мені років (зараз Бог дав прожити 48 до цього дня), тим частіше являється Бог у мої думки і помисли. Він мені відчутно й помагає. І се слово – моя дяка Йому, Творцю неба і землі, Всемогутньому, Всеvidящому.

Кличмесь на Бога, радьмесь із Богом! Говорім із Богом і голосно, і мовчкі: де, як можемо. Але – завжди щиро, чесно.

До 1.XI.91

Ужгород

Дослухаюся внутрішнього голосу – Бога!

Роздум письменника

Мабуть, кожен з нас помічає в житті, коли стоїть на роздоріжжі або перед рішучим кроком, як хтось нечутно, невидимо підказує йому, як бути. Хто це? Бог? Природа? Дуже часто ми схиляємося думати, що це інтуїція веде нас, мов по канату в житті. Але що таке інтуїція? Зрештою, вона з поля невидимого, невідчутного на дотик. А може, інтуїція – це Бог? Чи Бог диктує інтуїції?

Я згадую своє дитинство, що протекло біля церкви і у свято, і в будень, бо Репинська церковця – пам'ятка архітектури початку XVIII ст. – стоїть у центрі села, і навпроти неї – мамина хижка. Отож, через дорогу, – і ми, хлопчаки, вже у дворі церкви, бігали довкола неї, гралися, навіть залазили на турню, щоб подивитися на загадкові дзвони... А коли свято – вже й не казати. Ми чекали храм церкви, свято Іллі, чи будь-яке свято. Ще тоді я не усвідомлював себе вірником чи "атеїстом", але коли пішов учиться до Мукачева, пізніше – до Ужгорода, образ храму, його обриси, зміст навідувався до мене в сновидіння. Життєва суєта не дозволяла мені приїжджати додому і, як у дитинстві, зайти у двір, постоїти коло тих віковічних ясенів, які мовби віночком ростуть окіл дерев'яної перлинни у видолинку, захищаючи її від вітрів. Але храм з його внутрішнім убранством ніколи не згладжувався з моєї пам'яті.

А десь пізніше я став помічати дивну метаморфозу. У чим вона?

Я займаюся літературною справою – пишу книжки. Це складно. Крім того, що треба постійно підвищувати свій освітній рівень. Коли хоче письменник сказати людям щось мудре й цікаве, він знати повинен стократ більше сказаного. Складність роботи за комуністичного режиму полягала ще і в тому, що з письменника властолюбці чинили ще й опудало. Він мусив співати з чужого голосу, служити тій ідеології.

Чесно кажучи, чисте письменницьке ремесло (а бувають же письменники і богословські) заплямовувалося чужорідною пропагандою тощо. І ось тут я зловив себе на тому, що коли мене проробляли у пресі чи на зборах, націлювали служити червоному чорту, – я чимдуж противився. І, як не дивно, ставав спокійним.

Легко тепер роздумувати, важче було в той конкретний момент приймати те чи інше рішення, адже людина не знала свого майбутнього. Як поступити? Це питання, мов для Гамлета – "бути чи не бути?". І дуже часто в житті, як тепер виджу, звіддаля часу, я поступав найлогічніше і найчесніше в дуже складних ситуаціях. Наприклад, найлегше було б запродати свою совість і служити режиму. Я йому не служив. Зате не мав високих гонорарів за свої книги. Та й самих книг було малувато.

Але хтось мені настійливо підказував: працій і працій. Але працій чесно. Пиши, що думаєш, як думаєш. Не підлаштовуйся під офіційні вимоги. Все це було дуже нелогічно, непрактично з точки зору забезпеченості, побуту. Чи міг я знати в 70-х роках та навіть на початку 80-х, що комуністичний безбожний режим рухне? Це могло тільки снитися... Як кошмар

І ось прийшов новий час. Нове принципове ставлення до релігії, церкви, християнства... Я прийшов у цей новий час з багатьма написаними ще тоді книгами, проте невиданими, бо вони "не відповідали вимогам". І ось ці книги зараз вийшли. Це й роман про Александра Духновича, нашого Будителя, просвітника – "Отець Духнович", і поема-дилогія про нього "Будитель. Летидуб". А двотомник "Срібні силуєти" (загальний обсяг в рукописі близько тисячі сторінок на машинці) – про видатних людей Карпат в минулому й сьогоденні – складався упродовж майже 25 років. Більше двадцяти років не міг я видати свій історичний роман про розбійника Ілька Липія та його цімборів – "Бранці лісу". Вийшов лише тепер. Та інше писання.

Хто мене надоумлював: пиши, вір, що це колись вийде? Я навів приклад у найвищому для мене ділі – письменницько-му. Це діло моє життя. Я писав вірші, думаючи, що надруковані будуть після моєї смерті. Таки вірилося, що часи зміняться. Але тим більше щасливий видіти переміни

сам і мілуватися своїми книгами, що побачили світ завдяки спонсорам. І най чинять своє корисне, чесне і світле діло між читачів.

Я зробив би на вісімдесят процентів менше, якби той "хтось" мудро не направляв мене правильною дорогою, не вселяв у мою душу і серце віру в ліпші часи. Я міг стати, навчаючись в університеті, комсомольським активістом і мав би перспективу керівного крісла (боронь, Боже!). Не став ним. Не дістав крісла. Жив страшно тяжко – матеріально. Зате написав багато книг... Я вчасно скаменувся, і най під тиском недоброзичливців, але полишив роботу в редакції комсомольської газети "Молодь Закарпаття", мовби відчуваючи, що здатен на щось більше, ніж газетярське ремесло – тоді дуже пусте і вислужливе. Я полишив добре оплачувану роботу журналіста, як перед тим вчителювання на чужині – в Донбасі, куди був направлений за розподілом молодих спеціалістів, як випускник університету. Теж високо оплачуване.

Коли опинився в Ужгороді без шматка хліба, якось прижився на Замковій горі – у Товаристві охорони пам'яток історії та культури, краєзнавчому музеї, скансені... Тут пройшла моя молодість – більше десяти років я віддав Замковій Горі. Є в мене й така філософська мініатюра на цю тему, зацитую її для цікавості й розрядки (написана 24 січня 1984 р.):

Старіюся на Замковій Горі.
Ну, а вона щовесни молодіє...
О, тут якийсь закон первісний діє.
Я просто не збагнув його (старий?)

Люблю я світлу Замкову Гору,
Де молодість моя прогомоніла,
Що в затишку промовчати не вміла
Й гнізда не звила в темному яру.

Порівняно й до верховинних гір
Своїм корінням гірка ця глибока.
І в моєму житті вона висока –
З отих первісних ще вулканічних пір.

(збірка "Сині серпантини", стор. 51)

Багато поетичних рядків продиктували мені Замкова Гора, сам Замок, Шелестівська церква у скансені та старі хатки... Поетичні рядки і публіцистичні. Зрів тут як громадянин, пізнавав історію, край, осипував народознавство. До чого веду? Міг же сидіти у якомусь керівному кріслі і бути глухим до всього отчого, дідівського, материнного. Міг щодня ходити у білій сорочці з краваткою, а бути темним у душі. Не сталося цього. Інтуїція повела мене іншою дорогою. Протилежною... Нелогічно? Про це далі...

Є тут ще один момент. Минали роки, навіть десятиріччя. Написане нагромаджувалося. Я вже, було, засумнівався: як і коли, і де це видам? Тяжкі тоді були видавничо-бюрократичні порядки, жорстока більшовицька цензура. І знову хтось мене внутрішньо заспокоював. Я творив собі впевнено далі. І мало хто зідав, яким багажем володію.

То зараз стало видко, що в мене 37 книг, що це неймовірний обсяг роботи, що я готовуся до Малого Зібрання Творів у Десяти Томах при своїх п'ятдесяти з гаком років. А тоді що?

Мої колеги бігали по Києвах і Львовах з корчагами вина, шовдарями та немалими фалатами солонини, споряджали туди посилки поштою чи поїздом, аби підкупом чи подарунком надрукуватися в тому чи іншому журналі, видати книжку або що. Недарма закарпатців і зовуть "корчагінцями". (Заставляла бюрократична машина.) Я на все те дивився косо. Мені такий спосіб утвержуватися не імпонував.

Знову ж таки щось невидиме, нечутне, внутрішнє підказувало мені, що треба йти іншим шляхом. І я звичні собі писав, складав листок до листка. То вже значно пізніше один київський поет мені написав листа, отримавши від мене кіпу нових видань-книг, — написав так: як добре, що "Ви не розгубили в молодості енергію на пробивання своїх книг", що "Ви зберегли такий молодечий запал у зрілому віці"...

Воно й так. Але це я не сам додумувався до такої позиційної тактики. Це мене вела інтуїція, яку не боюся назвати Богом чи Божою поміччю. Ота висока — всезнаюча і всевидяча — сила оберігала мене від лихого кроку чи іншими словами

порожнього кроку, щоб не сказати продажного або як. І чим лютіше мене били мої недруги, тим спокійнішим ставав, вірячи у свої сили. І прощаючи їм зло, причинене мені. Це виправдало себе.

Очевидно, Бог, і тільки Він, часто зводив мене з чесними людьми, які помагали мені в реалізації моєї письменницької продукції – виданні книг, спонсоруванні, розповсюдження, оцінюванні.

Та навіть статтю "Я – русин, мій син – русин", що дістала такий високий резонанс не лише в рідному краї, а й у цілому світі (надрукована багатьма мовами в різних країнах і континентах) і її, мені здається, видобуто з моого ества отою загадковою силою, що іменується поняттям Бог. Вчасно видобута-написана, ще вчасніше вперше обнародувана у високотиражній тоді й авторитетній (тоді) газеті "Закарпатська правда" на весь отчий край.

Усі свої успіхи як письменник зв'язую з Божою волею. А коли десь послухався, не зрозумів тої підказки, не усвідомив – зробив інакше й помилився, – винен сам. Але й це сталося з Божої волі, аби мені в науку.

Я поділився з читачем "Благовісника" деякими своїми спостереженнями з творчого, письменницького життя. Це тонка матерія. Але вибір такого чи іншого кроку в житті стойть не раз перед кожною людиною, – най той крок і має іншого роду зміст. Іти прямо чи звернути ліворуч? А може, праворуч? Ні – просто й чесно.

Дослухаюся внутрішнього голосу – Бога! І все йде добре.

17.III.95

Ужгород

Релігія в моєму житті як письменника

Дещо підсумковий есей:
виступ на Міжнародній науковій конференції,
присвяченій 350-річчю Ужгородської унії (1646–1996)
3 квітня 1996 р.

Мої особисті "стосунки" з релігією, церквою, віросповіданням типові для моого втраченого, загубленого чи розгубленого покоління, що судилося йому бути повоєнним, пережити кілька варіантів комуно-більшовицького режиму, позначеного тупим атеїзмом, войовничим у своїй сутності. Зазнав сталінського страху, хрущовської відлиги, відчув на собі брежнєвське "закручування гайок" як творчий інтелігент, потім сміховинну "гонку на лафетах" і, нарешті, горбачовсько-перебудовний період. Лише останній дещо послабив антирелігійну пропаганду. А далі і зняв її.

Ну, і нинішній час – таки свободний для релігійної діяльності, час, коли будується нові храми, відроджується напівзнищена греко-католицька церква, ведеться бодай для зовнішнього ока примирлива політика щодо різних конфесій тощо. Бо до цивілізованого ставлення держави до церкви та її розмаїтих відгалужень ще далеко. Як не близько й цивілізоване ставлення вірників тої чи іншої конфесії до своїх братів по Христовій вірі. Це не дивно. Подібні аномалії породжені тотальним режимом, так званою радянською владою, яка таки переслідувала віру і вірників, хоч і використовувала православ'я у своїх гідких цілях. Все діялося на очах зрілого покоління і в думаючої людини викликало спротив.

Народившись у богобойній селянській родині, дитинство мое протікало вже за перших років окупації краю більшовицькою армадою, що й насадила у краї радянський режим, який не був лояльним ні до церкви, ні до

церковнослужителів. Він формально не переслідував простих вірників, проте тримав на ревних вірниках своє недремле око, не симпатизував їм у просуванні по службі тощо. Мої дитячі і юнацькі роки активно позначені так званим атеїстичним вихованням, коли зі шкільної лави насаджувалося і вкорінювалося в чутливу душу безбожництво. Зі шкільної програми був не лише вилучений Закон Божий, а йшло тотальне винищення пам'яток минувшини, закриття культових споруд, арешт греко-католицьких священиків, які не приймали ненависне ім російське православ'я, і заслання їх у віддалені краї імперії. Насадження православ'я з його обрядами історично не було властивим нашій ментальності, зате діставало рішучий спротив служителів культу і мовчазний з боку простих вірників.

Друга половина 40-х років, 50-ті роки і навіть подальші, зокрема й 70-ті, як не дивно, позначені жорстким і жорстоким поводженням з віруючими людьми керівного прошарку низової і середньої ланки, самими служителями культу, членами релігійних громад, церковних двадцяток тощо. У цей час комуністи організовували спалення дерев'яних церковних храмів (щось на зразок того, як у Росії та в Україні у 20–30 роках висаджували в повітря перлини культового будівництва), не зважаючи на те, що окремі з них були під "охороною держави", закону і мали всеєвропейське значення. Треба сказати і про те, що на місцях дуже старалися в стилі "унтерпришибейщини". Аж іноді Москва мусила злегка журити периферійників, що перестаралися. Або дозволено було тій чи іншій частині вищої керівної інтелігенції з Москви вказувати низовій на перегини, перекоси. Це була ідеологічна гра завойовницького режиму.

А храми палали... Органи влади хіба що формально фіксували злочин, порушували кримінальну справу, але так жодну й не довели до логічного завершення. Наприклад, спалена Майданська церква – пам'ятка бойківського архіпелагу дерев'яної культової архітектури XVII ст., як і окремі долинські храми Хустщини з прекрасними готичними шпілями (деякі наприкінці вже 50-х років розібрані на... дрова для

опалення шкільних приміщень...). Усе це пам'ятки XVII-XVIII ст.ст. Чомусь горять дерев'яні храми у 80-х та навіть 90-х роках (наприклад, у Стеблівці, Кобилецькій Поляні). До речі, жодного палія не знайдено. Та ж він, очевидно, працював на замовлення більшовиків-комуністів, виконував таємне замовлення спецслужб, які, мовляв, не втручалися в церковні справи (блеф, радянська пропаганда). Він знайдений і не буде, навпаки – винагороджений за свою чорну роботу. Як і той нехрист, що однієї ночі дав команду знищити в краї всі придорожні хрести.

“Боротьба з релігією” набула потворних форм. Це фактично підрывало довіру до влади, руйнувало шире ставлення народу до нових газд у краї. Я широко пишу про це у своєму есеїстичному дослідженні “Судьба Карпат”¹. А цей короткий штрих – для розуміння тісі загальної атмосфери, в якій жило мое нещасне покоління. Радянська дійсність зробила відчайдушну, але безплідну спробу вижити давню народну обрядовість, насаджуючи поверхову свою, так звану нову². Комуно-партийними органами та владним офіціозом, в тому числі й органами культури гласно і негласно переслідувалися ті громадяни, хто відзначав Різдво Христове, Пасху чи інші релігійні празники, хто відвідував церковні відправи по неділях чи дотримувався народних обрядів, релігійних свят, що випадали на будень.

Радянська школа, як і її середня чи вища ланки (університет) були вкрай заполіговані. Марксова чи Енгельсова фраза про релігію як опіум народу вже насправді стала опіумом для самих можновладців, ідолопоклонників. Отже, мое повоєнне покоління активно виховувалося в атеїстичному дусі, але до гурту атеїстів мало хто з нас широко ставав. Тим паче з творчих людей, як письменники чи художники зокрема. Може тому, що заборонений овоч солодший – не став до гурту атеїстів і я, хто свідомо, ще в сімнадцять літ від роду обрав професією літературну, письменницьку працю. А для поета, зосібна, всілякі офіційні заборони спрацьовують лише зворотним ефектом. Якщо я і не міг “по долгу служби” відвідувати церкву у дорослому віці, та дитиною ходив до церкви зі своєю

бабкою щонеділі, завдяки їй сповідався і був, звичайно, при народженні хрещеним, вмів молитися, як усі селянські діти, хоч мій тато на цей час вже був учителем. До речі, моє дитинство протекло, можна сказати, у церковному дворі, де ми гралися, а на клежії (церковних землях) ганяли м'яч. Отже, нитка, яка в'язала мене з релігією, з церквою, з Богом не обривалася ніколи, навіть тоді, коли працівником краєзнавчого музею чискансену або й правління Товариства охорони пам'яток історії та культури я за дорученням виїжджав у різні райони області для обстеження недіючих і діючих храмів, вироблення певних рекомендацій.

Нитка не обривалася... Може, було це й тому, що виріс я таки у релігійній родині. Мій дід по матері і мій батько (на перших порах) були дяками, співали на крилосі, як і інші родичі, зрештою, як все село. До встановлення безбожного режиму і навіть перших років за нього мій тато був активним членом церковної громади села Верхній Студений, потому Репинного. Лише потому, ставши учителем, мусив відійти від дякування чи відвідування церкви, та з репинським священиком підтримував приятельські стосунки довго і навіть різко звинувачувався в цьому якимось "блюстителем порядка" в районній – тоді окружній – газеті "Червона Зоря" в 50-х роках. Це деталь.

Богобойними були і є обидва роди, з яких вийшов, – як по маминій лінії, так і батьковій. Атмосфера родини багато важить для вироблення світогляду. В нашій сільській хижі, як і в моїй міській квартирі, і досі висять ікони. Висіли вони і за складних часів. Я не був комуністом, а відтак і не був зобов'язаний демонструвати свій атеїзм. Хто запитував, я казав, як і було, пояснював, що це реліквії, дарунок моєї бабки.

У дитинстві від дорослих, родичів чув багато розмов про Духновича, пам'ятаю його портрет (тепер знаю, що це графіка Веєрмана) з якогось календаря, що їх збирал і читав мій діdo, Михайло Тараконич.

Можливо, Біблія чи Євангеліє були першими книгами, що їх тримав я в руках дитиною з дозволу мами чи бабки. Біблія,

Євангеліє, різні молитвеники, деякі старі журнали та газети, світські книги – все це лишилося мені у спадок від діда, який рано пішов із життя (у віці ледь за тридцять), коли моїй мамі було лише сім років... Наша репинська оселя стояла навпроти церкви – пам'ятки храмового будівництва XVIII ст. Саме у її довколишніх протекло моє дитинство. Біля неї розташовані були всі пристосовані шкільні споруди. І всі Божі неділі та свята – у мене на виду. Вони завжди вабили своєю тайною обряду, інтер'єром храму, праздничним одягом вірників, які завжди завертали до нашої хижі напитися води. А храмові свята! У Репинному Свято Іллі (Іля). Протесії, співи. Це – мов другий Великдень. Пам'ятно на все життя³.

І хоч школа теж знаходилася біля церкви, а одним з її кількох корпусів-приміщень була давня церковно-приходська школа, вона – радянська школа – практично не досягала бажаного атеїстичного результату не лише в моїй душі, а й у душах моїх однокласників та односільців, одношкільників. Ми колядували кількома групами, ходили з вертепом, таємно репетиравали і розігрували різдвяні дійства у відповідних костюмах ангелів, чортів тощо, які потаємно самотужки шили напередодні свят. І хоч нас, дітлахів, учителі відганяли від церкви у буквальному розумінні слова (наприклад, на Великдень, на Іля) чи наздоганяли й знищували вертеп, – по якійсь міті, розбігшись, ми збиралися знову, діставали з тайника запасний вертеп і колядка продовжувалася, люди гостинно запрошуvalи й одаровували колядників різдвяними подарунками. Звичайно, зналось, чию хижу треба обминути. Це – вчительські, а також сільських радянських активістів, керівників колгоспу й т.д.

Тяжко твердити, що атеїстична робота режиму не давала плоду. Плід був, ясна річ, гіркий. Росло покоління манкуртів. Найперше страждали слабкі натури. Традицію ж ламали жорстокі власті, при чому методами нечесними й нечистими. І було тяжко будь-кому чинити спротив. Адже – чинити спротив – це все одно, що пливти проти течії, чи дути проти вітру. Пресинг у школі, навіть заниження оцінки з поведінки за те, що учень в неділю навідав церкву, проробка

в піонерській та потому в комсомольській організаціях. Звичайно, все це - тим паче в нинішньому підсумку - результату не приносило бажаного, хіба що цехвилиного. Та надщерблювало душу. Бо дитячі враження - назавжди, вони сильні. Я пам'ятаю тих вчителів, що ганялися за нами на Святий Вечір чи на Пасху, чи на Іля, храм церкви, чи по неділях, чи по святах взагалі. Не маю гніву на них, хоч і чинили вони безбожну роботу. Я прощаю їх ласкою того ж Бога, бо не відали вони, що творили.

Правда, рецидиви злочинності не духовного, а чисто кримінального плану відлунюють в моєму селі ще довго. До недавна упродовж років десяти - люди наймали сторожа зі собакою, аби стеріг церкву від заповзятого палія, що намагався її підпалити. Слід цього варварства можна було довго видіти на фасадній стіні з лівого боку, біля драбини, як підніматися на турню. Та Богу було угодно, щоб репинська перлина вижила, і вона є окрасою села, його центру.

Інший аспект проблеми. Давно, ще з університетської лави цікавлюся релігійною літературою. На цей час випадає мое свідоме студіювання Біблії. Бабуся мені подарувала дідове видання русинською мовою (Відень, середина XIX ст., як пам'ятаю). Потому дістав недавнє московське видання, а пізніше Синодальне (також російськомовне) і значно пізніше - україномовне, афішоване як "наново перекладене" за оригіналом. Але вивчення Біблії - справа, що вимагає самовідданості, може, й самопожертви, аби сягнути її пракореня, глибин. Ця Книга Книг не піддається відразу, з насоку. Вона спонукає до вдумливого і постійного студіювання, непересічної уваги й уважності. А загалом усвідомлення Святого Письма потребує від людини всього життя.

Біблія - і зараз тим більше - моя настільна книга. Я часто звертаюся до неї - як джерела мудрості, коли треба знайти відповідь на якесь непросте житейське питання. Читати Біблію в дитячому чи дорослому віці все одно - це набиратися мудrosti, набувати досвіду. Добре, що зараз є низка популярних версій Святого письма, в тому числі й

русинською мовою Войводини (ілюстроване – для школярів і дорослих).

Вивчаючи в університеті історію філософії, в тому числі й злашсний марксизм-ленінізм та атеїзм, я пропрацьовував чимало тематичної літератури, першоджерел. Сказати відверто, в глухі застійні часи так звана атеїстична серія Політвидаву, московського зокрема, – це публікації маловідомих чи й невідомих трактатів, які є далеко не антирелігійними, хоч акцентувалося на цьому. Пораз мені здавалося, що й "атеїстичний" журнал "Наука и религия" лише прикривається безбожницьким гаслом, а насправді спонукує думати читача, зіставляти факти, шукати відповідь в журналі й поза ним. За останні двадцять років тут надруковано чимало філософсько-історичного матеріалу, про який не можна було й думати навіть в роках 60-х. А першоджерел також.

І щодо книжкових публікацій. Та ж "Золотая ветвь" Дж.Фрезера.⁴ Я свідомо вивчав історію світових релігій за наявним тоді двотомником Йосипа Кривельова⁵. Також багато читав літератури про походження християнства⁶, взагалі релігії⁷, про первісні релігії (монографії Сергія Токарєва⁸, Едуарда Бернетта Тайлора⁹, Михайла Шахновича¹⁰). У молоді роки з інтересом читався "Щоденник Адама" Марка Твена, "Біблійні оповіді" Зенона Косіодовського, розглядалися "атеїстичні" рисунки Жана Ефеля тощо. Однак, я тягнувся не лише до власне історичної, теософічної літератури¹¹, а й літератури про віру, містику. Пам'ятаю, величезний вплив справила на мене книга Корліса Ламонта "Ілюзія безсмертя", інші видання подібного плану¹². У ті часи ходила по руках самовидана брошура Дж.Муді "Життя після життя" (потому й "Життя до життя").

Як молодого письменника мене цікавили проблеми співжиття релігії і культури, релігії і мистецтва (вужче)¹³. Критика релігії не вживалася в моїй душі з тим, що розумів: завдяки культовим спорудам збереглися (і творилися ж) пам'ятки образотворчого мистецтва, скульптури. Якщо не називати звичних світових імен Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Ботічеллі чи сотень імен художників, що

творили лише один релігійний сюжет – це Мадонну з Немовлям, – здобутки крайових митців Йосипа Бокшая, Федора Манайла та молодших зв'язані з релігійно-обрядовою тематикою. Саме здобутки. Бо зараз дуже багато мальярів, які зрисовують церкви з фотокарток, копіюють, полотна їхні статичні, нетворчі, навіть не дублікат добротної фотокартки. Темі релігійної обрядовості присвячені роботи Юрія Герца. Релігійна тематика присутня в графіці Михайла Беленя, кераміці Магдалини Пуглик-Белень. До речі, зараз дуже активно деякими сучасними поетами експлуатується тема Божа у віршах¹⁴. Однаке творів рівня Александра Духновича, Зореслава, Юлія Боршоша-Кум'ятського¹⁵ у наших сучасних віршарів яскраво не бачу. Та це інше питання, щоб його тут деталізувати.

Пізніше до моїх творчих інтересів увійшла проблема взаємин філософії світської з богословською, літератури світської і релігійної. Зрештою, чи не завдяки релігії – я усвідомив – зачалося книгодрукування й досягло нині шалених висот уже світського порядку. Цікавим явищем книгодрукування сьогодні є репринтне чи фотографічне відтворення першодруків національних видань Біблії чи Євангелія, різних молитовників. Ідеться й про ужиткові, прикладні копіювання і – як пам'яток друкарського мистецтва. Також відбіг від теми для можливої окремої розмови.

Не стояла релігія на шляху прогресу, як повчали більшовики, насаджуючи цю думку як єдиноправильну й недискутивну, коли самі своєю практикою заперечували поступ. Зрештою, блакне найжорстокіша інквізиція супроти злочинів радянсько-більшовицької служби безпеки. А мое покоління, на жаль, жило й розвивалося до зрілого в той час, коли Біблія чи будь-яка релігійна чи богословська література вважалася контрабандою, вилучається на кордоні і тут же спалювалася. Компартійна преса, в тому числі й наша дорога "Закарпатська правда", смакувала знімки, як горять гори вилучених від сектантських емісарів Книги Книг, облитих бензином... Та Книга Книг виявилася невмирущою, вижила й пережила сатанинський режим.

Годі було думати в такий тупий час, що мое зацікавлення релігією скоро й несподівано поглибиться, сягне якісно нового рівня, і теоретичні зацікавлення пов'яжуться з практикою, потвердяться нею. І виникне нова площа для творчої роботи. Я маю на увазі свою пізнішу роботу в прозі.

Ще в першому романі – ранньому творі – "Бранці лісу"¹⁷, що побачив світ лише через двадцять п'ять років після його написання, я заторкував питання віри і богообойності верховинців-бойків. А вже у недавньому романі про видатну регіональну постаті XIX ст. письменника і вченого, каноника Александра Духновича, самобутнього Будителя свідомості краян – "Отець Духнович"¹⁸ – я торкнувся філософських понять життя і смерті, служіння громаді, добра і зла, честі і безчестя, я торкнувся витоків народної моралі, що суголосна Біблійним заповідям. Мені доводилося детально вивчати канонічні обряди, пишучи про "каноника пряшівського", вникнути в його погляди, творчу лабораторію¹⁹. Звичайно, це окреме питання, як я працюю в прозі взагалі і як працюю над конкретними постатями і як працював над романом "Отець Духнович", що ув авторському визначені жанру атестується як історично-філософський. До нього прилягає і поема-дилогія "Будитель. Летидуб"²⁰, а також повість про Августина Волошина "Сповідь Президента"²¹, також вченого і письменника, і священнослужителя.

Великою підмогою при написанні цих прозових творів була й моя безпосередня робота в краєзнавчому музеї та скансені на Замковій Горі, а також у Товаристві охорони пам'яток історії та культури, той краєзнавчий багаж, що тут набутий українським філологом за фахом. Бо тут самотужки вивчав духовну і матеріальну культуру свого народу, багато писав про це, зокрема й про народне, в тому числі й храмове, будівництво – як про досвід краян, про охорону пам'яток, про музейні проблеми²². Цих питань узагальнено заторкую і в книзі-дослідженні "Судьба Карпат"²³. А статті, замітки і взагалі виступи "музейного періоду" своєї творчості готую до видання окремим томиком під назвою "Від землі до неба". Так само готую до видання і свої релігійні есеї, публіковані в газеті

"Благовісник"²⁴, з якою активно співробітничаю, друкуючи тут своєрідну публіцистику, в якій озвучую актуальні питання греко-католицької віри. Ця збірка називатиметься "Бог необніятний".

До 350-річчя Ужгородської Унії у газеті "Благовісник" (орган Мукачівської греко-католицької єпархії) надрукував "Величальну", присвячену цій події²⁵. Це своєрідний Гімн нашої Єпархії. Ось так звучить цей твір: "Боже, храни золоті Карпаты! // Боже, храни золотий народ! // Віру – високо глибоку мати! // Віру – навікі і на усых! // Радуйся, Сыне і Божа Мати! // Радуйся, Сонце на Небесіх! // Радуйся, Боже, і храни Карпаты, // Мирний і вірний Тобі народ!"²⁶.

У моїх творчих планах і вінок сонетів, що називатиметься "Боже мій!"²⁷, в якому тема розробляється на філософському рівні, зумовленому класичною формою. У збірці "Перспектива"²⁸ надруковано мій переклад-переспів "Пісні Пісень" Соломона з Біблії²⁹. Це своєрідне "перелицовання" пам'ятки на карпатський ґрунт. Робота над цим фрагментом Біблії була для мене високим поетичним уроком метафоричного мислення, а також уроком стилістики афористичного вислову. Біблійні мотиви розписані по моїх віршованих книгах, циклах³⁰.

Цей виступ – деякі мої письменницькі рефлексії на тему релігії в моєму житті, літературній творчості так само. Я вважаю свій доторк до релігії, її філософії, мистецтва, обрядовості, письменства – плідним для власного доробку. І, думаю, плідним для моого адресата – читача. Бо коли пише мені простий вірник, що буде молитися за моє здоров'я, аби я ще більше писав русинських статей і книг, то я радуюся такому широму контакту з моїми творами³¹. Один з подібних листів уже надрукувала й газета "Благовісник", де моя книга-есе – відзначено – має християнську назву (і це як висока оцінка)³². Зате й гадаю, що такі контакти, взаємні є плідними обопільно – і для письменника, і для читача, коли будуть його уяву і почуття.

28.31.III.96 (додан. 6.V.96)

Джерела:

¹ Див. збірн. автора "Я есмь Вечный Русын". – Ужгород: "Патент", 1995, стор. 172–301 і окреме видання – "Судьба Карпат". – Ужг., "Патент", 1996.

² Див. численні пропагандистські випуски збірн. за типом "Нове традицією стало" чи "Народжене новим часом". – Ужг., "Карпати", 1974.

³ Див. статтю автора "Кличмеся на Бога, радьмеся із Богом". – газ. "Благовісник", 1991, № 8, новембер, стор. 3.

⁴ Джеймс Джордж Фрэзер. Золотая ветвь. Исследование магии и религии. – М., 1980; або його ж: Фольклор в Ветхом Завете. – М., 1985.

⁵ Иосиф Крывелев. История религий. Очерки в двух томах. – М., 1975–76.

⁶ Арчибалд Робертсон. Происхождение христианства. – М., 1959; Карл Каутский. Происхождение христианства. – М., 1990; Александр Ранович. О раннем христианстве. – М., 1959; Амброджо Донини. У истоков христианства. – М., 1989 та інші.

⁷ Андрей Сухов. Философские проблемы происхождения религии. – М., 1967; Сергей Токарев. Ранние формы религии. – М., 1990; Евграф Дулуман. Идея Бога. – М., 1970; Леонид Васильев. История религий Востока. – М., 1983; Ирина Свенцицкая. Раннее христианство: страницы истории. – М., 1987.

⁸ Сергей Токарев. Религия в истории народов мира. – М., 1965; та його ж: Ранние формы религии. – М., 1990.

⁹ Эдуард Бернетт Тайлер. Первобытная культура. – М., 1989.

¹⁰ Михаил Шахнович. Первобытная мифология и философия. – М., 1971.

¹¹ Тут я мав у розпорядженні лише кілька довоєнних видань з бібліотеки діда.

¹² Корлисс Ламонт. Иллюзия бессмертия. – М., 1984; чи: Павел Гуревич. Возрожден ли мистицизм? – М., 1984; Йожеф Лукач. Пути богов. – М., 1984; Марта Попова. Фрейдизм и религия. – М., 1985.

¹³ Евгений Яковлев. Искусство и мировые религии. – М., 1985; Александру Тэнасэ. Культура и религия. – М., 1977;

Дмитрий Угринович. Искусство и религия. – М., 1982; Юрий Борев. Эстетика. – М., 1988.

¹⁴ Див. хоча б зб.: Юрій Шип. Скибка духовного хліба. – Ужг., 1994; Карло Копинець. Ходіння по габі. – Ужг., 1995; Василь Басараб. Тернова ніч. – Ужг., 1995.

¹⁵ Юлій Боршош-Кум'ятський. Христос у Карпатах. – Ужг., 1995; його ж: Молитви серця. – Ужг., 1995.

¹⁶ Ідеться про пам'ятки пост-Федорівського періоду, але й про його Буквар, і про численні Євангелія слов'янського світу.

¹⁷ Володимир Фединишинець. Бранці лісу. – Ужг., 1993.

¹⁸ Володимир Фединишинець. Отець Духнович. – Ужг., 1994.

¹⁹ Крім роману "Отець Духнович", див. публікацію автора "Як творився шедевр". – газ. "Новинка", 1996, № 2 (лютий), № 3 (березень), № 4 (квітень).

²⁰ Володимир Фединишинець. Будитель-Летидуб. Поемадилогія. – Ужг., 1993.

²¹ У зб.: Володимир Фединишинець. Свято Білої музейної Ворони. – Ужг., 1993.

²² Мої статті того періоду частіше друкувалися в газ. "Молодь Закарпаття", у перекладі угорською мовою в "Карпаті Календаріумі" та газ. "Карпаті ігоз со".

²³ Володимир Фединишинець. Судьба Карпат. – Ужг., 1996.

²⁴ Напр., хоча б: "Істина віри". – газ. "Благовісник", 1996, № 1–2, січень–лютий.

²⁵ Газ. "Благовісник", 1966, № 3, березень.

²⁶ Там же.

²⁷ Див. статтю автора "Кличмеся на Бога, радьмесь із Богом. – газ. "Благовісник", 1991, № 8, новембер.

²⁸ Володимир Фединишинець. Перспектива. Вірші та поеми. – Ужг., 1989.

²⁹ Див. у згадуваній збірці "Перспектива" перекладний твір "Пісня Пісень верховинська", стор. 307–327.

³⁰ Див., напр., і збірн. "Едельвейси". – Ужг., 1991.

³¹ Лист готується до друку у газ. "Благовісник".

³² Василь Плиска. Книга із християнською назвою. – газ. "Благовісник", 1996, № 4, квітень.

(Бібл. 17.V.96).

Слава Богу!

Рефлексії

Слава Богу! Саме так озаглавлю свої рефлексії з Міжнародної наукової конференції, присвяченої 350-річчю Ужгородської Унії (1646–1996), що відбулася в Ужгороді 3 квітня 1996 р., організована Закарпатським регіональним Центром соціально-економічних і гуманітарних досліджень Національної Академії Наук України з поміччю обласної держадміністрації, Ужгородського університету та товариства "Знання" (голова оргкомітету проф. Іван Гранчак). Чому "Слава Богу!", бо нарешті можна таку світсько-наукову конференцію спланувати й провести, що до вчора ще було б неймовірним. І можна просто висловлюватися на цю тему без оглядки.

Я розцінюю Унію як логічний крок, однак Ужгородську не вважаю продовженням Берестейської. Я розцінюю Унію як інтеграційний крок рідного краю до Європи, як прилучення до Європи шматка Європи, що його весь час хтось хоче собі відкусити. В інтеграційних процесах, як показує досвід, церква відіграє немаловажну роль, хоч вона афішується як позаполітична. Та церковна історія – це штрихи минувшини не з однієї рисочки, а вервечки їх, супліття їх – різної конфігурації і товщини тих ліній.

Слухаючи виступаючих, роздумував про віру, душу і тіло, гріх і покаяння, карму і ауру, ворожіння, навіть енергетичного двійника... Чимало, як бачу, тут понять не релігійних... І знову вертався в думках до Унії – як явища, як комплексу культурних проблем, в тому числі й політичних.

Доля греко-католицької церкви за радянського режиму страдницька. Але правда взяла гору: відіbrane храми повертаються, майже сто – для різних конфесій – в стадії будівництва, і стільки ж збудовано й здано в експлуатацію вже. Налагоджуються поступово розумні державно-церковні відносини. У краї в принципі високий (мирний) рівень

міжконфесійних стосунків, взаємин. Зараз у краї щість єпископів, двадцять дві конфесії. У принципі панує злагода, спокій, хоч не без проблем. Наприклад, з передачею греко-католикам храму по вулиці Цегольнянській (біля Лучкайової каплички), що був напівзруйнований університетом. Є проблеми з Ротондою. І хоч усі, як казав Ісус Христос, одне стадо, а значить мають одного пастиря, і хоч усі ми "руської віри", ворогування Сходу і Заходу - а ми наче б на тому перехресті тут, в Карпатах! - дещо відчувається.

Та розкол церкви - світова проблема, загальноукраїнська теж. Мене також турбує проблема оправославлення моого краю, моого народу, а якщо сказати точніше - омосковлення, а це своєрідне вchorашнє орадянщення. Мене турбує русифіаторська роль православної церкви. Але я проти українізації нашої крайової церкви. Я проти того, щоб тут молилися по-українськи чи українською літературною мовою, що у свідомості і устах наших людей звучить дещо штучно.

Мені отець Димитрій Сидор - православний - після виступу на тему "Релігія в моєму житті як письменника" поставив запитання, як дивлюся на перехід крайового богослужіння українською літературною мовою. Я чітко відповів, що - проти. По-перше. Треба берегти файну давньорусинську традицію. По-друге. Оця таємницість, часом і малозрозуміла простому вірнику (іже єси, на небесіх тощо), - йдеться про старі стилістичні форми давньої карпато-русинської мови, усталені церковні фразеологізми, - словом, оця таємницість прекрасна в обряді. Отже, мене не лякає вислів "на небесіх". Це поетичний просто підхід. Не забирай в людини штрих таємницості. Але мовлю про нашу крайову церкву. На Україні ця проблема най вирішується так, як вважають за доцільне тамтешні патріоти. Львів'яни чи кияни, волиняни...

І нащо все зводити до єдиного українського знаменника? Лише розмаїття церковного (конфесійного) життя скрашас державу Україна. Адже, крім греко-католиків і православних (уже і тих, і тих "подвійних") будуть тут і реформати, і адвен-тисти, і баптисти, і т.д.

І коли присутня на конференції єврейка, видаючи себе за стопроцентну українку, позірно обурюється: як це, мовляв, ув Ужгороді моляться чужою мертвою (?) мовою, і поправила себе, уточнивши: мовою чужої держави?! Чому лише мертвою, коли моляться нині... Це, кажучи їй по-українському: ганеба! По-перше, для неї моя рідна давньо-русинська мова справді є чужою, як і моя держава – історична Рутенія. Отож, у чому справа? Рутенія хіба лише для мене є своєрідною Іудеєю. Цікаво ж, якою мовою моляться в Ізраїлі? Наскільки знаю, і не українською, і не російською. Йдеться про загал. До речі, оця вайовнича чужинка мимоволі "стала" на мою позицію: що Карпатська Русь є самостійною державою, а її мова – окремішньою... За це спасибі!

Це ж ясно, що християнство на терені Карпат давніше, ніж київське. Я вважаю, що людина релігійна від природи, якщо підійти філософськи. Язичництво – також релігія в певному сенсі. Правда, тут свої символи.

Австро-Угорська імперія була лояльна до греко-католицької церкви. І Марія-Терезія, і Анна Другет сприяли утвердженню католицизму. То вже пізніше мав рацію дорікнути Александр Митрак, що дехто на переміні віри кала ч заробив...

Проблем порушено на конференції багато. Це – море інформації, отриманої за день. Справді: коли б це треба вичитати, часу потребувалося б на пару місяців. Конференція пройшла конструктивно, спокійно, мудро. Здається, тишу порушували один чи два штатні зараз "українські скандалісти" з університету... Активність двох представників православної конфесії – при обговоренні доповідей – вважаю нормальним творчим процесом. Се ж конференція. Однак, повторюється, агресивності російської православної церкви на Україні та й у рідному краї побоююся. Тут я поділяю думку Михайла Драгоманова, що Україна в складі Польщі досягла б значно більше, ніж у союзі з Росією. Але слова Михайла Драгоманова перетрансформую до Карпат: моя рідна Рутенія у складі Європи досягла вже і в майбутньому досягне ще

більше, ніж "на складі" з Україною чи тою ж Польщею, чи загалом Сходом.

Наша благодать – на Заході.

І зі зміною влади не зміню своєї думки, наче той шепелявий професор...

Я простягаю руки до Неба в напрямку Заходу.

Слава Богу, що можу висловитися так, як думаю. Що – можу широко рефлексувати.

3-7.IV.96

Доцільна перспектива карпатського православ'я з погляду греко-католика

Полемічний шкіц

Задум цієї міні-статті прийшов до мене 4 квітня 1996 р. – наступного дня після проведення в Ужгороді Міжнародної наукової конференції, присвяченої 350-річчю Ужгородської унії (1646–1996). До речі, тоді був у Карпатах найтепліший день у Європі: 22 градуси за Цельсієм. Капітально! Ще раз потішу себе, що живу у такому благодатному краї. Його просто дуже любить Бог, коли дав таку хвилю.

До речі, я брав участь у конференції, в одному з коротких есеїв виклав свої рефлексії, друкую також свій виступ на конференції. А цей роздум-штрих навіявся зовсім випадково. Чесне слово, на тему православ'я виступати не збирався, бо не моя це парафія, як кажуть світським фразеологізмом, що має церковне походження. Та... виступаю... Чому? Але чи з парадоксальною, чи з єретичною думкою?

Та найскоріше поінформую, що на греко-католицькій конференції був присутній і виступив, і активно ставив питання та брав участь в обговоренні питань – православний чоловік, кандидат богослов'я отець Димитрій Сидор. Коли йому можна (і треба), то чого б мені не виступити на конференції православних?.. І хоч був би я не у своїй тарілці, та все ж... Мирний обмін думками – не є хибою. Може, активність отця Сидора – відомого поборника православ'я у краї – і спонукала мене подумати у "православному" напрямку.

Зрозуміло, отець Сидор пропагував православ'я, дещо неточно – історично – інформував конференцію, що греко-католики вичленилися з православного масиву. Ні. Все з кореня католікуса. Католицький рух древніший, ґрунтовніший. Православні скоріше своєрідні кріпаки, і най вони мають право славити, правдиво славити (по-русинському ще право-прямо славити), – мова про інше.

Православний рух є – як явище, а отже, треба думати, куди і як йому розгорнатися у перспективі. Насамперед я думаю про карпатське православ'я, бо воно мені рідніше, ніж українське, тим паче московське. А щоб справді було ріднішим, перспективу карпатського православ'я бачу окремішім від загального різномірного масиву, бо воно має свою самобутність. Я бачу карпатське православ'я вичлененим з Московсько-російського і підпорядкованим безпосередньо Константинополю – як окрема православна Карпато-русинська єпархія.

Це точно так, як зараз греко-католицька Мукачівська єпархія підпорядкована безпосередньо Риму і немає ніякої необхідності об'єдинувати її зі Львівською чи Київською єпархіями або підпорядковувати загальноукраїнському столу.

(До речі, чому всі карпатські православні церкви підпорядковані Москві? Це – лихо, біда.)

Я б виступив з цими єретичними думками на конференції православних. І обґрунтував би навіть життєвим штрихом. Ось будується величний Православний Храм на площі Кирила і Мефодія в Ужгороді, і вже лунають думки, що це "рука Москви", що звідти ідуть фінанси, що це буде оплот Москви. Я ж подумки дискутую: хто б не давав гроші, споруда залишиться окрасою нашого міста. Її ніхто не забере зі собою в могилу... Як стойть храм на набережній поблизу колишнього (чи й сучасного?) Духновичового Дома – пам'ятка російського культового будівництва (копія майже один до одного і в Межилаборцах). Але стойть у районному центрі. І т.д.

Загалом самостійність карпатського православ'я і його безпосереднє підпорядкування престолу у Константинополі породжувало б довіру, прилучало б до церкви нових вірників, бо ж Москва вже має різкі проблеми з апостольською столицею (вже в минулому?).

Невже ця моя думка єретична?

Звичайно, вибороти цю самостійність буде нелегко. А що дастися легко?

Коли б таке сталося, справді повірю отцю Димитрію Сидору, хоч вірю й так, що обом конфесіям треба думати про

свій рідний край, бо це наша земля. Вона єдина. Я додам від себе як продовження: у нас спільна колиска, Карпати – це наша Мекка. Інших країв для нас немає.

Цікаво б з історії: чи піднімалося коли-небудь таке питання – про відокремлення карпатського православ'я і підпорядкування його Престолу безпосередньо? Наскільки знаю, – так.

Отже, сидячи на своїй греко-католицькій конференції, подумалося про крайове православ'я. Думаю, гріха не припустився.

Загалом треба стати на шлях витворення своєї Крайової церковної ієрархії. Різкорідної і Єдиної. Во ім'я свого майбуття у домашніх кордонах.

Най Бог дадасть ума жити в мирі і злагоді усім конфесіям! І най дадасть сили й здоров'я кожній конфесії звести свій власний храм чи молитовний будинок для тої чи іншої секти, течії, братства.

Молімося единому Господу-Богу, щоб у спокої і щасті світилася наша Карпатська Підкова планети Земля, що живе у Космосі за законами і приписами Всевишнього, Творця.

Так мало днів у році?..

Репліка
чи міні-постскріптум до статті
про перспективи карпатського православ'я

Так мало днів у році, що крайова православна єпархія під патронатом і маркою обласного Товариства імені Кирила і Мефодія свою Другу науково-практичну конференцію під претензійною назвою "Закарпаття – земля слов'янська, з найдавніших часів – православна" вирішила провести у тих днях, що й святкування греко-католиками укладання Ужгородської Унії 1646 р. Названа конференція проводилася 20 квітня 1996 р. в суботу, в залі лялькового театру (символічно, що ляльковий?!), а греко-католики наступного дня, в неділю, 21 квітня об 11 годині на подвір'ї Ужгородського замку служили святошну Архієрейську Літургію.

А днем перед тим, тої ж суботи – у залах Ужгородського замку відкривали оригінальну виставку ікон з колекції Греко-католицької Мукачівської єпархії. Ну, і 22 квітня проводили свою конференцію, Міжнародну, у скромному залі Товариства "Знання".

Чи випадкове таке співпадіння? Звичайно, ні. І думаю, що зайве русофільські газети Закарпаття трубіли на весь край про проведення православної конференції. До речі, такого офіційного поняття – історично – не існує, як "Закарпаття". Було, є і буде Підкарпаття! А давні часи були, очевидно, безрелігійними, пізніше – язичницькими... Отож, не вічно православними...

Русофільська преса роздрукувала й Звернення учасників конференції... Я нічого не коментую, щоб не загострювати конфесійну ситуацію. Звичайно, днів у році теж не без краю, щоб переносити свою Кирило-Мефодіївську конференцію. І збіг стався випадково... Най буде так. Бог суддя – для всіх.

На жаль, мені не вдалося побувати на цій конференції (а намір мав), мав термінову роботу з черговим своїм виданням, що йшло у "Патенті". Але маю програмку конференції, бачу теми виступів й імена доповідачів. Терміновості не бачу, щоб аж переростала в необхідність. Але з інтересом прочитаю опубліковані матеріали окремим збірником.

І все. Бог – суддя.

20.IV.96

(Стил ред.-викл. 29.V.96)

Зі здиркою присутністю Бога

Святкування 350-річчя Ужгородської Унії –
репортажно-розмисловий есей-рефлексія
(20–22 квітня 1996 р.)

Вступ

Як і завжди, так і цими днями, Боже провидіння озаряло людей, природу, села й міста. Воно висіло в повітрі. Небо було сонячним. Притих і вітерець.

Ужгород солодко тремтів у чеканні свята, яке заздалегідь завважив Святійший Папа своїм ширим звертанням до мно-гостражданливих русинів, передане через свого намісника єпископа-ординарія Мукачівської греко-католицької єпархії Іоанна Семедія, що підпорядковується безпосередньо Риму.

Вірники радувалися! Обговорювали послання. (Але лунали й кволі, хворобливі голоси, власне, каркання чорних ворон, що те святе послання, може, й підробка... Які русини?! Так диявол, не снівбися, затуманив мозок деяким інородним "патріотам", вчорашнім атеїстам, а нині фальшивим вірникам, що вони діяли не розуміючи, не усвідомлюючи – що діють).

Але свято близилося. Минули місяці, лишилися лічені тижні, а ось і дні... І, нарешті, день...

Свято!

Божа Служба,

або Святкова архієрейська літургія 21 квітня 1996 року

Божої неділі вона зібрала вірників дзвонами Кафедрального Собору до Замкового двору, в якому колись і містилася церковця, що була свідком підписання документа шістдесятма трьома священиками регіону 24 квітня 1646 року.

Це була центральна подія святкових днів.

Братів во Христі вітав єпископ Іоанн Семедій. На літургію з'їхалися гости з усього світу, насамперед греко-католики. Духовна музика, дзвони, святе слово, різномовні вітання, Апостольське благословення Папи Римського...

До речі, вперше за кількасот років відбулося відзначення унійного факту. Шкода, що запущені й цокольні руїни цього храму-свідка, вчора ще впорядковані, – після розкопок.

Святошні серця, а не лише одіж, святошні думи і помисли...

Сонце дивилося з Неба й, очевидно, дивувалося з цього велелюддя на Замковій Горі, якого – такого – ще ніколи тут не було, або було дуже давно, ачей з незапам'ятних часів, коли замок гудів, як бджолиний рій.

Я стояв серед вірників, зворушений акордами духовного корму. І хоч двір мені до шлінки знайомий з часів своєї багаторічної роботи тут, нині видавався свяtkовим і той закуток, що його пам'ятаю з нелегких буднів. Свято ж! Та й дивлюся понад мури, вище, куди може сягнути людський погляд. Неповторне видиво!

Виставка ікон

Це днем перед Літургією, ще в суботу. Вона – з фондів Мукачівської Греко-католицької єпархії. Як правило, твори безіменних майстрів пензля, іншими словами, може, й народних малярів XVII–XVIII сторіч та й XIX–XX -их.

Карпатська ікона – це диво неземного походження. Божа Мати з Немовлям і земна, і небесна тогочас. Вона тут, у храмі, але ніби щойно вихопилася з нивки або зі сінокосу...

На виставці є іконостас, макети дерев'яних храмів, рукописні та друковані книги, предмети народного мистецтва та ужиткова храмова атрибутика (від різьблених хрестів до писанок).

Експонуються й різночасові та різнозначні документи з історії спархії.

Сьогодні, в суботу, вийшли деякі газети зі свяtkовими матеріалами. "Ратуша" цілком присвячена 350-річчю. А в одній з газет Іоанн Семедій наводить слова представника Апостольської нунціатури о. Коласуоно, який зізнався в розмові з ним, що таких пристрасних вірників, якими є карпатські русини, він не бачив ніде на світі.

"Чим вище в гори, – додав Іоанн Семедій, – тим духовніші наші вірники".

Красне спостереження!

Святковий концерт

Недільного вечора, після Літургії, відбувся й концерт з духовного багатства греко-католиків. Тут і хор кафедрального собору (керівник Михайло Орос), і учнівський хор Ужгородської авторської школи Золтана Жофчака, і Заслужений Закарпатський народний хор, і вже відомий "Кантус" (керівник першого Сокач-батько, керівник другого Сокач-син), камерний оркестр філармонії (керівник Ярослав Юрош), камерний оркестр держуніверситету (керівник Тиберій Боніславський), окремі професійні співаки – Петро Матій, Марія Зубанич, Оксана Ільницька... Класичне, народне, релігійне, світське...

Я вийшов з концерту піднесеним, натхненим, охочим до життя й роботи, одухотвореним, звищеним.

Наукова конференція

Це в понеділок, 22 квітня 96-го. Доповіді концептуальні й інформативні, строго наукові й емоційні. Я чую різні мови, бачу знайомих і незнайомих осіб. Слухаю виклад і мисленно погоджується або дискутує.

Учора концерт очищав душу, нині поповнюю інтелектуальний багаж. А заразом ці три дні – мов акорд, мов один день, триединий день святошного дійства, зв'язаного з Ужгородською Унією, що пережила віки.

Все відбувалося зі здирвою присутністю Бога, як у дворі Ужгородського замку на святковій літургії, так і в залах на виставці, так і в театрі на концерті, так і в залі конференцій. Бо на це була воля Божа, як і на те, аби ми пережили лихоліття зі словом Бога на спраглих вустах.

20–22.IV.96

(Ст. викл. 2.VI.96).

Ужгород

Унія – як поступ

Рефлексія

з наукової конференції

Ранок 22 квітня 1996 р. Ужгород. Велика зала Товариства "Знання" на пл. Народній, 5, де проводиться Міжнародна наукова конференція "Ужгородська Унія 1646 р. й історична доля Мукачівської єпархії", присвячена 350-річчю прийняття. Це – в системі святкувань.

Конференцію відкрив Владика Іоанн Семедій, єпископ. Доповіді виголосили: проф., д-р о. Ернст Сютнер (Віден): "Теологічні і нетеологічні мотиви Унії в Марча, Ужгороді, Трансільванії;

проф., д-р о. Атанасій Пекар ЧСВВ (Рим): "Від Берестя до Ужгороду";

проф., д-р Павел Роберт Магочі (Торонто): "Адаптація без асиміляції: геніальність греко-католицької єпархії Мукачева";

д-р о. Іштван Піріді (Дебрецен): "Історичні аспекти Ужгородської Унії";

д-р Людовіт Гараксим (Братислава): "Ужгородська Унія і словаки";

д-р Василь Німчук (Київ): "До проблеми мови літургії українців південних схилів Карпат";

канд. іст. наук Олег Турій, Інститут історії Церкви (Львів): "Греко-католицька Церква і проблеми національної ідентичності українського населення Габсбурзької монархії середини XIX ст.";

доцент Юрій Сак (Ужгород): "Іоанікій Базилович про боротьбу Мукачівського єпископату після 1646 р. за церковну незалежність";

о. Іван Тидір (Ужгород): "Ужгородська Унія і сучасність";

Шандор Фельдварі, аспірант (Дебрецен): "Роль Егеру в греко-католицькій культурі Підкарпаття";

о. Даніл Бендас (Виноградово): "Греко-католицькі священики під час репресій Церкви радянською владою на Закарпатті";

канд. іст. наук Людвік Філіп (Ужгород): "Відродження Мукачівської Греко-католицької єпархії 1989–95 р.>";

Юрій Коссей (Ужгород): "До питання про першопочатки християнства на Закарпатті".

Нотую, слухаючи, раздумую. Можливо, виступлю в дискусії, а найскорше обмежуся друкованою рефлексією в збірнику есеїв.

Перше. Ця Міжнародна конференція, на якій виступили авторитети (хоча б Атанасій Пекар, Людовіт Гараксим, Пол Роберт Магочай, Василь Німчук), засвідчила зрілість богословської та світської науки з даної унійної проблеми, промовила, що є науковці, які здатні осмислити минуле і сучасне церкви. Я отримав з доповідей не лише хвилюючі душевні враження, а й навіть відповіді чи спонуку до відповідей на деякі питання, що мене турбують також, опріч – зрозуміло – старо-нової інформації.

Якось виступи мені розділилися на власне історичні, філософські, емоційні. І всі три роди – прийнятні.

Часовий діапазон доповідей, ачей, ціле тисячоріччя.

Ще раз переконуюся, що важливо не лише нагромаджувати факти, а й осмислювати їх (цим кульгала радянська наука).

Конференція – як поступ в осмисленні Унії, це неза-перечно.

Фактаж, що його озвучили доповідачі з різних регіонів Європи, виповнює мої пізнання в цій галузі після певного начитаного матеріалу, перш ніж сісти до зали й слухати. Я штудіював проблеми Унії з місяць-два, вивчав історію угоди за матеріалами, що їх видала наша єпархія до ювілею. Справді терниста дорога греко-католицтва на терені Карпат. Взаємні єпархії, окремих церков та служителів культу від низів до верхів, трагічні сторінки, відродження, – діапазон прикметний. Щоб виріznити фактологічність, треба назвати виступи Ериста Сютнера, Атанасія Пекара, Людовіта Гараксима, Юрія Сака, Іштвана Піріді, Шандора Фельдварі, Даниела Бендаса, Людвіка Філіпа, Юрія Коссея...

Власне, емоційним серпанком сповитий виступ Івана Тидіра. Його стиль поетичний і засвідчує віданість і любов до обряду своєї Церкви.

Василь Німчук порівнював канонічні тексти, фіксуючи розбіжності чи довільноті, зумовлені часом, науково коментував і це викликало шумок у залі.

Ну, а львів'янин дещо загострив момент. Гість з тамтешнього Інституту історії Церкви, освітлюючи історичні моменти взаємин Підкарпатської Русі з Галичиною, покликався на авторитет Адольфа Добрянського. Але припустився, думаю, помилки, коли буквально і однозначно розуміє вислів видатного Сина Русинів про державне утворення Рутенії на основі об'єднання нашого краю з Галичиною. Наскільки знаю, Адольф Добрянський ратував за державу з двох автономних країв (Підкарпаття й Галичини), а не – дослівно – злиття їх докупи. Він виходив з реальних умов Австро-Угорської імперії. Це не була фікс-ідея – відрив Підкарпаття від Мадярщини, але вона не була й реальною чи на часі. Адольф Добрянський боявся асиміляції корінного народу.

Працюючи над історичним оповіданням про Сина Русинів, я достеменно пізнавав це питання. Наявний тут і дипломатичний підхід. Отже, буквалізм розуміння сказаного й перспективні наміри – не тотожні.

До речі, історія розводить Підкарпаття й Галичину. І розведе згодом, сподіваюся. Цей процес триває давно. Він внутрішній. Він пролягає лінією серця. І його зовнішніми силами зупинити не можна. Процес розділення доріг з Україною – це не сепаратизм, не підштовхування. Се процес натурального розвою і поступу до Європи давнього карпато-русинського народу, фіксованого до народження Христа – як рутени.

Це вже зі сфери дебатів.

Друге. Означу тут головне. Зблиснув знову свіжим поглядом професор Магочій з Америки. Чи не найліпша доповідь на конференції! Зате й викликала як захоплення в одних, так і спротив ув інших. Останні зачепилися за тезу "пристосування", що стояла в перекладеній назві доповіді. В англійському оригіналі вжито "адаптація". До цього й повернувся вчений після обміну думками, після мовної консультації зі мною. Точніше й ліпше. Як в оригіналі. Загалом це теоретичний виступ професора, який поставив проблему й озвучив її з висоти незалежної і незакомплексованої людини.

Вихрещена іудейка вигукувала, що вона ображена словом "пристосування". Але навіщо замість мене ображатися?! Я – корінний греко-католик з діда-прадіда – лише гордий за свою віру і свою єпархію, яка зуміла прожити, діяти і вижити у складних умовах, що їх і витворили в краї після 44-го року предки тої іудейки не лише згідно зі своїм божевільним вченням, а й застосуванням на практиці злісного божевілля. То був "рухівський" погляд – застиглий.

Добре звисновкував професор Магочій, що адаптація без асиміляції – геніальний "винахід" єпархіального керівництва, Церкви загалом. Інакше чекала б чи чатувала б асиміляція (це ж гірше), як і пурізм.

Штрих. Звучали у деяких виступах, точніше – уже дебатах "рухівські" тези про переїзд нашої єпархії у перспективі під юрисдикцію Львова. Марні слова! Марні надії! Для нашої єпархії відхід від Риму і прихід під юрисдикцію Львова так само шкідливий і неприйнятний, як підпорядкування, скажімо, Української Православної Церкви... Москві, Росії... Чи ні?! Ой...

Другий штрих. Когось (із пурістів?) дуже болить, що карпато-руси ни моляться материнською (рідною) мовою. Мовляв, треба переходити на українську. Нашо? Я запитую себе. Нашо? Хіба у Франції моляться по-англійському чи навпаки: в Англії по-французькому?

Вічна проблема, коли до науки вривається, не постукувавши у двері, – навіть! – не постукувавши... політика. Політика й наука несумісні. Несумісні політика й релігія. Хоча точки дотику є, безперечно.

Я сидів і мовчки полемізував, шукаючи й нові відповіді на старі питання, вивіряючи старими відповідями нові запитання. Я легко вгадував, коли течія в берегах, коли виходить з берегів, коли – повінь.

Роздумую над матеріалами доповідей і досі.

Конференція, як і загалом відзначення 350-річчя Унії (Святкова Літургія, святковий концерт, святкова виставка інокопису та іншого багатства), – неординарна подія в житті європейського Ужгорода, нашої єпархії зокрема.

Вернути б страждальцям!

Репліка-лист до газети "Благовісник".

Греко-католицьких вірників вважаю страждальцями і даю свій голос на захист їхньої правди у такій справі. До мене як письменника звернулася давня знайома – монашка в минулому – Анна Михайлівна Попович, з якою довелося недавніми роками разом працювати в Ужгородському музеї народної архітектури та побуту, звідси знаю її як освічену й культурну жінку, русинку-патріотку, яка не раз розповідала мені цікаві моменти з літературного процесу минулого, культурного руху, твореного нашими славними священиками Александром Духновичем, Сіоном та Іваном Сільваями, Анатолієм Кралицьким, Александром Митраком, Михайлом Лучкаєм та інш. Ідеється ось про що.

Свого часу від греко-католицьких монахів були забрані споруди по вулиці Великій в Ужгороді (колись вулиця Жовтнева, тепер Августина Волошина чи Івана Ольбрахта: так чи інакше, імовірно, треба перейменувати її на ново, повернувши вулиці красну давню – первісну – топографічну назву). Вважаю, що ці споруди треба повернути страждальцям, аби надалі використовувати їх за первісним призначенням.

Тепер головний корпус монастиря Василіян використовується університетом під якісь факультети (здається, фізичний та біологічний). А Божа церковця у дворі колишнього монастиря архітектурно спотворена, тут обладнано... фізкультурний зал... Жахливий факт! І непоодинокий.

Вернути! Це рішення було б справедливим, похристиянському добрим і чесним. Якщо сього дня буквально ще не можна врахувати волю вірників-монахів, які живуть і яку висловила вище названа монашка, то завтра-післязавтра така можливість появиться. Основне, аби не забути, що споруди ці мають свого законного господаря-газду, який би використовував їх за призначенням і який би й тримав їх у належному порядку, і молився б, звичайно, взвив би до Бога, чим збільшував би позитивну біоенергію на Підкарпатській Русі, якої нам дуже і дуже треба у необмеженій кількості, щоб жити у мирі й злагоді. І не задихатися в буднях.

До 1.VI.91

(Незн. пр. 3.VI.96)

По-християнському: повернути б відібране!

Репліка-лист до газети "Благовісник"

У газеті "Карпатський голос" (1995, № 3) від 14 березня ц.р. надруковано листа директорки обласної бібліотеки для юнацтва імені Степана Вайди пані Віри Котляр-Губіної, яка ратує за збереження своєї бібліотеки, що зараз розташовується в будинку, котрий належить на законних правах греко-католицькій єпархії і знаходиться на вулиці Капітульній під номером 25. Тут кинуто тактовний камінець в адресу преподобного нашого єпископа Іоанна Семедія, який звернувся до керівництва області з проханням повернути приміщення, близькість якого до кафедрального Собору створює елементарну зручність для роботи.

Можна зрозуміти директорку бібліотеки, яка вихваляє свою культурно-освітню точку, перераховує заходи, які планує і проводить (щоправда, у дещо старомодному дусі чи практиці "далеких" часів). Але до чого тут наша єпархія?! Чого це вона повинна терпіти наслідки сваволі так званих атеїстів, злодіїв, насильників?! Тобто – варварів комуно-радянського режиму.

Моя позиція однозначна: керівництво області повинно підшукати для бібліотеки інше приміщення, якщо ця "точка" потрібна взагалі, тим паче, що в центрі міста цілий гущак бібліотек (дві у пасажі, університетська – на жаль – в резиденції єпископа, недалеко й обласна універсальна тощо). Але як письменник висловлюю сумнів, чи потрібна бібліотека Степана Вайди взагалі? Ідеологічна фірма! Я шкодую цих вісімнадцять чоловік, які можуть лишитися без роботи. Але це інше питання – їхнє працевлаштування. Річ у тому, що всяке нагадування про колишній комуністичний режим, який давив і знущався з церкви, – дратує людину, вірника.

Мене обурив лист пані Віри Котляр-Губіної, що директорує в цій бібліотеці та ще й очолює дирекцію асоціації "Світ культури", бо вона шукає вихід не там, де він є.

Треба шукати приміщення для бібліотеки, а не вказувати пальцем на єпархію і шановного єпископа, який настраждався у житті через більшовицькі порядки. У такому разі мені і світ культури скоріше нагадує світ темноти, із яким сонячний день, коли мило вбрані люди ідуть молитися Богу.

15-17.III.93

Ужгород

Всесвітня фігля

Про одне чуже свято

Цінью єврейський народ, який уміє посміятися над собою (чого лише варті цикли анекdotів про Рабиновича та ін., хоч це є своєрідна пропаганда євреїв). Нам, карпато-русинам, не бракує відчуття гумору. Проте іноді пробуксовуємо...

Але коли в рідному місті чужинці нав'язують нам чужі свята, чужого змісту смішки і гульбища, іменовані часом так званими "капусниками", - це дратує. Один такий фігляр висловився, що він перетворить весь Ужгород у своєрідний капусник: усі, мовляв, будуть веселитися, співати, танцювати. Це б добре. Проте кожне свято повинно мати свою національну підоснову. Поза всяким сумнівом і капусник має національну підоснову. Але вона не наша, не корінна.

Ще донедавна своєрідним капусником можна було вважати півсвіту, коли дві носаті "інтернаціоналістки", німецькі єврейки Клара Цеткін і Роза Люксембург з легкої руки на якомусь жіночому зібранні своєї соціалістично-комуністичної віри (в Копенгагені?) ні з сього ні з того оголосили восьме березня - днем так званої міжнародної солідарності трудящих жінок, або іншими словами - міжнародним днем жінок. Тут і прихованій глибинний єврейський гумор, коли одне з національних єврейських свят оголошується міжнародним та ще й уміло зіграно на почуттях жінок - жіночим...

І ледь не півсвіту упродовж вісімдесятих років, нічого не підозрюючи, вітають одне одного з так званим святом, не знаючи не лише історичної підоснови, а й взагалі - наївні, ошукані - ототожнюють його з днем весни, часто забиваючи тоді під натиском московської пропаганди свої народні і традиційно-релігійні свята.

(На жаль, Президент України Леонід Кучма не відмінив, а узаконив святкування восьмого березня, своїм указом оголосив його ще й вихідним, начеб ідеться про Різдво, Пасху чи Тройцю. Думаю, що це тимчасове. Треба буде поправитися.)

У нашій пресі в період цього "святкування" з'явилися замітки протилежного "ідейного" спрямування. Комуніки та іхні підбреходачі з напівголодної газетки, що в заголовку має поняття надщербленого еліпса, накинулися дружно на відомого гуцульського письменника і фольклориста Василя Піпаши-Косівського, який в газеті "Карпатський голос" березневими днями 96-го засумнівався в доцільності чужорідного святкування, ну, й іншими словами - "міжнародного" капусника. Такі публікації з'явилися і в наших галицьких сусідів-прикарпатців, бо нашему регіону - це чуже й непотрібне.

Я не роблю огляд цих публікацій. Я поділяю пафос утвердження своїх національних свят - аж би вони язичницькі чи релігійні, але такі, що шанують традицію і корінних жителів.

Та коротко нагадаю суть. Плюс-мінус у десятих числах березня (тут немає співпадіння дат у календарі) відзначається справді веселе, радісне єврейське свято Пурім чи Пуріам, або ще кажуть і пишуть День Гамана (Амана, Омана). Йдеться про 4-охсоті роки до народження Христа, коли над євреями нависла загроза чергового винищення, геноциду - в Персії, за царя Ксеркса. За дружину він мав єврейку Естер, якщо легенда не перебільшує, що її виховував родич Мордехай. Обоє мали заслуги перед царем, що попередили двірцевий переворот, шепнувши на вухо правителеві, що його довірений Гаман хоче знищити і її, Естер, серед гурту єреїв, що мутили воду в перському царстві. Ксеркс не хотів утратити вродливу й розумну та й молоду дружину і, як у таких випадках буває, наказав стратити Гамана...

Єреї врятувалися. І як водиться, в єврейському стилі стали відзначати саме День Гамана - як веселоці, радість життя, що не знищені.

З бігом часу чисто практичний крок цариці Естер символізувався в чудодійне спасіння єреїв, обріс легендами, прописався у Ветхому Завіті Біблії і т.д.

(А "пурім" походить від слова "пур" - жереб, що його начеб кинув був Гаман, аби визначити, коли саме настане

найсприятливіший час для здійснення каральної акції. Однак, відбутися їй не судилося...)

Я поділяю ту думку, що карпато-русини, які живуть у серці Європи, повинні відзначати День Матері, що є справді міжнародним. (До речі, восьме березня святкували лише в совіцькій імперії та в її сателітів, тих чи інших колоніях у Європі та Азії, навіть Америці. Міжнародного резонансу воно не набуло і під глобальним московським тиском.)

Євреї же треба розуміти і навіть лояльно ставитися до них, коли вони, маючи виняткове почуття гумору і гострий розум, зуміли задурманити півпланети і нав'язати своє історично-національне свято іншим народам. І можна лише здогадуватися, як євреї тішилися з найвніх християн, коли ті кукурікали з їхнього (чужого) голосу. Це своєрідна національна психотерапія в масштабах планети, принаймні, двох континентів, коли той чи інший народ, та чи інша країна – є своєрідним ґаманом. Але вже у русинському значенні слова...

Тому я вже давно не вітаю восьмого березня – з так званим днем ... ні свою дружину, ні знайомих дам ... Наймені вибачать ...

(7-14-23.III.), 2.VI.96

Висока дума, щирі барви

Відгук на виставку "Історично-архітектурні пам'ятки Закарпаття у творах художників"

Ця виставка тематично спрямована і працює в Ужгородському клубі письменників. І перша такого характеру, організована у краї по Другій світовій війні.

Експозиція засвідчує широке розмаїття задумів і звершень наших невтомних митців. Її ініціювало обласне Товариство охорони пам'яток історії та культури, а підготувала Закарпатська Спілка художників.

В експозиції, що обладнана у двох залах, — майже вісімдесят полотен (олія, акварель, графіка, пастель). Серед них — полотна відомих майстрів пізнього пейзажу, наших корифеїв Адальберта Ерделі, Йосипа Бокшая, Федора Манайла, Андрія Коцки, Ернеста Контратовича, а також (пізніша генерація) — Антона Кацшая, Золтана Шолтеса, Володимира Микити, Семена Мальчицького, Андрія Мартона, Едіти Медвецької, Яноша Медвецького, Івана Ілька та багатьох інших, зокрема й самодіяльних, а також молодих.

У всій своїй красі — високій думі та щирих барвах — зринає перед глядачем світ героїчної давнини, казковий дивосвіт дерев'яних храмів Верховини, легендарних замків, деякотрі з яких лежать у руїнах.

І прикметний серед творів — прекрасне полотно видатного майстра Федора Манайла "Від церкви". Збагачене думкою. Образно метафоричне. На передньому плані — горянка в гуні. Вона — як символ рідної землі, зосереджена й монументальна. І водночас легка кроком, мила і ніжна. Позад неї церква, яку дуже своєрідно зобразив митець. Архітектура споруд підпорядкована фігури людини, мовби лінійно повторює її контури. Чи фігура повторює конфігурацію храму? Така гармонійна пов'язь не лише милує глядача, а й промовляє до нього високим словом любові, ширим словом краси. Це —

виразно філософська робота Федора Манайла, як і його ж роботи іншого тематичного гнізда. (Фоторепродукція картини "Від церкви" – використана при оформленні обкладинки видання "Бог необнятний". – Автор: В.Ф.)

Одним з найкращих, наповнених творів виставки є й інший твір Федора Манайла – "Гуцульська гражда". Це полотно ряхтить багатством барв, заполонює безпосередністю і ширістю піднесення чи донесення цього багатства глядачеві.

Прекрасні, хвилюючі твори Федора Манайла "Народна готика", "Інтер'єр верховинського храму". Митець глибоко обізнаний з тим, що пише. Воно йому, відчувається, близьке і дороге, безцінне. Твори вражають барвами, полонять ширістю. Оригінальні стилем. Чисто Манайлівська манера мазка.

Помітне місце на виставці займають полотна таких видатних майстрів пізня, як Адальберт Ерделі та Йосип Бокшай. Відомі, майже хрестоматійні Бокшайові твори "Ужгородський замок" та "Пішохідний міст в Ужгороді", багаті композиційно. Але якщо перше у багатьох варіантах можна побачити на виставках порівняно часто, то своєрідний міст виставлявся, може, кілька разів за всю історію. (Поговорюють, що Йосип Бокшай свого часу розписував також церкви, малював ікони.)

Ерделів "Мукачівський замок" чи "Ратуша" – полотна відомі, написані свіжим легким мазком, у властивому для митця імпресіоністичному стилі. Ці твори вже належать історії крайового мистецтва.

Вдумливі і барвисті полотна Ернеста Контратовича, Андрія Коцки. Мов живі, одухотворені храмами пейзажі Антона Кацшая, Золтана Шолтеса... Це все рідне, дідівське.

Приємно уперше познайомитися з полотнами молодшого з названих митців Володимира Микити – "Народна готика" та "Спокій". Настійність пошуку художника, який має свій погляд, свій почерк, свій мазок – прикметна ознака цих творів. В мистецькій фантазії автора старовинний храм зринає як самобутній витвір людських рук, як втілення чогось красивого і доброго. Об'єкт зображення – урочистий, суверій, що підкреслено кольором, відтінком. Володимир Ми-

кита бачить пам'ятку своєрідно, не фотографує її. (А, на жаль, на виставку попри суворий відбір потрапили й "фотографічні" твори деяких митців, що не мають досвіду й філософії для мистецької роботи.) "Народна готика" та "Спокій" Володимира Микити – приємний творчий набуток митця, що останнім часом заявляє про себе впевнено, претендуючи на своє місце у мистецькому процесі краю. І в закарпатській школі живопису.

Продуманими, барвними є твори Антона Каштая, Андрія Коцки, Ернеста Контратовича, Едіти Медецької та інших. Усі вони засвідчують шире зацікавлення наших митців пам'ятниками давнини, серед яких на полотнах домінує архітектура.

Зараз мовби й перегорнута крайова сторінка архітектурної історії чи історії архітектури, в тому числі як професійної, так і народної. Бо хто будував храми на Верховині? Трударі, що зводили й гражду, й іншого плану традиційне житло. Лише в храмах виявляли безіменні зодчі свій високий дух. На виставці багато замкових ракурсів.

Малий обсяг газетної статті чи відгуку не дає змоги широко розповісти, наприклад, про щедрі пастелі Семена Мальчицького "Руїни Середніанського замку" та "Горянська ротонда", акварелі Василя Береша "Ужгородський замок" і "Середніанський замок", твори багатьох інших художників, які спонукають до думки, струмують бажанням авторів до самовиявлення, самоствердження і закріплення здобутого раніше в інших тематичних площинах, водночас – і віднаходження чогось нового, власне, незвичайного кута зору чи барвного означення.

Сказане великою мірою стосується і полотен Василя Бурча, акварелей Федора Коложварія, які теж подали свої роботи на виставку професіоналів. Дуже мало, правда, власне молодих талантів, які практикували б олійними фарбами (є графіка).

Виставка промовляє про інтерес крайових художників до теми пам'яток архітектури, зокрема храмового будівництва, а також народного житла, яке могло бути представлене щедріше. Правда, якщо хатка десь випадково скрашувє

сільський пейзаж, то ще не сфокусована увага на її достоїнствах як архітектурної пам'ятки народного зодчества. Потрібен спеціальний погляд на житло, а не лише як декор краєвиду чи пейзажу, чи просто місцини.

Очевидно, недостатньо представлена на виставці тема пам'яток Першої і Другої світових воєн. Є одна посередня графічна робота Василя Петрецького "Пагорб Слави" (з часу Великої Вітчизняної війни), де повторено шаблонні композиційні прийоми, що давно вже використані в плакатах. Ще слабші копіювальні рисунки Михайла Сапатюка "Обеліск воїнам-визволителям в Мукачеві". Та ж фотографічність позначена й на деяких роботах інших авторів молодшого покоління, які не мають досвіду, мистецького погляду, власної філософії в підході до теми, а лише ілюструють задане.

В цій площині нашим художникам треба пошукати, подумати, як уславити безсмертний подвиг народу, відділивши мистецьке від фотографічного.

До речі, виставку запрошено і в інші обласні центри. Напевно, й там вона знайде вдячного глядача.

...Перші глядачі, перші враження, перші захоплення. Виставка кличе до себе... Йдіть, будь ласка!

До 20.Х.69

(Стиліст. ред. 2.VI.96).

Ужгород

Хліб душі

Короткий огляд видань крайової релігійної літератури

"Хлібом Душі" назвав колись збірник своїх молитов і проповідей наш невтомний і багатограничний карпато-русинський священик і поет, філософ, вчений Александр Духнович. (І то не хиба, що від греко-католика недавно назву книжки "украла" інша конфесія: Мукачівсько-Ужгородська Єпархія видала "Короткий православний молитослов". Бог єдиний, проте є норми етики, в тому числі й видавничо...) В карпатських хижках за святими образами ще й нині можна знайти такий Духновичев молитвеничок, він неодноразово й перевидавався. Проте п'ятдесятирічна безбожна політика й тут зяс проваллям. Отчий край постачався релігійними виданнями Львова, Києва, Москви, які були дозволені комуно-більшовицькою цензурою. Коли ж додати, що греко-католицька віра була забороненою, то не тяжко уявити, що "зальотні книги" часом несли й зерно розбрата, що нині дає себе знати в легких і важчих виявах протистояння конфесій. Москва насаджувала своє православ'я, що нам і сяк і так є чужим. Я не згадую і про його додаткову русифіаторську роль. Та це до речі.

Наш край завжди був благодатним до релігійних видань. Якщо вірити вченим, професору-освітянину Андрію Ігнату, історику книгодрукування Олександру Оросу, літературознавцю Петру Лінтуру, то при Грушівському Монастирі діяла друкарня, що в традиціях Європи: і при невеликих монастирях повсюдно існували регіональні міні-книгодрукарні. І що саме тут, у Грушові, а не деінде започатковане слов'янське книгодрукування. Цю думку ще більше дослідників заперечує і при чім авторитетно. Однак мене цілком переконує грунтовна праця Олександра Ороса, близкуча розвідка "Започаткування слов'янського книгодрукування при Грушівському монастирі" (Ужгород: "Патент", 1995).

Крайова традиція і в друкуванні колись Проповідей Михайла Лучкая, це - "Церковные беседы на все недели года" (з

підзаголовком "На поученіе народное в церкви парохіальной унгварской казаны"): Будин, 1851. Видатний Євменій Сабов уклав відому Хрестоматію церковнослов'янських і угороруських літературних пам'яток (Унгвар: 1893). Письменники, богослови, літературознавці упродовж трьохсот літ досліджують карпато-русські церковні видання. Це аж від Михайла Лучкая-Попа, Александра Духновича, Анатолія Кралицького, Євменія Сабова, Якова Головацького, Юрія Яворського, Юрія Жатковича та інших (одна когорта) і через Августина Волошина, Олексія Петрова, Івана Панькевича, Іринея Кондратовича, Франтішка Тіхого, Федора Арістова, Володимира Гнатюка, Івана Франка, Михайла Грушевського, Олександра Мицюка, Олександра Колеси та інших (друга когорта), а також майже сучасників – Юрія Сака, що описав інкунали Бібліотеки Ужгородського університету, Андрія Ігната, Олени Микити-Рудловчак, Василя Німчука, Василя Микитася, Йосипа Дзендерівського, Олекси Мишанича, Василія Проніна, Павла Роберта Магочія, Іштвана Удварі, Івана Коломійця, Петра Лизанця, Івана Попа, Валерія Падяка, Юрія Бачі, Миколи Мушинки, Олександра Ороса, Дмитра Данилюка, що торкалися стародруків та рукописних текстів давньої літератури Підкарпатської Русі...

Я зараз не доскілююся ідеологічної начинки висновків цих досліджень, підходів тощо, – мовиться про інтерес до свого давнього письменства. Дослідження його, правда, ще попереду, – щоб об'єктивно і всеохопно. Але нагромадження фактажу й спостережень та гіпотез – наяву. Є тут літературознавчий аспект розмови, є історичний, є лінгвістичний, є археографічний. Далеко попереду ще й проспект зведеного видання пам'яток нашої історії та історії письменства, лінгвістики, неймовірна текстологічна робота й, нарешті, повноцінне видання мовою оригіналу та фотографічно як документ і перекладом на тогочасну (у перспективі) кодифіковану карпато-русинську мову.

Особливо щедрі на різні прикладні видання 20–40 роки ХХ ст. – від молитвеників до Церковних Календарів, часописів. Були тут традиції, закладені Александром Духновичем. Свого часу їх продовжували й наступні покоління священно-

лужителів наших парохій. Це й Андрій Попович – ім'я менш відоме як автора Дитячої Біблії (1894 р.), кажучи по-сучасному, чи Азбуки-Букваря (1861). Про нього я пишу художньо-документальний есей, що вийде в книзі документальної прози "Приступися, роде, к столу". Це й когорта відома: Анатолій Кралицький, Олександр Митрак, Іван Сільвай, Сіон Сільвай, Августин Волошин, пізніше Степан Сабол (Зореслав)... Це й далеко раніші карпатські будителі (вперше застосовую термін до подальших імен): Арсеній Коцак, Григорій Таркович, Еміл Ольшавський, Іван Брадач, Андрій Бачинський, Іоаннікій Базилович, Іван Фогарашій, Василь Попович...

Доля відміряла карпатським діячам бути вічними будителями народної свідомості. Вони писали тексти проповідей, як Стефан Устиянович, само собою величальні, гімни, піснеспіви, а також драми, як Александр Духнович, Сіон Сільвай, Августин Волошин, Антоній Бобульський та ще десяток-два-три авторів найрізноманітніших різдвяних дійств. Все це не загубилося в потоці часу. Його ретельно забібліографував у своїй статті Юрій Чорі – "Література, про яку забули", тобто розвідці про краєву драматургію, яка друкувалася восени 95-го в газеті "Новини Закарпаття". Реальні зерна зrimі і в менталітеті корінного населення, що позначений високою внутрішньою культурою спілкування, гостинністю, працьовитістю, богобайністю.

Фактично, ще немає жодної наукової чи навіть популярної розвідки, йка б узагальнювала набутки релігійної літератури в широкому аспекті розуміння терміну (й вірші, і драми, і обробки, і переклади). Якщо колись Відень чи Будин, чи Пешт, чи Грушів, а вже лише пізніше Мукачево чи Ужгород, Хуст друкували таку літературу, то згодом проступила біло-чорна смуга відсутності таких публікацій. Не вина конкретних осіб – біда тої ідеології, що збурилася проти Бога й ганебно програла протистояння. Я зберігаю у своїй бібліотеці дідову Біблію, надруковану русинською мовою у Відні середини XIX сторіччя.

У краї лише впродовж цього півторіччя діяли друкарні "Унія", що видала, кажімо, "Пісні в честь пресв. Діви Бо-

городиці" (1902) та ряд подібних збірників, видавництво Василіян – молитвеник для молоді "Люблю Ісуса" (1942), серію творів релігійного змісту, серед яких назову "Крестну дорогу" (14 коротких розважань о страстях Христовых), 1931 р. Щойно їх фотографічно єпархія передрукувала. Славетний Юлій Фелдешій в Ужгороді 1937 року перевидав "Великий церковний ізборник", складений згадуваним Андрієм Поповичем (раніші видання: 1885, 1886, 1909, 1925, 1934). Якою популярністю користувалося це капітальне видання! І ще в 90-х роках, конкуруючи між собою, цей ізборник передрукували факсимільно сучасні ужгородські видавництва "Карпати" і "Бокор". Це йшов уже 93-тій рік.

Безперечно, наше сторіччя (про другу половину й не казати) надто відстасє в підготовці таких видань. Василіяни 1901 року видали другим виданням (коли було перше?) "Церковний Трипікон", що його репринтно перевидано в карпато-русинській діаспорі (можливо, в Пітсбургу, рік не зазначено) в добротних палітурках.

Спекулюючи на церковних виданнях, щоб якось утриматися на голову, видоюючи гроші з єпархії, деякі сучасні ужгородські видавництва і просто друкарні без видавничих прав вдаються до перевидань, якщо не факсимільних, то фотографічних. Ось передо мною молитовник "Отче наш" (вид. "Карпати", 1991) – з торонтського видання 1960 року. А ще – "Катехізм християнської віри" (те ж вид., 1992 року). Наче й добре, що такі перевидання й видання йдуть. Алे ж іще вчора екс-директор видавництва "Карпати" виправдовувався перед читачами і комуно-радянськими чиновниками, що то він образно чи жартома сказав у конфіденційній розмові з бездарним офіційним поціновувачем друкованої продукції в Ужгороді, своєрідним літературно-критичним Цербером-Кербером, що – мовляв – перевидав би й Біблію, лиш би заробити... Це була просто кинута фраза, за яку тому перепало. Але Бог дав так, що невдовзі "метафоричний" вислів став життєвою необхідністю. Назване видавництво стало тонути в ринкових умовах, адже випустило й випускає, на жаль, далеко не конкурентноспроможну продукцію. Пішов

тяжкий економічний перекіс, то вже не рятують і цінні репринтні видання світських авторів Петра Сови, Володимира Бирчака, Іринея Кондратовича... Ясна річ, не перекреслюю всієї продукції "Карпат", однаке її видання класики тут характерні значими купюрами ідейно-політичного плану, що надто знижує їхню вагу. Так само, як і фальсифікація фольклорних текстів, прагнених невправною рукою малоздібних та пихатих, амбітних редакторів.

Поки що скромні спархіальні видання "Молитвеничка для школярів" (1992) та "Молитвеничка для молоді" (1993), що підготовлені о. Стефаном Січем і дозволені єпископом-ординарієм Іоанном Семедієм. Знову ж таки цей активний пан отець підготував та випустив збірничок "Дев'ятниця на прославу владики Теодора Ромжі і отця Петра Ороса" (1995).

Я подумав, що годилося б видати молитви й проповіді та інші матеріали Теодора Ромжі (зізнаюсь, що пишу есеїстичне документально-художнє оповідання про цього великомученика).

Прикметною є публіцистика Івана Маргітика, випущена буклетом - "Християнство і культура Українських Карпат" (Ужгород: вид. "Гражда", 1995). (Тільки ж де "Українські Карпати" побачили його преосвященство?) Багато пише до газет о. Юрій Сабов, ректор Духовної Академії Іван Тидір, редактор "Благовісника" Людвіг Філіп, батько і син Косеї тощо.

Свого часу в нашій пресі ревніві патріоти львівсько-галіцького перепідпорядкування нашої Мукачівської греко-католицької спархії підняли україnofільский гвалт. Тому й логічним було видання 10 березня 1994 року документової листівки "Про статус підпорядкування...", підготовленої директором канцелярії о. Юрієм Сабовим і благословленої до друку єпископом-ординарієм Іоанном Семедієм.

Не можна обминути добрым словом художню богословську літературу, паростки якої зараз несміливо пробиваються крізь товщу минулих заборон. Найперше назову тут перевидання Хорів на слова Александра Духновича та інші. Ще чекає на свого видавця релігійна поезія Боршоша-Кум'ятського, частково публікована з архіву україnofільською газеткою "Карпатська Україна", може, і в фальсифікованій редакції. Але така поезія є. Визріває десь і антологічне її зібрання. Бо

цієї тематики торкалися і відомі класики, і відомі сучасники (про останніх мовчали). Коли б долучити й прозові твори Олександра Маркуша, Юрія Станиця, Степана Сабола (Зореслава), він і поет найскорше, Луки Дем'яна, Олександра Сливку (він і драматург) та інш., склалася б добротна книжка.

Проскакувала цими роками релігійна поезія різних авторів і у пресі. Юрій Шип випустив окремий збірник "Скибка духовного хліба" (1994). Добра книжка! Правда, тут відчутиється однотонне, ритмізоване скорописання, таке полегшене віршування з дешевими дієслівними римами. Тематично також подекуди одноманітно звучать твори, як газетні зарисовки. Як правило, це висловлення, де домінує перманентний підмет і присудок чи іменник і дієслово в конструкціях називної констатації факту, любові тощо. Відсутній деінде розвиток думки і просто бодай елементарне образно-метафоричне мислення.

В аnotaції до збірочки сказано: "Книжка духовної поезії за біблійними мотивами про долю Вселенської церкви... наскрізно пройнята ревним почуттям християнської Богопошани, віри, надії, любові до близьнього в дусі десяти Божих Заповідей та Євангелія". Добре! Але ж - ЯК все це, ЯКИМИ художніми засобами передано? Деякі рецензенти погрішили несмаком. Час елементарного просвітництва минув. Крім того, збірник має слабку художньо-технічну редакцію (відомих сюжетів канонічних рисунків забагато для такої площини, до того майже всі форматно надто зменшені, що породжує невиразність сприйняття). Однак, як першу спробу такого збірника - треба вітати.

Коли ж знати контекст, бодай твори Юлія Боршоша-Кум'ятського, Андрія Патруса-Карпатського, Зореслава (Себастьяна, Степана Сабола), oprіч високої класики, - то нинішні набутки зачаткові. Може, виняток тут збірочка Василя Басараба. Думаю, автори ще звернуться до релігійної теми. У мене в роботі (давній задум!) вінок сонетів "Боже мій!" - українською мовою.

А якщо підсумувати сказане про цю літературну спробу духовної поезії в газетах, то деякі скибки поки що художньо черстві...

До Карпатського регіону зараз, як і раніше попри всі перепони, релігійна література пливе. І всяка. Але потрібна. Було таке, що в Чопі на митниці вилучені Біблії та Псалтири, молитовники й подібне скидали на купу, обливали бензином і підпалювали... Яке варварство! Але й з тих партій значна кількість уціліла, як мені відомо: самі митники комплектували свої бібліотеки та поповнювали книгозбірні друзів, знайомих. Однак чимало згоріло в полум'ї вже більшовицької інквізіції – як ідеологічно шкідливе. Дозволено було тільки те, що дозволено, це – московські богослужебні книги, що виконували й русифіаторську функцію.

У тих "біблійних" кострах горіла і чиясь совість, честь, порядність. Знімки для пропаганди навіть доволі широко друкувала тогочасна комуно-радянська преса. А чи було чим хвалитися?! Боже слово ще нікому не шкодило.

Але Боже слово убити не можна. Я не відаю, як вишня сила покарала винуватців, що влаштовували костри-ватри на кордоні. Імовірно, забирала розум. Це було помітно на кремлівських газдах упродовж усього кривавого сімдесятіріччя радянської силової влади. Вони керували, як божевільні...

Зараз розповсюджують у краї свою літературу різні зарубіжні місії, окрім місіонери, проповідники, релігійні групи та секти, які легко пускають коріння на руїнах атеїстичної Імперії Зла. Люди спраглі Божого слова й ласі на будь-яку листівочку чи книжечку з Божим словом. Я і сам охоче читаю все, що мені попадає в руки. Недавно одна мандрівна шведка вручила мені навіть частину Біблії на івриті, збірочку нарисів про юдейських місіонерів у світі. Я на відляку показав їй нашу синагогу, що тепер під філармонією, а було б логічно передати її єврейській громаді Ужгорода, звичайно. Шведка була вражена.

До карпато-русинського вірника дістаються зараз і американські, і німецькі, і скандинавські богословські видання. Це – як перекладні Біблії, Псалтири (розкішні, мініатюрні, робочі видання), так і "Дитячі Біблії" – барвисто і скромно ілюстровані – та різні обробки відомих сюжетів, так і періодика.

Розповсюджено значну кількість, наскільки знаю, розкішного видання Біблії русинською мовою (видання Нового Саду в екс-Югославії, тепер Сербії – точніше буде), так і українською – того ж канонічного ілюстрування. Відчувається нестача літератури для дошкільнят і школярів – щось за типом молитовника для дитини "Ангел Хоронитель", складеного о. Лозинським, мистець – Ярослава (видання: Торонто, 1981).

Гадаю, що прийде час і на новий повний переклад Біблії карпато-русинською мовою. Переклад новий, повний саме канонічного тексту Вічної Книги.

Констатую, як греко-католик, поширення в краї релігійної літератури різних конфесій, як – іще – православної, римо-католицької, реформатської, Свідків Єгови, Церкви Живого Бога, адвентистів сьомого дня, іудеїв і т.д. Розповсюджуються листівки різними мовами, в тому числі й англійською, російською, українською. Це не хиба. Всі релігії учат добру, справедливості, мирній етиці тощо.

Призбирую релігійні видання, вчитуюся в них, сповнюючись Вірою, Правдою, Любов'ю. Маю у своїй книгозбірні Біблії в перекладі українською, російською мовами, навіть грецькою та латиною. Ці видання осягають мою особисту бібліотеку.

Кілька слів хочеться сказати про світські видання релігійно-обрядового фольклору. Вони надто скромні порівняно до іспанського чи швейцарського, скажімо, 1991 року, випуску біблійних легенд "Бог говорить до своїх дітей" авторки Елеоноре Бек (переклад українською з німецького тексту) та чудесними ілюстраціями Мірен Сорне.

Я маю на увазі і випуски Закарпатського Будинку народної творчості та пряшівського Союзу русинів-українців і пряшівського ж осередку "Русинська обрада" (останній серед названих у лішому стані). Це – серія ротапrintних брошурок Будинку творчості "Дивна новина" (різдвяні колядки), "Святий вечір" (теж колядки), як і пряшівські "Колядки" (додаток до газети "Нове життя" ч. 51-52, 1991 р.), а також різноманітного фольклору, де є також колядки, щедрівки та іншого роду обрядовий спів. Це "Ой там, на горі, на вершечку"

(пісні з уст верховинської співачки Гафії Зимомрі), "Ой на горі вітер віє", "Співає Іршавщина" та інші, що видані упродовж 90-х років, і мають цільове, прикладне значення: вони адресовані культурним закладам області. Виділю окремим реченням збірнички щедрівок і колядок Рахівщини "Нова радість стала", зібраних Михайлом Мокану – давнім ревнителем фольклору отчого краю, а також науково цінну збірку Богдана Меркло "Традиційні пісні до християнських свят" (Ужгород, 1993), яка має за мету "повернути до життя забуті давні мелодії і традиції співу", – як зізнається упорядник в передньому слові.

За науковим рівнем дотикають до останнього "Колядки Закарпаття" упорядника Юрія Туряниці (видавництво "Карпати", 1992) і мають ту непересічну властивість, що під одним дахом знайшли друковане життя не лише колядки карпато-русинів, а й словаків, мадярів, німців, румун, які проживають в регіоні. Сувенірне видання супроводиться грунтовним дослідженням жанрових особливостей колядок доцента Юрія Туряниці.

Одним з перших до випуску колядок і різдвяних забав звернувся "Карпатський край", опублікувавши цикл під назвою "Небо і Земля", що 1991 року побачив світ окремим зшитком. Роком раніше Товариство книголюбів видало колядки "Радуйся, Земле..." (упорядкування Івана Сенька) та різдвяних дійств "Над вертепом звізда ясна..." (упорядкування Івана Хланти), щоправда, всі три названі тут видання – без нот, що помітно понижує їхню наукову вартість. Пізніше Іван Хланта видав збірник-розвідку "Закарпатський вертеп".

Народні оповіді "Коли Христос по Землі ходив" (упорядник Іван Сенько) побачили світ у видавництві "Карпати" 1993 р. Приємно, що вчорашній партійний функціонер прийшов до висновку, що "слово, мислення, віра роблять нас людьми, виділяючи зі тваринного світу" (стор. 3 передмови "Народне слово про Христа"), коли його вчорашні газди, яким він ревно прислужував, робили з людей покірне, мовчазне стадо.

На жаль, у багатьох названих виданнях мало нових записів.

У розвідці Олени Мейсарош "Колядин, колядин..." (Ужгород, 1994), що має підзаголовок "З практики використання колядок і

шедрівок у культурно-просвітницькій роботі культурно-освітніх закладів Закарпаття", який озвучує її сутність, крім іншого, публікується ряд нових записів. Зі строф, яку проспівав Олені Мейсарош гуцул Микола Папарига, я взяв рядок і переосмислив його в іншому морфологічному оформленні та виніс у наголовок своєї збірки релігійних і напівсвітських есеїв. Ця строфа: "В яслах повитий / Поміж бидляти / Спочив на сіні / Бог необнятій". Бо й справді – Бог неосяжний, безмежний.

Коротенька розвідка Олени Мейсарош не лише подає новий матеріал, а й по-новому ставить ряд питань з даної проблеми. І сама авторка, працюючи короткий час у Сторожницькому Будинку культури, поставила на сцені з дітьми-словаками ряд різдвяних та інших дійств. У той час я і дізнався, що Сторожниця – це давнє село Йовра, що тут живуть непересічні носії словацького національного фольклору Тиберій Сенгетовський, Павло Огразанський, Іван Ладика... Працює тут фольклорний чоловічий, вже й народний, ансамбль "Бетяри", а ще раніше працював жіночий ансамбль "Словенка", який зараз дуже легко з побутового може зорганізуватися в сценічний. Назову тут його натхненника Івана Зизича чи Яна Зизича...

Коли заторкнув словацьку меншину, то доведеться відзначити й народну поетесу та співачку, бібліотекарку за фахом, Анну Арендаш із Родникової Гути, що на Свалявщині, а також ентузіаста з Великого Березного лікаря Володимира Микиту, ще – Йозефа Гайніша з Ужгорода, родом з Глибокого, Антона Петера із Тур'їх Ремет.

Зараз і газети багато друкують фольклорного матеріалу. Це "Карпатський край", "Новини Закарпаття" (скажімо, німецькомовного), "Карпато-русский вестник", "Новинка", "Срібна Земля". Остання з названих 5 січня 1995 р., наприклад, надрукувала різдвяну гру "Баранки". "Карпато-русский вестник", як і раніше "ХХ-ий вік", друкували записи вірувань Федора Потушняка.

У програму різдвяних концертів хор Катедрального собору в Ужгороді (за керівництва о. Михайла Ороса) включає поруч професійних творів і фольклорні зразки глибокого пласта. У листопаді 1995 року відбувся крайовий фестиваль духовної музики.

Увага нинішнього дня до прадідівського багатства прикметна. Раніше подібні публікації зусиллями видатників авторитетів Максима Рильського, Олексія Дея скupo, обрізано вдавалося вміщувати лише у вузьких академічних збірниках, що не мали всенародного поширення. Але й то добре, бо на той тоталітарний час це було прогресивно, сміливо.

Пряшів, як завжди, виривається вперед у проблемах краївого літературознавства, фольклористики тим паче, коли нагадати семитомне зібрання казок Михайла Гиряка. Як і антології та Хрестоматії впорядкування Олени Рудловчак (тут багато релігійних текстів) чи Івана Мацинського, розвідки братів Шлепецьких і т.д. Зусилля пряшівчан є не лише науковими, а й прикладними. Ще за безпросвітних часів чимало фольклорного матеріалу лягало в підручники, а зараз пісенні зразки прямо склали підручники. Наприклад: "Збірник пісень для 1-4 класів основної школи" (упорядники Андрій Крашко та Володимир Любимов) – Пряшів, 1992; "Збірник пісень для 5-8 класів основної школи" (упорядники Анна Дерев'янчик та Микола Петрашевський) – Пряшів, 1991. Чудесно ілюстровані Яном Брезіною названі видання – явище в підручниковому газдівстві історичної Підкарпатської Русі на сучасному етапі. Поруч карпato-русинських Букварів і Читанки відомого педагога і вченого Яна Гриба – це кроки нашого поступу.

Тому дуже і дуже скромно з поліграфічного погляду виглядають наші країві видання цих збірничків (часом їм вадить і вторинність) релігійного фольклору. І не тому, що в нас відсутня поліграфічна база, ні. Могутній виробничо-видавничий комбінат "Патент", в який я вклав родинні ваучери, щоб купити якусь кількість акцій, може друкувати все, в тому числі і в кольорі, на чудеснім папері, – були б тільки гроші (єдине, що не може поки що "Патент" – це одягати книжку в тверду палітурку, але завтра ця проблема може бути знята). Та економічна скрута, коли культура книгодрукування не на часі, як і загалом культура, на жаль, література й мистецтво, наука, – все ї скрутила... Треба перечекати цей час, нагромаджуючи розумовий потенціал.

Ну, і дешо про періодику. Я полюбив щирий "Благовісник" греко-католиків, що його веде Людвіг Філіп. Рідше проглядаю газету православних. Дешо потрапляє до мене із зарубіжного журнального багатства (словацького, чеського).

Я з інтересом читаю журнальчик Свідків Єгови "Вартова Башта" (може, ліпше б до україномовного наголовку увести слово "вежа"?). З його тематичних номерів, - він готується в такий спосіб, нині поширений (див., наприклад, "Кур'єр ЮНЕСКО"), - як письменник і греко-католик вилущую своє зерно.

А згадалося, як один графоман-безбожник, торуючи собі дорогу в літературу за тих гіркопам'ятних часів, написав і надрукував із власної ініціативи пустенький антирелігійний "вінок сонетів", яким відхрещувався від свого рідного брата-священика. Жахливий факт!

Закінчу здогадом, що цей огляд є чи не першим і поки що чи не єдиним у своєму роді. Прошу вибачити, якщо він має пропуски чи неповну ретро-частину, що й не було моєю метою. Більше гадалося оглянути сучасне, сьогоденне греко-католицьке видавниче багатство. Імовірно, воно буде нарощуватися. Це і Бог велів, як кажуть, за наявності Духовної Академії, яка нарощуватиме поза всяким сумнівом і свій науковий потенціал, а відтак і книговидавничий. Я сам мрію викладати тут крайову світську історію та історію літератури рідного краю, як світську, так і релігійну, маючи певні пізнання в цій галузі. Вже обмірковую навчальні програми, обох спеціальних курсів, заходжуся повести конкретну розмову про педагогічну роботу тут з керівництвом. Готовий, до речі, очолити й видавничий відділ Єпархії у перспективі, бо не сумніваюся, що богословські видання для краян лише підвищуватимуть їх пізнавальний рівень, ширіше прилучатимуть до Бога.

Релігійні видання - це хліб душі, як висловився наш Александр Духнович. І своєрідним кормом душі назвав галичанин Іван Франко художню літературу взагалі, маючи на увазі насамперед - дитячу. Най не черствіє наш Хліб Душі!

Грань Боршошового коштовного каменя

Відгук на книги релігійної тематики

Поезія Юлія Боршоша-Кум'ятського – високого інтелігента у житті і такого ж інтелігента-віртуоза в поезії – це коштовний камінь, той же діамант. Його фольклорна проба лише підвищує ціну, нарощуючи й запит.

Наче добре я знову цей діамант, тобто поезію Юлія Боршоша-Кум'ятського, який дуже прихильно ставився до мене – як до мене – як до поета, що написав про репинські ружі, висіяні мамою в городці, як до літературного критика, що мав щирий намір в той нереальний для подібного діла час – випустити збірку своїх статей, рецензій та есе про творчість краївих письменників. Він усіляко мене підтримував. А отже, я зобов'язаний був знати творчість поета, писав про нього.

І ось, наче все знається, а недавно, уже по його смерті, в пресі стали появлятися (зокрема в "Карпатській Україні") релігійні твори Юлія Боршоша-Кум'ятського. Я прочитувався в нову сторінку поета, в якій вчувається та ж талановита, сердечна рука.

(Так само, як і нове відкриття релігійного малярства Йосипа Бокшая...)

А ось і провісниця – газетна збірочка-метелик Юлія Боршоша-Кум'ятського, а слідом і два ґрунтовні видання – "Молитви серця" та "Христос у Карпатах" (обидві 1995 р.).

Ледь не шістдесят років ішла ця поезія до читача. Ка-таклізми, в яких жив рідний край цього сторіччя, не просто заважали виходу цієї поезії, а унеможливлювали це. Але поет мріяв, як мріяв би кожен, про зустріч з читачем. Заготовив і передслово: "Душа людини сама відчуває потребу з'єднатися з Духом Святым, вона тулиться, горить до Бога, з'єднується з Ним, але в багатьох моментах "система зчленення" не працює повністю, її заважає і перешкоджає гріх, його

треба видалити з людини, а щоб гріх перемогти, потрібна молитва, покаяння".

Філософське спостереження!

І далі: "Молитва – це та "зварювальна дуга", яка здатна здолати і видалити гріх, "зчепити", з'єднати або, як говорять фахівці, "зварити" душу людини з Богом".

І свої вірші поет розцінював як умікач до контакту з Головним Архітектором Усесвіту.

Тож воздай земну осанну Богу,
Слухай голос Духа із небес.

І в безсмертну вирушай дорогу,
На яку не виведе прогрес.

Судження посутьно спірне – щодо прогресу, хоч філософськи сміливе. Це вже позиція, погляд. Та поет має право і на помилку, якщо це помилка (а на мій погляд, таки думка хибна).

Релігійна поезія Юлія Боршоша-Кум'ятського поєднує в собі фольклорно-дзвінкі елементи ранньої віршованої системи і філософський погляд "Пізньої осені", точніше – "Пізньої краси" (так називалася одна з останніх прижиттєвих книжок поета).

Коли взяти до уваги контекст нової Боршошової грані його діаманта і покласти той біля Зореславового, відчасти Й Терельового, – десь, напевно, ув архіві невідкритим лежить і релігійний цикл Андрія Патруса-Карпатського, – то виникає збагачена духовна площа, досі не знана, мов якийсь видо-линок у Карпатських дебрях, що довго був прихований навіть з висоти польоту, з висоти орлиного погляду.

Так арсенал поетичних коштовностей краю збагатився незагубленим Боршошовим діамантом, більше того – діамантом з добре відшліфованою гранню. Мені, сучаснику, залишається лише усвідомити себе духовно звищеним, багатим. І навчитися широко милуватися наново відкритою ранньо-пізньою красою. Як і у випадку із геніальним Зореславом.

Час атеїстичної сліпоти, здається, минув.

Секрети серця

Відгук

на збірку релігійних поезій

Видрукувана в "Новинах Закарпаття" скороченим варіантом збірочка релігійної поезії Василя Басараба "Тернова ніч" лягає до ряду крайових спроб цієї проблеми, яка мала свої здобутки не лише у творчості Александра Духновича, а й у поетів на зламі епох, пізніше їх поетів 20–30 років.

Тут виразною постаттю не одиноко стоїть Юлій Боршош-Кум'ятський (щойно вийшли дві його книжки релігійної тематики – "Молитви серця" та "Христос у Карпатах", ще раніше "Новини Закарпаття" дали вибір окремим відбитком). Не одноко, бо є ще класичні зразки Зореслава та інших поетів.

Однак щедріше вродило вже з виходом України з колоніального рабства, відомої імперії зла. За останні три роки вийшли книги Юрія Шипа, Карла Копинця. Ще добірки релігійної поезії містяться в книгах Михайла Беленя, Юрія Коссея (в останнього цілі віршовані оповідання)… Ще раніше в далекій Америці друкував цикли і книги невтомний Йосип Тереля. Отже, приємно простежується відродження не призабутої, а тривалий час здавлюваної режимом тематичної групи – релігійної поезії.

Чим відрізняється газетний вибір Василя Басараба "Тернова ніч" від деяких названих авторів, опріч класиків? Якщо деякі сучасні віршувальники намагаються ілюструвати те чи інше релігійне свято, оспівати його образно звичним складом, дуже легенько римуючи (прикладом: треба до церкви ходити – Богу ся молити! – що само по собі є правильним, однаке не вартісно естетичним), то Василь Басараб – у своєму стилі. Він уміє знаний біблійно-євангельський сюжет передати метафорою, філософськи:

Наче скнара,
Ця нічна примара
Розложила зорі-срібляки.
Їх не йде украсти чорна хмара.

Та, либонь, осинові листки
Вилічені срібні вже прикрили –
Саме ті, що очі роз'ятрили
І чекають доторку руки...

(“Тридцять срібних”, зі стор. 8).

Погодьтеся, образ зrimий, пастельний, з підтекстом. І так щотвору, щосторінки. Це справді розвій традиції, започаткованої в нашій поезії безіменними поетами XVI–XVIII століть від Александра Духновича далі. Душевний плин поетичної молитви Василя Басараба тече при сукупності сяєва зір ще особливої ночі для людської дивілізації, хоч і трагічної. Стиль поезії стиснуто метафоричний. І хоч, очевидно, “короткий вибір”, як гласить післяслово (стор. 16), не дає мені права на узагальнення, але тут узагальнювати не складно, знаючи творчість письменника.

Ще перша книга Василя Басараба “Коли трембітають вітри” і була збіркою поезії в прозі. Не дивним стало насичення образами, порівняннями, персоніфікацією природи канви дальших прозових творів – повістей, що рятувало нескладний сюжет і навіть приглушувало данину “ідейної тематики”. Очікуваною була і несподівана поява збірки лірики “Сиве літо”. Отже, поетична перспектива автора – цікавому розвою.

Чи без художніх проблем у “Терновій ночі” Василя Басараба? Ні. Помічаю часом нагромадження порівнянь із “як”, коли поруч (стор. 2). Думаю, невправністю вважається, коли логічно наголошено слово-поняття (скажімо, “світ” на стор. 15: “мов без ночі, світ білий поплив”) стойть поза метричним наголошенням. Ще подекуди така “пірихійованість” руйнує ритмічний малюнок рядка, строфі. Коли претензія на метафоричне мислення, то рядок “і серце б'ється дужче” (стор. 13) дещо дешевий...

Попри ці дрібні недогляди мое обумовлене узагальнення – лише позитивне. “Тернова ніч” Василя Басараба виривається з тематичного ґурту нових книжок релігійної проблематики саме завдячно одухотворенню теми, взагалі поетичному мисленню, завдячно метафорі, яка широко “прозраджує” секрети авторового серця.

Інокиня Анісія – поетеса карпато-русинська

Пошуковий есей

Минулими сторіччями у нашому краї були поширені так звані співаники – рукописні зібрання релігійної і світської поезії, що промовляло про високий освітній рівень не лише духовенства, а й загалом народу. Вони – ці зошити – діставали свої імена або від збиравча чи переписувача, або за місцем знаходження.

Одним з таких співаників був зшиток Івана Гряделевича (очевидно, точніше б писати Гряділевича), знайдений Гядором Стрипським у моєму рідному селі Репинному. До прізвища Гряделевич науковці додають ще Новосільський (Новоселицький?). І в мене виникло бажання уточнити. Я звернувся до Єви Качайлі з Новоселиці, аби вона півердила чи заперечила наявність у своєму селі прізвища в такому оформленні. Як можна було сподіватися, в листі писаному нею до 1 березня 1984 р. – за штемпелем (давно це було), вона повідомила, що у Новоселиці був дяк на ім'я Іван і прізвище Гряділь. Типове поширене прізвище в тій околиці. Я запитував саме про період XIX ст. – початок ХХ-го. Це деталь, яка ще нічого не означає.

Зрештою, не маю наміру досліджувати весь Репинський Співник Гряділевича. Це зробив Валерій Шевчук (див. журн. "Київ", 1984, № 1, стор. 135–140), потому – частково – Василь Микитась як історик давньої літератури Закарпаття та раніші історики карпато-русинської літератури – Гядор Стрипський, Олена Рудловчак, Петро Лінтур... Мене зацікавив один акровірш, який розкривав ім'я поетеси Підкарпатської Русі, можливо, XVII ст., а скоріше XVIII ст. інокині Анісії. (Ї, правда, Валерій Шевчук безпідставно перетягує на галицький бік. Без будь-яких доказів гіпотезує: "...Жила в Галичині дівчина...", коли співаник знайдено в карпато-русинському селі Репинний, де я народився, писаний він рукою карпато-русина Івана Гряділевича.)

Звісно, з тих семи віршів зі співаника, які можна за стилем (тематика, віршовий розмір) приписати інокині Анісії, не прочитуються і не можуть прочитуватися точні біографічні дані. Тематично це твори класичного зразка того часу: марнота життя, нещасливе кохання, світська гріховність коханого легінія, монастир. Розмір силабічний зі "зривами" до коломийкового, пісенного. Справді, можна здогадуватися про нещасливі взаємини Анісії з коханим, любовну драму.

Можна допускати, що Анісія є авторкою і популярної у XVIII-XIX ст. пісні "Що я кому виноват, за що погибаю?". Лірична геройня твору зізнається, що не має спокою від злих людей-чоловіків (ів), які її "живцем пожирають", нападають, мов яструби на бідну птицю. Закінчується твір-пісня звертанням до Всевишнього:

"Суди, Боже, ворогам, і най будут знати,
Що я жиу под кровом Твоей благодати".

І вже абсолютно карпато-русинська мелодія мови у творі Анісії до милого Іваночки (звертаю увагу на коломийкове оформлення імені-звертання):

Мій Іванойку,
Мій голубоньку,
То-сь ми мив.
Ци болят тя
Білі рученьки,
Що-сь ня бив.

І далі в стилі народної гіперболіки:

Воліла бим я
Того болейку
Терпіти,
Ніж би тя мали
Білі рученьки
Боліти.

Ну, і далі, що "пісхли вишеньки і черешеньки" від сонця і що – кого вона любить, то "не забуде до конца".

Філософськими мотивами позначений твір "Мізерія на сем світі..." – про складність людського буття на землі, про бідного сиротину, "що роду немає", який лежить у могилі. Йому було б ліпше жити з родиною, – роздумує поетеса, та "тілько біда мізерному (тут бідному. – В.Ф.), що звик вандровати", його не визнає родина.

Твори, які належать перу інокині Анісії, – це професійна література. Освітній ценз поетичних роздумів і стилю високий. Навіть акровірш, з якого вичитано ім'я поетеси, є не простеньким. В одинадцяти рядках зашифровано: "Інокінанісія". Звертаю увагу, що у слові "ангели", які трублять у страшні труби, використано дві перші літери "АН". Відтак, отже, кінець слова "ІнокіНА" є – переходом останньої літери "А" як засобом – уже на початок імені "АНісія". Це майстерність! Як вище й зазначено – "ІнокіНАНісія".

Давня література Карпатської Руси знає ім'я поета Олександра Падальського, вичитаного з акровірша, ряд пізніших імен. Анісія відеуває зачаток професійного письменства у глибину і утверджує його якісно новим аспектом.

Я звернув лише крихту уваги на старо-нове ім'я в нашій краївій поезії, яке дуже рідко згадується, це – інокині Анісії. Наша давня література далеко не вивчена, не осмислена, оскільки фактично майже п'ятдесятірічний період "радянського літературознавства" по Другій світовій війні позначений мілководністю чи повінню фальші й брехні. Лише те, що Анісія була монахинею, було досить, аби її в історії краївової літератури "не було". Стражі офіційного літературознавства завжди напоготові були замовчувати, перебріхувати істину тощо. Зате вони були першими біля більшовицького валова, аби хлебнути виділених помий.

Репинський співаник-пісенник виводить і на професійного збирача фольклору Івана Гряділя, що для службової "помпезності", очевидно, на взірець "Духнович", "Мустиянович", "Павлович" – додав і собі до прізвища "-ович" і міг бути Гряділович, але існує і паралельна форма на "-евич", відтак він і став Гряділевичом (був і "Панькевич") чи Гряділевичем. Чисто у традиції тогочасного іменотворення.

Думаю, глибші студії Співаника Івана Гряділевича-Новосільського, який знаходиться у фондах Наукового Товариства Шевченка у Львові, що у свою чергу зберігаються у фондах наукової Стефаникової Бібліотеки, – глибші студії додадуть світла на постать поетеси тривожної філософської ноти, незрівнянного лірика-пісенника, поетеси-самородка інокині Анісії, яка була високоосвіченою, непересічно талановитою, адже витворила кілька шедеврів згадуваних вище народних пісень. Вона – мовби наша карпатська Маруся Чурай, піснярка українських козаків, чи котрась із численних російських поетес XVII–XIX ст., чи західноукраїнських, як легендарна Настя Лісковська, знана під життєвим та історіографічним псевдо Роксолана, чи Теодора Гурко з галицького краю також.

Ну, і крім цього, не віддаю Галіції рідину карпато-русинську поетесу (вибачайте, пане Шевчук!), адже в нашему краї було повно жіночих монастирів минулими сторіччями.

Цікаво провести б паралелі з поетесами Західної Європи того періоду. Мотив жіночої долі-недолі, очевидно, у фундаменті творів і там.

Ясно одне, що крайова – давня – література в контексті світового – давнього – письменства має достойне місце, диктоване географічним фактором центрально-європейської землі.

2.II..25.IX.84 / 21.V.85

(Ст. виклад 12.VI.96)

Блажен читаючий!

Роздум письменника

Фраза, винесена в заголовок, – з Вічної Книги. Є тут ще аналогічне: "Блаженні чуючі слово". Або: "Слово – світильник". Чи – "Господь дастъ Слово". Я нагадав ці афоризми з Біблії, бо суспільство заступило в час духовної нівеляції, яка неодмінно мусила настати з крахом тоталітарної системи, де поняття цінностей було вивернуто. Тупий вважався розумним, злодій – чесним, убивця – благодійником і т.д. Недарма ж український поет Василь Симоненко алегорично назвав екс-імперію Країною Навпаки, і зробив він це в дитячій казочці з нехитрим сюжетом.

Тоталітарна система рухнула, "гавкнула", будуться нове суспільство, нові суспільні відносини. Але чи вмить зі свідомості навіть прогресивних людей вивітрилося вшитко старе, стандартне, чим безнадійно хворіло зашиклене на ідеології, заполітизоване, поліцейське комуно-радянське суспільство?! Тоді література, мистецтво звичні служили фальші, брехні, ідеалізуючи реалії життя. А тепер певна "матеріалізація" мислення відсуває закономірно на другий план літературу, мистецтво, театр, які переживають тяжкий момент. І мусять його пережити, якщо хоту – а мусять! – зі стану-ролі прислужництва стати на рейки незалежного мислення, незалежної ролі.

Процес оновлення нелегкий, непростий. А може, ми й на старті до нової якості? І звідси всі біди, залежні і незалежні від самих творів, які і за тоталітарного режиму не йшли в ногу. І зараз колектив літераторів – це розпорощений загін, який не являє собою цілості. Ми десь вертаємося до часів, ситуації, що існуvalа на початку сторіччя, не кажучи про ще дальший час, коли спонтанно виформувалися різні угруповання.

А може, кожен письменник повинен існувати сам по собі? Як було за часів Достоєвського-Толстого-Чехова-Гоголя-Франка, за часів Духновича. І навіть Федір Потушняк за новішого часу був сам по собі як письменник і вчений. Бо стадо, як показав радянський час, нівелює особистості. Як

правило, в стаді-отарі висуваються на перший план барабани, бики...

Творча індивідуальність – це щось тихе, відосібнене, антифарне. Бо кому дав Господь сказати слово, коли Біблійний вислів розуміти ширше, той його скаже. Він просто не може не сказати. І його рано чи пізно почують. Але в рядах навіть творчої інтелігенції зараз виявилися люди просто слабодухі, які замість роботи хникають: навіщо? кому це треба? Звичайно, коли з рота випала щедра комуністична цицька, краник з вітамінізованим молоком перекрито, стало жити тяжче. Меланхолія вчора оптимістичного трубадура зрозуміла, поясненна.

Не відкрию Америки, коли скажу: в подібні часи, тяжчі економічно і трохи неконтрольовані ідеологічно (ось тут, бачу, збився в мисленні на тоталітарний зразок), – виграє література, мистецтво, театр, точніше той, хто мав і має що сказати людям, а раніше стражі порядку це зробити йому не давали. Згадайте лише, як розквітнув модерн у 20-х роках, скільки ваговитих творів раптом було написано й видано, доки батько Сталін не затиснув усе в кулак і не спровокував створення Спілки письменників – як своєрідної отари, де його партія була за вівчаря.

Так було згуртовано і взято під контроль "інженерів людських душ", які з колишніх старих інженерів перетворилися в звичайних механіків-ремонтників. Так було їх і спрямовано по "вірному шляху". Зникли мистецькі угруповання, пошуки, сумніви. Появилися натомість "державні письменники", які творили в річищі так званого соціалістичного реалізму. І краса пошуку зникла, зів'яла, зниділа... Так стало повсюдно в екс-імперії – від Камчатки до Карпат. І чи не так жилося в Ужгороді? Зате зараз... розчарування.

А процес розкріпачення мислення раптом породив параліч мислення, розгубленість, боязнь. Президент українського ПЕН-клубу (об'єднання елітарних письменників), дисидент у минулому Євген Сверстюк на недавньому виступі у Мінську роздумував про "ціну свободи вибору" і проте, як "заборонений овоч свободи загубив свій аромат", бо ж

"без належної культури і духовних потреб свобода є даром безплідним".

Є в цьому виступі тонке спостереження, яке мовби сказає про ужгородські письменницькі порядки. Защитую: "Але воля впала нам ніби раптом і несподівано. Разом з падінням економіки і життевого рівня. Ми чекали її як мани небесної, чекали століттями. Але багато хто не помітив і не зрадів. Треба сказати одверто, що вірні слуги режиму, серед них і численні письменники (завважте цю фразу. – В.Ф.), її не потребували. Вони навіть сердилися на ту волю..." (журн. "Всесвіт", 1995, № 2, стор. 161).

Ось я і підвів до головної тези, що свобода слова, воля даякогось письменника на українських і краївих теренах обернулася розгубленістю, коли нічого сказати людям, бо нічого немає за душою, обернулася бурмотінням, навіть сердитістю, окриком. Такі нотки появилися навіть у нечисленних книгах ужгородських пітів, які чогось стали сердитися на слово "плюралізм", нервово сіпатися при слові "демократія". При партократичних порядках їм було легше і прибутково. А тепер за душою, виявилося, ні копійки.

Саме в такі моменти і вириваються вперед письменники – учора зацьковані, запльовані. Як на Україні, так і в Росії чи Естонії, чи Польщі, чи Мадярщині, чи Вірменії із забуття повертаються поети, цілі покоління творців. Література діаспори вписується до основного фонду. "Білі плями" виповнюють достойним сюжетом узорів ткане упродовж віків письменське полотно.

Миттю збагатилося для пересічного сучасника, – бо спеціалістам це було відомо, – історичне полотно літератури рідного краю. З глибини ХІХ сторіччя яскравіше засвітили Будителі, як духовні письменники, так і вчені (останні ще з дальшої глибини). Рельєфніше, повніше постали письменники 20–40 років, виповнилися розірвані періоди суцільного розвою і поступу краївої літератури. Зрештою, йде перегрупування сил, переоцінка цінностей і в сучасному бурхливо-гарячому гурті "спісователів". Хтось життям відсувається на другий план, хтось тим же життям висувається

на передній. А завтра-післязавтра знову буде перезмінка чи корекція. Я все це відчув на власному горбі, як кажуть.

Трохи арифметики запропоную пізніше. Тут продовжу думку наразі в такому плані: деякі ужгородські слуги і прислужники народу підійшли до нового часу з порожньою торбою (модніше сказати – шуфлядою). У багатьох все видане і перевидане за тоталітарного режиму, добре й проплачено. Здавалося, місце на поліці класики забезпечене. А ж раптом – ні поліці, ні місця... Новий час. Нові орієнтації. Нові цінності. Слово "нові", може, тут не зовсім точне. Точніше буде сказано, що багато хто з наших спісователів заплатив цілим життям за тепле містечко в більшовицьких буднях, за стільчик – не стілець! – у численних президіях безплідних зібраний. Тобто заплатив дорогими роками безплідного життя, бо кон'юнктура – навіть вишукана (а в нас є і така!) – це лише кон'юнктура...

А хто міг знати, сподіватися, що воля впаде з неба? Що добре би мати дещо про запас, написане чесно і широко? І що – мистець повинен був підійти до межі нового відліку зі щирими дарунками серця, якщо йому судив Господь іскру для викрешування думки, слова. Він просто повинен був іти за покликом свого серця, а не телефонного дзвінка з ужгородського Білого дому, його клятого 5-го поверху, що був проклятим мало не півторіччя по Другій світовій войні. А тепер сіай плечем лівим чи правим, моргай, мов кобила чеська, то одним, то другим оком – від безплідної нервої перенапруги минулих більшовицьких літ, коли робота Спілки письменників поспіль зводилася до численних проробок письменників-новаторів та їх творів, компостирування їхніх мізків, звивин яких крокували не в ногу з вимогами "партиї і народу". А даякі "спеціалісти" сидять біля розбитого корита, кон'юнктурники – з мізерним учораши мізерним доробком без майбутнього. Так помстилося життя за фальш. Дехто подався в націоналісти, зрадивши ряди борців проти націоналізму. Дехто перехрестився з нехристом в ангелика. Дехто – заздрісник – вірний в душі партократам, щоразу запитує, висуваючи свою мордочку з нори: яка погода? (Так я писав ув одному з віршів: здається, книги "Симетрія".)

Та це проблема не одного виступу. Я просто роздумую над своїм творчим життям, доробком. Думаю, де зробив я чи не зробив помилки. Обласний ідеологічний прес мене роздавив би. Але не дали львівські, київські, московські і навіть вірменські побратими. Коли Ужгород відхиляв мої книги, їх друкували в Києві, Москві, Єревані, Пряшеві. І поступив я до Спілки письменників, маючи сім окремих видань, кілька тисяч газетних і журнальних публікацій. Як поета мене гризли ідеологічні шури навіть після того, коли теоретик поезії професор, доктор філології Степан Крижанівський висловився, що моє віршування ґрунтоване на коломийковому корінні, але сягає кращих зразків світового поетичного мистецтва. Він же першим сказав про стильові риси моєго поетичного збірника – як відображення рис моєго характеру. Це – з площини широті письма.

Я зустрів перебудову 12-тъма книжками. 13-та вийшла на межі переходу влади до Горбачова навесні 1985-го року. За перебудовного і постперебудовного часу я видав досі ще 24 книжки, з них 15 – лише за останні два з половиною роки. Зараз у моєму доробку 37 видань (моментально тепер – майже 50. – Авт. 12.VI.96). Зате – ні дачі, ні авто; цього ніколи й не мав і не хочу мати. Така кількість (тут і обіцяна арифметика) – це феноменально. Не один дотепник пропонував заявитися до Книги Гіннеса, бодай української. Але в моїй шуфляді є ще дешо. Були б тільки гроші, спонсори, меценати. Була б сила підготувати до друку завершені минулими роками рукописи деяких книг.

Чому я згадав про власний горб? Деякі колеги стали пресингувати мене, коли побачили, що в мене виходить книга за книгою. Заздрість настільки затьмарила декому розум, що один поклявся не згадувати моє імені у своїй паршивенькій газетці, інший – з люті – викреслив усі абзаци, сторінки, де писалося про мене... Обидва вчораши члени КаПееСеС, що спішно відхрещуються нині від партії (один працював навіть ув апараті міськкому партії). Мізерія! Є інша категорія вчораших "інженерів" душ (поганеньких, треба визнати), яких більше турбує, звідки в мене гроші на видання книг, ніж

природне питання: як зумів нагромадити такий запас творів за тоталітарного пресингу. Хоч список спонсорів я друкую наприкінці багатьох книг. Тут секрету немає. Коли деякі мої колеги сиділи в президіях чи виступали на таких зібраннях, де безпартійним галушкам не судилося сидіти і в залі (там були тільки "вибрані" і "перебрані"), я тим часом горбився за друкарською машинкою, над книгами тощо. І весь секрет.

Але нюанси деякі є. Розсекречу і їх, попороздумувавши над письменницькою долею, прислужництвом і незалежною позицією, причинами і наслідками, і... результатом, що в прямій залежності від всього цього. І в порядку самореклами не маю наміру розхвалювати свої книжки. Навіщо? Хоча обласна за рівнем і чужа за суттю періодика Ужгорода байлує мене ігнорувати. Але я не "ігноруюся"... Просто двома словами скажу про видані книжки скupo й інформативно. Але в плані роздуму про письменницьке покликання й роботу за всяких умов і пресу, і пресингу. Та абстрактно зачіпаю заздрісників-кон'юнктурників для цікавості (вони мені не конкуренти й на дорозі стати не можуть: курті штани). До речі, таких скульптор-земляк Михайло Белень нагадав назвати домашнім словом "смітяники". Я позичив це означення від нього і роблю другою назвою свого гротескного роману "Мізерія", тобто під назвою через "або".

За тоталітарного режиму – до 1985 року – я з величезним трудом видав 13 книжок, в тому числі кілька за межами України, Ужгорода. Це – поезії, дитячі книжки (російською мовою, наприклад, тиражно: 300 тисяч примірників). Але тодішні мої книги виходили понівечені редакторами. Майже жодною з них я незадоволений. І ось відкрилася можливість надрукувати книжку без гонорару. (Ішов десь 1988 рік...) Я кинувся до видавництва "Карпати". Новий директор пан Данканич Володимир після певних вагань і консультацій пішов мені назустріч. Так з'явилася мила моєму серцю, може, і наймиліша досі, перша безцензурна і не редактована кимось збірка поезій "Симетрія" (1989). Мене заставили тільки вкласистися у визначений обсяг. А в рідній Спілці письменників

замість вітання – два чи три "класики" підступилися до мене з гнівним докором:

– Ти подаєш поганий приклад, щоб "Карпати" й нам пропонували видатися без гонорару.

(Це мені казали люди, які у "Карпатах" гребли непогану копійчину.) Але в повітрі ще стояв горілчаний сморід від цих слів, як появляється жорсткіший спосіб: видання за свій рахунок взагалі. А то вже і без гонорару, і з оплатою всіх поліграфічних витрат. Я знову до пана Данканича Володимира. А він, може, відчуваючи, що колись видавництво ставилося до мене упереджено, знову іде назустріч. Так з'явилася того ж таки – 1989 року – нова моя книжка: "Перспектива" (17 аркушів – понад 400 сторінок поетичного тексту). І слідом за нею, але вже через видавництво "Закарпаття", через друкарню безпосередньо – й нова: "Едельвейси" (1991), теж об'ємна: майже 700 мініатюр. І всі три книжки складені з творів, написаних упродовж 15–20 років, не друкованих, і твори тут не повторюються. Все – з майже не друкованого досі навіть у пресі.

Я – на сьому небі. Ужгородські ж літературні міцани – в шоці. Але це ще далеко не все. Я нарощую зусилля, користуючись демократичним часом, який настає з проголошенням незалежності України. Я, навчений тоталітарним режимом, коли на тиждень сім п'ятниць у видавничих наставників і правителів, я – поспішаю. Проглядаю свій архів, вивчаю можливості. Розгортається русинський рух. Я налагоджує контакти із "Русинською обродою" в Пряшеві, яка – дякувати професору Магочію – видає два мої осяжні есей у перекладі русинською, словацькою і англійською мовами: "Мирний наш русинський шлях" (1992). Невеликий умовний гонорар я вирішив укласти у нові свої видання, знаючи, що маю в шуфляді (у попередні два видання – "Перспектива", "Едельвейси" – була вкладена невелика частка моїх грошей з проданої кімнатки в центрі міста, де прожив зі сім'єю 15 років). До речі, правила видань за власний чи спонсорський рахунок шоразу вдосконалюються, спрощуються. Це добре.

Так і з'явився в мене новий партнер – видавничо-поліграфічний комбінат "Патент". Його вмілий директор пан Шестаков Олексій по-діловому підтримав мене, за що йому дякую. А саме в нього порівняно до інших друкарень і видавництв до якогось часу (чи може, й тепер ще?) здешевлені видання, безперечна оперативність. До "Патента" закономірно прихилилися й інші письменники, науковці. Якість і швидкість – не другорядне в цьому ділі при такій нестабільноті суспільства. А я, як завжди, поспішаю.

І тут одного – 1993-го – року випускаю аж дев'ять книг, за обсягом більші, менші. Насамперед – це збірка прози "Свято Білої музейної Ворони", в якій друкую і модерну повість про Августина Волошина "Сповідь Президента" з новою концепцією оцінки діяльності вченого, письменника, політика. Далі йде колись знята ідеологічним чиновником із Закарпатського обкуму компартії України повість "Останній опришок" (про розбійника Ілька Липія). Тоді ця книжечка існувала на рівні останньої коректури – 1968 рік. Мені було як автору 25 років. Підлій удар довелося віддергати. А роком перед тим знята збірочка віршів "Безсоння" – тією ж підою рукою... І в цих книжках ніякої антирадянщини чи крамоли. Просто в сюжеті повісті жив чехо-словацький період з буття Підкарпатської Русі, а саме у серпні 68-го й душилася Перша Празька Весна Александра Дубчека. На думку одного ідеологічного ідіота, "невчасний перегук" історичного і сучасного моментів.

Ряд дитячих збірочок тоді іде в "Патенті". Це – віршована "Хытрун Мішел" (1993), де зібрані кращі мої поезії для малят-дошкільнят, писані упродовж 10–15 років, в основному в 70-х роках. Доти вони апробовані друком у багатьох журналах, газетах, київському і московському видавництвах дитячої літератури.

Я інтенсивно пишу прозу, готову до видання давніше написане. Так з'являються книжки прози "Блондинка з Бети" (фантастика, почасти пригоди), "Сексуалітет" – в основному новели сексуально-erotичного змісту та політичні фейлетони. Виходить мій історичний роман "Бранці лісу, або Хашо-

викы", написаний в молодому віці (1970 рік) і виданий лише через 23 роки. Всі митарства з романом описав у післямові "Бранець моєї шуфляди". Літературних мафіозі не влаштовувала концепція моого роману, та званого опришківства, а також карпато-русинська мова. На думку "спеціалістів", розбійник Ілько Липий мусив у романі говорити мовою сучасного "київського радіо", а не тогочасною живою мовою. Плюс я не оспіував опришківство. Ну, і стиль "потоку свідомості" – це буржуазний засіб...

До роману "Бранці лісу" я швидко доклав і новий роман "Отець Духнович" (1994) – про видатну культурну постать національного відродження рідного народу. В цьому двотрирічному межичасі є книжки й проміжні, але не другорядні для мене. Я радий, що зумів видати і свою давнішу роботу – коротку повість для школярів про Івана Франка "Добродій". А радість із дитячої книжечки "Хытрун Мішел", де вміщено 205 моїх віршів для малят, відчуваю досі, хоч це далеко не половина з моїх віршувань для дошкільнят. Є тут і вірші про котика, які не міг видати за тоталітарного режиму, бо мій котик-космонавт не був комуністом, злітав у Космос без дозволу Державної комісії. Скоро мої віршики про кота ладяться вийти у світ окремо, і теж без високого повелення.

Так наприкінці 1994-го року я підійшов до видання двотомної книжки "Срібні силуети" – про видатних людей Карпат протягом трьохсотрічного відрізу часу, але також і сучасників, і гостей краю. Обсяг двотомника – майже 50 друкованих аркушів або близько тисячі сторінок. Це – великий пласт роботи. Це робота майже 25 літ. І все – з недрукованого. Повторююся, що писав і писав тоді, коли мої солідні колеги, що тепер біля розбитого корита, з високих трибун низького польоту запевняли партію і "народ" у вірнопідданстві, а солідні державно-партійні зібраний ім поважно аплодували, підсилювані репродукторами.

Я не заздрив їм тоді, не заздрю й зараз. Най би вони не заздрили мені. І не точили про мене плітки зараз та інше, не шукали компромат, не підсилали до моєї хворої матері в село п'яних журналістів. Один нехрист ще десять років тому заявив

на письменницько-спілчанських зборах, що "село чергує біля ліжка" моєї матері, яка помирає, а вона, слава Богу, живе й досі. Той чоловік із комуніста перетворився зараз у націоналіста (аж Симон Петлюра в гробі перевернувся). Бог їм усім суддя.

Письменник повинен писати, якщо він письменник, а не випадкова людина в отарі писак, а не кричати на мітингах, не політизувати. Я не заспокоювався досягнутим. Ще побачила світ поема про Александера Духновича "Будитель" (1994), назва якої – чудовий паліндром: прочитайте, будь ласка, у зворотному напрямку слово Будитель і вийде... Летидуб. Так я назвав другу частину поеми. Ще була брошурка про першого історика Ужгорода Кароя Мейсаара (1994), що виросла з публікацій в газетах "Карпаті і гозсо", "Новини Закарпаття", "Календаріума". Вона дісталася, як і інші мої книги, високу оцінку зарубежем. В журналі "Паншіп", потому в наукових записках Ніредьгазького педінституту оповіді "Перший історик Ужгорода" дав надзвичайно високу оцінку професор Іштван Удварі.

А ось і найновіша моя робота: дослідження-есей "Історична метафора професора Магочія" (1995), яка вже дісталася схвальні відгуки в Мадярщині, Словаччині, Югославії, Канаді. Це не просто розбір теорії карпато-русинства, нові штрихи, а й "фотографія" політичного моменту в рідному краї першої половини 90-х років, полеміка, роздум про перспективу тощо.

На виході ряд інших художніх, дитячих, публіцистичних книг, збірників тощо.

Аби здешевити видання, сам компоную обкладинки, залучаючи і графіку Андрія Гайди, Павла Бедзіра, Михайла Беленя... Мене хвалять спеціалісти з "Патента" за винахідливість в оформленні книг, вчать, як треба збагачувати обкладинку кольором. Мимоволі вивчив і комп'ютерну техніку: сам здійснюю художньо-технічне редактування своїх рукописів, версток. В основному сам веду коректуру. Це величезний труд. Неймовірний. Але я запалений книgovидавничою ідеєю, це моя робота, моє життя. Час складний. Складні умови роботи і життя письменника. А коли додати роботу зі спонсорами. Добре, коли це люди слова: пообіцяють вділити

копійку і вділяють. Я насамперед вдячний керівнику-шляховику пану Філіпу Степану, екс-меру Ужгорода пану Ландовському Емілу та його екс-секретарю пану Коцуру Івану, директору четвертої Ужгородської СШ пану Роговому Олексію, а також – за крихту паперу "орбітянину" пану Волошуку Михайлу та іншим. Але були й такі спонсори, до яких доводилося звертатися кільканадцять разів і завжди чути обіцянки, яких вони не дотримували. Один все повчав мене високоповажно, що треба любити "рОдний край", як він казав, вважаючи себе суперпатріотом, але так не дав і копійки. Це – як розповідати голодному про хліб і при цім демонструючи в руках свіжовипечену паляницю, але не відламуючи кусок голодному чи жебраку... Гріш-ціна такому "патріотизму". Чи не ліпше бути щирим? Й відмовити одразу.

Тяжко з розповсюдженням книг, коли знати, що чимало книгарень перепрофільовуються. А податки та збори. Із кожної проданої книжки магазин бере 20% комісійних і ще 20% відразу йде податковій інспекції. Все це дуже накладно і складно. Люди не мають і грошей, аби купувати книжки. Тому дуже багато книг я просто роздаровую. І... не маю, звичайно, як колись – гонорару. Звідки він буде, коли сам видаю?!

Але я щасливий. Я щасливий видіти свою роботу, що вона йде до людей у цей складний, "нечитаючий" час, коли всі ми на межі виживання. Але я щасливий. Зараз робота за мене говорить, а не пліткарський язик колеги-невдахи. Зате дуже цінну політика пана Горбачова Михайла, що розвалив і компартію, і союз (прощені би!), це мудро, це Бог його надоумив і надихнув на подвиг. Звіддаля часу, може, й невеликого – кожному відкриється геніальність пана Горбі, як його ласково називають зарубежем, хто ще нині лайливо висловлюється в його адресу. Я ніколи не був захоплений комунорадянськими керівниками, а цим – захоплений, хоч ніхто мене не підштовхує, тим паче зараз.

Тому я і не розгубився, коли воля впала з неба, бо і мав з чим не розгублюватися. Я мав і маю що сказати людям. Жаль, що мої книги зараз виходять малими тиражами. Не всі бажаючі можуть їх придбати, тим паче у глибинці. Але вірю і

сподіваюся на ліпші часи, коли зможу деякі твори, вивірені часом, пускати у світ достатнім числом примірників, у ліпшому оформленні, твердих палітурках, а дитячі – барвисто розмальованими. Зараз трохи нервулю і поспішаю. Не боюся повернення тоталітарного режиму, це неможливо. Скоріше ловлю себе на мислі, що іноді мислиться ще старими категоріями, на жаль, хоч і вважаю себе чоловіком модерним. Коли б за іншого – старого – часу за два з половиною роки зумів видати 15 книг?! Це – з поля фантастики. Як і загалом – 37. Це з області ще дальшої фантастики.

Та найперше книги повинні бути написаними. Ось як відповім на плітки деяким колегам-спісователям, загалом ліньюхам. Бо видати можна тільки написане. І своїми книгами, думаю, перепиню шлях якомусь "чорному полковнику" бодай на півсекунди в підсумку, коли він схоче накласти вето на авторські видання, на Свободу Слова, на Декларацію Прав Людини, що йому не пасують, – і буду радий. Подібне – заборони, прес тощо – бувало в історії. І хоч тимчасові обмеження тривали десятиріччями, рано чи пізно стіни падали. Навіть берлінська впала, що бетонувалася на вічні часи. Як письменник я вже сказав те, що сказав. Було б і цього декому досить, та не мені! Мрію про нові видання зі шуфляди. І з новонаписаного. Мрію про Зібрання Творів у десяткох томах. Чому б не помріяти?! Біда чи щастя, що створене мною досі втискується заледве у томів 25 при обсязі кожного плюс-мінус 500 сторінок. Збагачуйтеся, прихильні спонсори! Зважте гаманці, прихильні добродії! А я буду і далі писати й друкуватися на зло ворогам і заздрісникам. Кожен має свою роботу. Я – письменник: писати. А недруг – заздрити. Це теж "робота". Додам, що мій Десятитомник, імовірно, друкуватиметься ув Австрії: в діаспорі вже розпочинається збір коштів для цього.

Блажен читаючий! Тричі блажен, хто читає мене, – висловлюється не без почуття гумору. Та вислів – "блажен читаючий" – з Біблії, отже, від Бога. Тому зі мною Бог і Божа благодать.

Як я працював над величальною

(з нагоди ювілею Ужгородської Унії)
Короткий есей з творчої лабораторії

Намір творити духовну поезію, напевно, іде в мене від традиції Александра Духновича та інших будителів, зокрема батька і сина Сільваїв, а може, ще і від того факту – він уже в площині генетики, – що мій дідо по маминій лінії (він для мене у густому тумані часу) був глибоко релігійною і освіченою людиною, дяком і вчителем, півцевчителем у репинському присілку Сухий. Сам не знаю, коли і як з'явився у мене задум вінка сонетів "Боже мій!", про роботу над яким заявлено. Може, мені було дуже тяжко якогось моменту в житті, хоч мое життя всуціль у проблемах і тяжкотах, і звичнно вигукнув це.

А про те, що буде оголошено конкурс на написання величальної пісні з нагоди ювілею Ужгородської Унії, почув від редактора газети "Благовісник" Людвіга-Ферія Філіпа, з яким багато років працював у краєзнавчому музеї (він тут все життя), а ще точніше – взагалі на Замковій Горі. На його запрошення, до речі, й продуктивно співробітничаю з газетою "Благовісник". Одного вечора, здається, за пару днів до 12 травня 1995 р. Людвіг подзвонив мені, сказав про такий конкурс і запросив до участі. Агітуючи написати величальну, він тут же дав мені й творчу установку, що величальна має бути коротким і виразним, містким твором. Процитував Папський Гімн – як взірець. (Потому я студіював, яким є Папський Гімн в усіх деталях.) Людвіг обмовився, що один поет уже й написав (це мене творчо зайлло), але невдало, будуть звертатися й до іншого (назвав прізвище). Я подумав і про третього, графомана, що круиться довкола Єпархії: він, очевидно, не опустить можливість взяти участь у конкурсі. Але – най!

Людвіг мене й "підкупив" словом, сказавши, що в мене, судячи зі статей, має вийти текст Гімну найкращим. Бути автором величальної – почесно, – подумав я. А якщо й

коротко треба, то не забере багато (може!) часу. Принаймні, тоді не відлякало мене. І як тільки напишу, — сказав Людвіг, — поведе мене до єпископа Іоанна Семедія, і покладу на стіл перед Його Преосвященством свій твір, прочитаю йому, обговоримо.

Пропозиція звабила. І те, що мій твір у разі схвалення прозвучав би після Папського, — підігріла амбіції. Я людина, звичайно, творчо амбітна. Аякже!

І я завівся на величальну.

12 травня, 1995-го, увечері експромтом написав мініатюру, яка зачиналася рядками:

Боже, храни Карпати!

Боже, храни народ!

Ясна річ, до понять "Карпати" і "народ" потребувався епітет. Додав — золоті, золотий. Були й варіанти: дорогі й дорогий (первісне), корінні й корінний. Але саме золоті й золотий видалися мені найбільш точними і вдалими для величальної ситуації. Це вже щось. Іду далі... Спершу мисленно...

Доста швидко увиділася мені чи почулася й кінцівка цього Гімну чи величальної — прийшли такі рядки:

Радуйся, Сыне і Божа Мати!

Радуйся, Сонце на Небесіх!

Але вони виявилися лише попередньо-кінцевими...

Тут же весь час прокручувалося мені в голові, що гімн-величальна мають бути написаними материнською карпато-русинською мовою. Тому замість звука-букви "и" у ключовому слові "Карпати" чи епітеті до нього та до поняття "народ" - "народ" — "золотий" — напишу "ы", як "у нас кажут"... Так і зробив. Плюс старослов'янізми — храни, небесіх... Це для колориту, забарвлення, збереження традицій.

Через два дні, 14 травня (1995-го), передруковуючи твір на машинці, вирішив розгорнути викінчення, розширити, доповнити його, вчинити акордом (орієнтир — Папський Гімн):

Радуйся, Боже, ѿ храни Карпаты,

Мирный і вірный тобі нарід!

(Мій карпато-русинський народ став у рядках мирним і вірним підсвідомо.)

Далі все йшло материнським языком, звичайно.

Довше творилася "середина" пісні, яка первісно виділася як вивершена класична мініатюра. В ній такі рядки:

Віру - високо глыбоку мати!

Віру - навікы і на усых!

Ці рядки далися мені найважче.

Я шукав симетрію фрази, що означала б і симетрію моєї думки. Я думав і над музикальним оформленням думки. Як вона виконуватиметься, як сприйматиметься, орієнтуючись на "короткість". Гімн чи величальна - мов акорд любові, акорд почуттів і дум. Треба справді стисло і водночас-воднораз... масштабно. Чи відбувся намір, чи зреалізувався?

Остаточна редакція величальної пісні, подана на конкурс і опублікована у "Благовіснику", - 1996, № 3 (42), березень, - має такий вигляд:

ВЕЛИЧАЛЬНА

Ужгородській Унії 1646 року

з нагоди 350-річчя

Боже, храни золоті Карпаты!

Боже, храни золотий народ!

Віру - високо глыбоку мати!

Віру - навікы і на усых!

Радуйся, Сыне і Божа Мати!

Радуйся, Сонце на Небесіх!

Радуйся, Боже, і храни Карпаты,

Мирний і вірний Тобі народ!

(Написано 12.V.95 р.)

Датою написання твору вважаю таки число дванадцятого травня 95-го, бо наступні два дні - це лише редактування, правка, що не вносила нічого суттєвого до написаного. Зна-

чить, величальна написана експромтом, на одному диханні, відразу. Я ще раз переконався у тому, що є-м людиною емоційною, для якої дуже багато важить добре слово... (Недруги це знають і б'ють мене "під дих" лихим словом, щоб вилітав з творчої колії. Мені довго треба було тренуватися, щоб уміти моментально одягати "кору" на серце... Та чи завжди це вдається?)

Так народилася моя величальна Унії. Чи стане вона Гімном Єпархії, покаже час і потреба в цьому. А поки що твір є, живе уже не лише умовним, а й друкованим життям.

Най летить до людей! І до їхніх умів, сердець! Най осідає в душі! Най несе велич Божого Духу, що його складають Всевишньому карпато-русини!

А оскільки вважаю твір не рядовим у своїм поетичнім доробку, зате й поділився думками, як він писався. (Штрих до творчої лабораторії.) Крім цього, для мене подібне замовлення – й іспит, і пролог, і поштовх до реалізації задуму вінка сонетів "Боже мій!". Та й взагалі.

14.V.95

(Редаг. 29.V.96)

Продовжуючи традиції

геніальних попередників -

Александера Духновича і Августина Волошина...

Коротке післяслово

Десь у середині 95-го мене осінила практична думка - зібрати докупи свої релігійні та напівсвітські есеї й видати їх окремою збірочкою, щоб не загубилися в пресі. Я ще не збираюся відходити в Царство Небесне, подібні твори ще будуть стукатися до моєго живого серця і активної душі, і згодом ця серія моїх випусків буде продовжена.

Поки що книжечка мовби народжена на сторінках газети Мукачівської греко-католицької єпархії "Благовісник", бо тут надруковані майже всі мої основні виступи (конкретніше в авторських примітках), які, зрештою, народилися з прихильного ставлення до мене її редактора пана Людвіка-Ферія Філіпа, з яким багато років спілкувався на Замковій Горі, коли працював у краївих музеях, а він у краєзнавчому пропрацював усе своє життя, маючи, здається, один запис у трудовій книжці, як то кажуть. Я підкреслюю його прихильність, бо вона сталася в час, коли мене блокували прокомуністичні, прорухівські і взагалі всякі про-дажні газетки, більше схожі на бульварні, - блокували як карпато-русина. І пан Людвік поставився до мене по-Божому, як істинний греко-католик. Крім усього, й дякую.

Здається, мої матеріали й скрашували сторінки "Благовісника", вони мали файні відгуки вірників, урізноманітнювали стиль і тематику газети. Я сам приймав ширі і вдячні слова подяки за свої виступи (наприклад, від колишньої монахині Анни Попович), коли писав, що споруду колишнього монастиря Василіян треба повернути вірникам, як і єпархіальні будинки по вулиці Капітульній, в тому числі й те, де розміщується вчора комсомольська бібліотека - нині нікому не потрібна.

Зрештою, це ж стосується і Університетської Книгозбірні, що посіла єпископську резиденцію. Проблема ясна: приміщення треба звільняти. Де лише знайти кошти для будівництва університетської бібліотеки, коли треба будувати

й приміщення краївої (але вже є добротний – модерний – проект університетської).

А з онтої бібліотеки на мене визвірилися...

Та до чого ж тут Єпархія, яка постраждала від більшовицьких забіяк, м'яко кажучи? Чого вона повинна терпіти незручності? Як письменник, що живе серед книг, знає ціну бібліотекам, все ж, заради справедливості мушу давати свій голос на захист справедливості.

Діапазон моїх виступів широкий. Завдяки Людвіку Філіпу написав проект Величальної Унії з нагоди її 350-річчя. Словом, співробітництво з "Благовісником" своєї віри і мені несе добру, благу вість, коли спілкуюся з мирними людьми, вірниками-русинами.

Назву книжки зачерпнув з фольклорної пісні (пишу про це в котромусь есеї), розширивши поняття "Бог необнятний" додаванням суфікса Н у слово "необнятний", що вийшло – "необнятНий". Бо й справду, Бог – безмежний, безмірний, як у просторі, так і часі. Він неосяжний мисленно, та навіть серцем лише здалеку наближуємося до Нього, Всевишнього, Всезнаючого і Всевидящого, і не можемо наблизитися впритул. Бог – се ідеал, якого ніколи не можна засягнути, а лише вічно близитися до нього, щоразу за нових умов і нової якості. Така його – Бога – філософська сутність.

І так, оглядаючи своє письменницьке газдівство, я виник замисел зібрати докупи написане для "Благовісника". Та й до нього. Я завжди радів публікаціям у "Благовіснику", пропонуючи нові теми на майбутнє. Щось знайшлося в "коморі" й із недрукованого чи раніше написаного. І це підключив.

Читайте з Богом! Я працюю на продовження традицій славетних Александера Духновича та Августина Волошина, що несмертні, як і наша греко-католицька церква.

Володимир Фединишинець,
член Спілки письменників України,
незалежний карпато-русинський письменник.

6.XI.95.

Ужгород

ДОДАТОК

КНИГА ІЗ ХРИСТИЯНСЬКОЮ НАЗВОЮ

Відгук читача

Саме так: християнську назву дав письменник Володимир Фединишинець своїй новій книзі – "Судьба Карпат", що побачила світ у "Патенті" 1996 року. Слово "судьба" ми, вірники, часто вживаємо, як і доля. Воно – це слово – від Бога.

Автор пише в книзі і про етичні проблеми, і про охорону пам'яток історії та культури, архітектури, в тому числі й дерев'яних храмів, що прикрашають гори і долини Карпатського краю. Він турбується охороною природи, її краси і взагалі багатства рідної землі. З синівською любов'ю говорить про чесних трудівників, які в поті чола працюють на землі своїх прадідів і дідів. Автор переживає за завтрашній день: що буде та як.

Книга "Судьба Карпат" Володимира Фединишина щира, як у справжнього християнина.

Василь Плиска

Свалява

28.II.96

(Газ. "Благовісник", 1996, № 4, квітень)

"Я БУДУ МОЛИТИСЯ ЗА ВАС..."

Із письма читача

Многоуважаємий Фединишинець!*

Слава Ісусу Христу!

Пишу до Вас, бо хочу подякувати за русинські статі і книги, які Ви пишете много років. Я тямлю колькогодичної давності статю "Я - русин, мій син - русин", а пак і другі. Як ми того читали і обсуждали межи собов - старі й молоді інтелігенты, хто кончив як руську, так і українську, так і російську гімназії, не є разниці! Ми читали і плакали, што нашовся молодий чоловік, який заявив на вшиткий світ, що увін русин, а не інакший. Се перший раз по Другої Світової війні. Доти також мы лише думати могли. А туй так ткось уповів...

Раз була одна, дале друга і третя статя. А типирикі вижу книги і радуюся, коли на обложці написано: "Отець Духнович", "Я є см Вічний Русин", "Ми Русини - Неба сини", "Судьба Карпат". Де бим не видів Вашу книгу, та аж бим мав остатну копійку, та віддам за ню, куплю її, обы і діти мої, і онуки мої читали, бо пишете правдиво і чесно, як писали давно наши Будителі - Александр Духнович, Александр Павлович, Юлій Ставровський-Попрадов, Іван та Сіон Сільваї, Анатолій Кралицький і другі патріоти родного краю Подкарпатської Руси. І обы вшиткі знали, що мы єсьме.

Я буду молитися за Вас, обисте мали здоровля довго жити і красно написати ще не одну книжку о русинах, не одну статю.

Іван Попович

Мукачово

23-24.II.96

* Друкується мовою оригіналу (Прим.)

Примітки авторські

Збірник релігійних і філософських та напівсвітських есеїв, писаних, як правило, для греко-католицького "Благовісника", складають переважно друковані виступи або озвучені доповіді на наукових конференціях, а також – спеціально написані для цього видання. Не зважаючи на публікацію чи виголошення – есеї, статті, рецензії, відгуки, репліки, в тому числі й лише поки що подані до періодики, автором стилістично правилися, виконувалися. Але сутність не редагувалася. Так чи інакше – публікація в цій книзі є останньою авторською волею, якщо пізніше не буде нового прижиттєвого перевидання із застереженням чи виправленням.

Величальна. Уперше надруковано у "Благовіснику": 1996, № 3 (42), березень. Стор. 2.

Істина віри. Уперше надруковано у "Благовіснику": 1996, № 1–2 (41), січень-лютий. Стор. 5.

Бог необнятний. Друкується вперше.

Енергетика віри. Друкується вперше. Але подано й до "Благовісника" та газ. "Срібна Земля", "Молодь Закарпаття".

Культура і релігія. Уперше надруковано у "Благовіснику": 1996, № 6 (45), червень. Стор. 4.

Релігія і мораль, етика. Друкується вперше. Запропоновано й "Благовіснику".

Кличmesя на Бога, радьmesя із Богом. Уперше надруковано у "Благовіснику": 1991, № 8, новембер. Стор. 3.

Дослухаюся внутрішнього голосу – Бога! Уперше надруковано у "Благовіснику": 1995, № 6–7, червень-липень. Стор. 2.

Релігія в моєму житті як письменника. Доповідь, виголошена на конференції в Ужгороді 3 квітня 1996 р. Подана для публікації в збірнику матеріалів конференції та до газ. "Новини Закарпаття". Друкується вперше.

Слава Богу! Друкується вперше.

Доцільна перспектива карпатського православ'я. Друкується вперше.

Так мало днів у році? Друкується вперше.

Зі зrimою присутністю Бога. Друкується вперше.

Унія – як поступ. Друкується вперше.

Вернути б страждальцям! Уперше надруковано у "Благовіснику": 1991, № 3, юній-червень. Стор. 4.

По-християнському: повернути б відібране! Уперше надруковано у "Благовіснику": 1995, № 4, квітень. Стор. 4.

Всесвітня фігля. Друкується вперше.

Висока дума, щирі барви. Уперше надруковано в газ. "Вогні комунізму" (Ужгород) від 23 жовтня 1969 р. Передруковано у скорочених варіантах під назвою "Пам'ятки Закарпаття" в газ. "Культура і життя" (Київ) від 14 грудня 1969 р. та в газ. "Життя і слово" (Торонто) від 12 січня 1970 р. Можливо, існують публікації і в інших часописах, зокрема закордонних та районних газетах області.

Хліб душі. Друкується вперше. Запропоновано скорочений варіант "Благовіснику".

Грань Боршшового коштовного каменя. Друкується вперше. Подано також до газ. "Новини Закарпаття".

Секрети серця. Уперше надруковано у газ. "Новини Закарпаття" від 15 червня 1996 р. під назвою "Одухотворення теми".

Інокиня Анісія – поетеса карпато-русинська. Друкується вперше. Запропоновано й газ. "Новини Закарпаття".

Блажен читаючий! Друкується вперше. Подано також до газ.: "Закарпатська правда", "Новини Закарпаття", "Верховина".

Як я працював над величальною. Друкується вперше.

Продовжуючи традиції геніальних попередників. Друкується вперше.

Додаток:

Книга із християнською назвою. Відгук читача Василя Плиски. Уперше надруковано в "Благовіснику": 1996, № 4 (43), квітень. Стор. 8. Можливі публікації і в інших газетах.

"Я буду молитися за Вас...". Відгук читача Івана Поповича. Надісланий до "Благовісника"; можливо, й до інших газет. Друкується вперше.

(Примітки складено 4.VI.96)

Зміст

У світ – із Богом!	
(Коротке переднє слово Людвіга Філіпа)	3
Величальна	4
Корпус книги:	
<i>Істина віри</i>	5
<i>Бог необнятний</i>	11
<i>Енергетика віри</i>	17
<i>Культура і релігія</i>	21
<i>Релігія і мораль, етика</i>	25
<i>Кличmesя на Бога, радьmesя із Богом</i>	28
<i>Дослухаюся внутрішнього голосу – Бога!</i>	32
<i>Релігія в моєму житті як письменника</i>	37
<i>Слава Богу!</i>	49
<i>Доцільна перспектива карпатського православ'я</i>	53
<i>Так мало днів у році?</i>	56
<i>Зі здимою присутністю Бога</i>	57
<i>Унія – як поступ</i>	60
<i>Вернути б страждальцям!</i>	64
<i>По-християнському: повернути б відібране!</i>	65
<i>Всесвітня фігля</i>	67
<i>Висока дума, щирі барви</i>	70
<i>Хліб душі</i>	74
<i>Грань Боршошового коштовного каменя</i>	86

<i>Секрети серця</i>	88
<i>Інокиня Анісія – поетеса карпато-русинська</i>	90
<i>Блажен читаючий!</i>	94
<i>Як я працював над величальною</i>	106
<i>Продовжуючи традиції геніальних попередників</i>	110
Додаток:	
<i>Книга із християнською назвою</i>	112
<i>"Я буду молитися за Вас..."</i>	113
<i>Примітки авторські</i>	114

Коштом автора

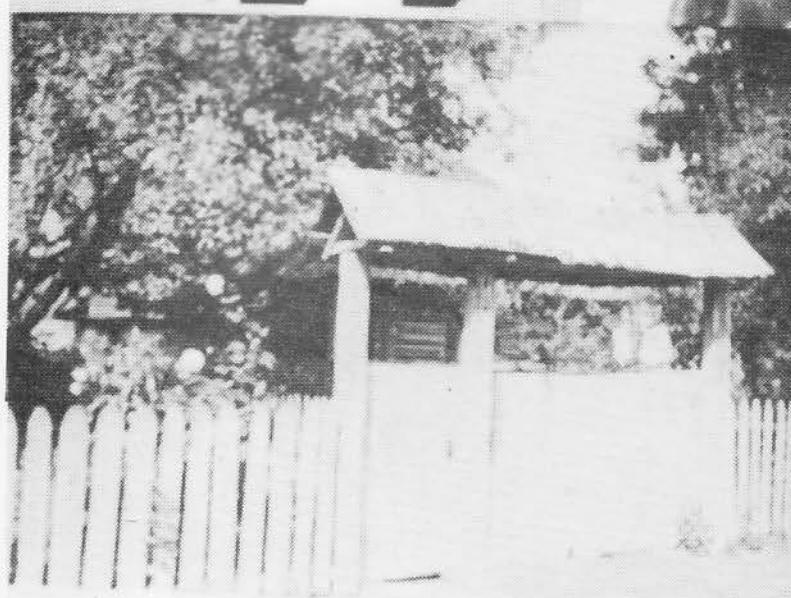
**Фединишинець Володимир Степанович
Бог необнятный
Релігійні та філософські есеї
(Українською мовою)**

**Авторська редакція
Художньо-технічна редакція автора
На обкладинці використано
роботу Народного художника України
Федора Федоровича Манайла
"Від церкви" (1940)
На 2-ій стор. обкладинки –
фотопортрет письменника II пол. 60-х рр.
(зйомка Василя Басараба)
та, – як і на 3-тій стор. обкладинки, –
фото з родинного архіву
(мати, батько, бабка, дитяча світлина, рідна хижа)**

**Книгу підготовлено у травні-червні 1996 р.
Набір і верстку здійснено на "Патенті"
у червні 1996 р. (Замовл. 3715)**

**Коректура автора
та М. В. Фединишина
і А.М. Галай-Печори
Формат 60 x 84 1/16
Обсяг 7,5 друк. арк.
Тираж 250 прим.**

Ціна за домовленістю

Володимир Фединишинець (1943 р.н.) –
відомий карпато-русинський письменник,
теоретик карпато-русинства,
автор майже п'ятдесяти окремих видань,
зокрема збірок поезій та поем:
"Білий камінь", "Секунди серця",
"Сині серпантини",
"Симетрія", "Перспектива", "Едельвейси",
"Будитель", двотомника "Срібні силуєти";
історичних романів –
"Бранці лісу" та "Отець Духнович";
книг оповідань і повістей –
"Свято Білої музеїної Ворони",
"Блондинка з Бети", "Сексуалітет";
публіцистичних книг –
"Бути русином – бути русинам",
"Мирна наша русинська путь",
"Я есмъ Вечный Русын",
"Мы Русыны – Неба Сыны", "Судьба Карпат";
перекладних,
а також багатьох дитячих видань, –
як поетичних, так і прозових.

Книги Володимира Фединишинця
виходили на семи мовах світу,
а окремі твори ще на п'ятьох.

Письменник живе і працює в Ужгороді.

Готує до видання
Зібрання Творів у 10 об'ємних томах.